

Άναστάσιος Φιλιππίδης

ΡΩΜΗΟΣΥΝΗ Η ΒΑΡΒΑΡΟΤΗΤΑ

Οι ιστορικές ρίζες τῆς μακραίωνης σύγκρουσης Ἑλληνισμοῦ καὶ Δύσης

Εἰσαγωγή (σ. 4)

Μέρος Α' Οἱ ἐθνικές μας ὀνομασίες

Τὰ δύο ρεύματα τοῦ 19ου αἰῶνα (σ. 10)

Ἑλληνες λοιπὸν ἢ Ρωμηοί; (σ. 14)

Καὶ οἱ Βυζαντινοί; (σ. 20)

Μέρος Β' Ὁ σχηματισμὸς τῆς ρωμαϊκῆς συνείδησης

Τὸ ὑπερεθνικὸ κράτος (σ. 24)

Ἡ Χριστιανικὴ Οἰκουμένη (σ. 29)

α) Πολιτικὴ ἰδεολογία (σ. 29)

β) Καισαροπαπισμὸς (σ. 33)

γ) Θεοκρατία (σ. 36)

Μέρος Γ' Ἡ σύγκρουση μετὰ τὴ Δύση

Οἱ σκοτεινοὶ χρόνοι (σ. 39)

Ἡ πρώτη ἐμφάνιση τῶν «Γραικῶν» (σ. 45)

Ὁ Καρλομάγνος καὶ ἡ αὐτονόμηση τῆς Δύσης ἀπὸ τὴ Ρωμοσύνη (σ. 48)

Ἐπίλογος (σ. 62)

Βιβλιογραφία

α) Ἑλληνόγλωσση

β) Ξενόγλωσση

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μοῦ ἔτυχε πολλές φορές νὰ παρατηρήσω ὅτι σὲ διάφορες συζητήσεις χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος "βυζαντινισμός" μὲ ἀρνητικὴ ἔννοια. Ὅταν, δηλαδή, ἡ συζήτηση πλατειάζει τότε γίνεται λόγος γιὰ βυζαντινολογία. Χρησιμοποιεῖται τέτοια ὀρολογία ἀβασάνιστα, ἀγνοῶντας τὸν σκοπὸ τῆς καθιερώσεώς της, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτία ἐπικρατήσεώς της. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι παλαιότερα ὅ,τι εἶχε σχέση μὲ τὶς βυζαντινὲς τέχνες καὶ τὸν λεγόμενον βυζαντινὸ πολιτισμὸ ἦταν περιφρονητέο. Βέβαια αὐτὸ σήμερα ἔχει ἀναθεωρηθῆ σὲ ἀρκετὰ σημεῖα. Ἡ περιφρόνηση, παραθεώρηση καὶ εἰρωνεία κάθε πράγματος ποῦ ἔχει σχέση μὲ τὸ λεγόμενον Βυζάντιο ἢ ἡ χρησιμοποίησις διαφόρων ὄρων μὲ ἀρνητικὴ ἔννοια δὲν εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν προσπάθεια τῶν Φράγκων νὰ θέσουν στὸ περιθώριον τῆς ἱστορίας τὴν Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, αὐτὴ ποῦ σήμερα ἔχουμε μάθει νὰ ὀνομάζουμε Βυζάντιο, καθὼς ἐπίσης νὰ ἐξυψώνουν τὸν ἑαυτὸ τους, θεωρώντας ὅτι αὐτοὶ ἀποτελοῦν τὴν διάδοχον κατάστασιν τῆς παλαιᾶς μεγάλης καὶ λαμπρῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Πραγματικὰ, ὁ ὅρος Βυζάντιο πλάστηκε μόλις στὶς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος (1562 μ.Χ.) ἀπὸ τὸν Φράγκον ἱστορικὸ Ἰερώνυμο Wolf, χρησιμοποιήθηκε δὲ ἀργότερα ἐπανειλημμένως ἀπὸ ἄλλους δυτικούς συγγραφεῖς μὲ σκοπὸ τὴν ὑποτίμησιν τῆς Ρωμηοσύνης. Κάθε τί ποῦ ἔχει σχέση μὲ τὸ Βυζάντιο ἔθεωρετο ἀποβλητέο καὶ περιφρονητέο καὶ ἄρα καταδικαστέο. Οὐσιαστικὰ θεωροῦσαν ὅτι τὸ Βυζάντιο ἦταν μεσαίωνας.

Ὅμως, στὶς πηγὰς δὲν γίνεται λόγος γιὰ Βυζάντιο, ποῦ ἦταν ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ πόλις ἢ ὁποῖα ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Βύζαντα τὸν Μεγαρέα, ἀλλὰ γιὰ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία. Μὲ τὴν μεταφορὰ τῆς Πρωτεύουσας τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἀπὸ τὴν Ρώμη στὸ Βυζάντιο ἢ πόλις αὐτὴ ὀνομάστηκε Νέα Ρώμη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Παλαιὰ Ρώμη. Ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἀπὸ πλευρᾶς πίστεως καὶ θρησκείας ἦταν Ὀρθόδοξη, ἀπὸ πλευρᾶς πολιτισμοῦ ἦταν ἑλληνικὴ, ἀφοῦ ἦταν ἑλληνισμὸς σὲ οἰκουμενικὴ διάστασιν, ἢ δὲ νομικὴ συγκρότησις διαποτιζόταν ἀπὸ τὴν ἀρχαία ρωμαϊκὴ νομοθεσίαν. Στὴν Ρωμηοσύνη ἐπικρατοῦσαν δύο καθιερωμέναι γλῶσσαι ἦτοι ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ λατινικὴ, ἀλλὰ ὑπῆρχε κοινὴ πίστις καὶ κοινὴ πολιτιστικὴ παράδοσις. Ὅσοι ἐνσωματώνονταν σ' αὐτὰ τὰ δεδομένα ἦταν καὶ λέγονταν Ρωμηοί. Ἡ κατάληψις τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἀπὸ τοὺς Φράγκους δημιούργησε πολλὰ προβλήματα. Οἱ Φράγκοι προσπάθησαν νὰ πείσουν ὅτι αὐτοὶ ἀποτελοῦν τὴν διάδοχον κατάστασιν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, γι' αὐτὸ καὶ χαρακτήρισαν ὅσους εἶχαν κέντρο τὴν Νέα Ρώμη αἰρετικούς, ἀγύρτες καὶ ἀπατεῶνες. Ἔτσι δικαιολογοῦνται ὅλοι οἱ ὑποτιμητικοὶ ὅροι σὲ βάρος τῆς Ρωμηοσύνης, τοὺς ὁποίους ἐμεῖς οἱ διάδοχοι τῶν Ρωμαίων, τοὺς δεχόμεσθε ἀνυποψίαστα καὶ ἀβασάνιστα.

Πάντως, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ Ρωμηοσύνη (τὸ Βυζάντιο) συνδέεται στενῶτα μὲ τὴν δόξα καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Αὐτὸ ποῦ μερικοὶ ὑποτιμητικὰ ὀνομάζουν "βυζαντινισμό" καὶ "βυζαντινολογία" συνδέεται μὲ ὅ,τι ἐκλεκτότερο ἔχει νὰ προσφέρῃ ἡ ἀνθρωπότης. Ὅταν οἱ Ρωμηοὶ συζητοῦσαν γιὰ θεολογικὰ θέματα τὸ ἔκαναν γιὰ νὰ διασώσουν τὴν ἀνθρωπιά καὶ τὸν τρόπο διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ ἄνθρωπος φθάνει εἰς τὴν θέωσιν. Δὲν ἐπρόκειτο γιὰ ἀπέραντες καὶ ἀτέρμονες κοινωνικὰς, πολιτικὰς καὶ φιλοσοφικὰς συζητήσεις, ἀλλὰ γιὰ ἐνασχόλη-

ση με υπαρξιακά θέματα. Γι' αυτό και οι Ρωμηοί ήταν και είναι πάντοτε επίκαιροι και μοντέρνοι.

Αντίθετα, τὸν καιρὸ πὸ οἱ Φράγκοι κατέλαβαν τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς Ρωμαϊκῆς Αυτοκρατορίας καὶ κυριαρχοῦσαν στὴν Δύση, ἐπικρατοῦσε ἐκεῖ ἕνας βαρβαρισμός, ἕνα πραγματικὰ ἐπαρχιώτικο πνεῦμα. Ὅταν, δηλαδή, ἡ Ρωμηοσύνη βρισκόταν στὸ ἀπόγειό της δόξας της, στὴν Δύση ἐπικρατοῦσε ἕνας βάρβαρος μεσαίωνας, ἀφοῦ ἡ ὀρθόδοξη θεολογία εἶχε ἀντικατασταθῆ ἀπὸ τὴν σχολαστικὴ θεολογία πὸν περιορίζε τὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία στὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς. Ἄλλωστε, ἡ πτώση τῆς σχολαστικῆς θεολογίας καὶ στὴν Δύση στὶς ἡμέρες μας, καὶ ἡ ἐξύψωση τῆς ἀποκαλυπτικῆς ὀρθοδόξου θεολογίας εἶναι δείγματα τῆς διαφορᾶς τῶν δύο πολιτισμῶν καὶ τῶν δύο τρόπων ζωῆς. Γι' αὐτὸ τίθεται τὸ ἐρώτημα: "Ρωμηοσύνη ἢ βαρβαρότητα;". Μὲ τὸ κρίσιμο αὐτὸ θέμα ἀσχολήθηκε ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος βιβλίου. Νομίζω ὅτι εἶναι ἀρκετὰ ἐνημερωτικὸ καὶ ἀποκαλυπτικὸ. Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ μάθῃ πολλὰ πράγματα, νὰ δῆ ἀναλυμένη, ἐπεξηγημένη καὶ ἀπλοποιημένη τὴν ρωμαϊκὴ ἱστορία, ὅπως τὴν περιέγραψαν τελευταῖα πολλοὶ ἐπιστήμονες, ἰδιαίτερος ὅμως ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης. Θὰ διαπιστώσῃ τὴν ἀξία τοῦ νὰ εἶναι κανεὶς Ρωμηός. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος βιβλίου Ἀναστάσιος Φιλυππίδης μοῦ εἶναι γνωστὸς ἀπὸ πολλὲς δεκαετίες. Τὸν γνώρισα μαθητὴ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου στὴν Ἐδεσσα. Στὴν συνέχεια τελείωσε τὶς σπουδὲς του στὸ Ἀμερικανικὸ Κολλέγιο Θεσσαλονίκης Ἀνατόλια καὶ ἔπειτα σπούδασε στὸ Οἰκονομικὸ τμήμα τοῦ Πανεπιστημίου YALE τῆς Ἀμερικῆς. Ἐκανε πολὺχρο-νες μεταπτυχιακὲς καὶ διδακτορικὲς σπουδὲς πάνω σὲ οἰκονομικὰ θέματα ἔλαβε τὸ master ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο GEORGETOWN τῆς Οὐάσιγκτον, καὶ ἐργάστηκε στὶς ΗΠΑ. Ἔτσι γνώρισε ἀπὸ πολὺ κοντὰ τὸν δυτικὸ τρόπο ζωῆς καὶ ἀπὸ ὅ,τι γνωρίζω ἀπογοητεύθηκε ἀπὸ αὐτόν. Στὴν συνέχεια μελέτησε μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον τὸν ρωμαϊκὸ τρόπο ζωῆς πὸν ἐντυπωσίασε πολὺ. Γι' αὐτὸ ἀσχολήθηκε μὲ ἐπιστημονικὸ τρόπο μὲ τὸ θέμα, καὶ εἶναι ἀλήθεια μὲ πολὺ μεγάλο μεράκι. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ διαπιστώσῃ ὁ ἀντικειμενικὸς ἀναγνώστης. Τὸ βιβλίο αὐτὸ δὲν εἶναι ἀντιευρωπαϊκὸ, ὅπως μπορεῖ ἐσφαλμένα νὰ νομίση ὁ ἐπιπόλαιος ἀναγνώστης, ἀλλὰ παρουσιάζει τὸν τρόπο ζωῆς τῆς ἀληθινῆς Εὐρώπης, πὸν ἦταν ἐμποτισμένη στὸ πνεῦμα τῆς Ρωμηοσύνης, τῆς Εὐρώπης, δηλαδή, πρὶν ἀπὸ τὸν Καρλομάγνο. Γιατί πραγματικὰ, ἡ σύγχρονη Εὐρώπη ἔχει ὡς κέντρο της τὸν Καρλομάγνο, παρουσιάζεται ὡς διάδοχη κατάσταση τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς "ἀγίας Ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους". Ὅπου κι' ἂν σκάψῃ κανεὶς στὴν Εὐρώπη, στὴν γῆ, στὶς μνημεῖς τῶν λαῶν, στὰ τραγούδια, στὰ ἔπη καὶ τὰ ἔθιμα θὰ διακρίνῃ τὸν ἀληθινὸ Ρωμαϊκὸ τρόπο ζωῆς. Ἐπομένως, ὅταν σήμερα μιᾶμε γιὰ Ρωμηοσύνη ἐννοοῦμε ὀλόκληρη τὴν Εὐρώπη, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸν τρόπο ζωῆς πὸν ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν ζωὴ πὸν ἐπικρατοῦσε στὴν Ρωμαϊκὴ αυτοκρατορία, πρὶν καταληφθῆ ἀπὸ τοὺς Φράγκους.

Εἶμαι βέβαιος ὅτι τὸ βιβλίο αὐτὸ θὰ ἀποτελέσῃ ἕναν καλὸ πλοηγὸ γιὰ νὰ μπορέσῃ κανεὶς νὰ περάσῃ μὲ ἐπιτυχία τὸν ὠκεανὸ τῆς σύγχρονης ζωῆς, ὅπου ὑπάρχουν τὰ καρλομαγνικὰ κύματα, καὶ νὰ πορευθῆ στὸ λιμάνι τῆς Ρωμηοσύνης, πὸν εἶναι πραγματικὰ ὅ,τι ἐκλεκτότερο ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἀνθρωπότητα.

Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος Σ. Βλάχος

Υπέρογκες ἀρχιτεκτονικές· Λαρίων, Φαμαγκούστα,
Μπουφαβέντο· σχεδὸν σκηνικά.
Εἴμασταν συνηθισμένοι νὰ τὸ στοχαζόμεστε ἀλλιῶς
τὸ Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ
ποὺ εἶδαμε κάποτε στὰ τεῖχη τῆς Βασιλεύουσας
τὰ φαγωμένα ἀπὸ γυφτοτσάντιρα καὶ στεγνὰ χορτάρια
μὲ τοὺς μεγάλους πύργους κατάχαμα
σὰν ἐνὸς δυνατοῦ ποὺ ἔχασε, τὰ ριγμένα ζάρια.

Γιὰ μᾶς ἦταν ἄλλο πράγμα ὁ πόλεμος
γιὰ τὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ
καὶ γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου
καθισμένη στὰ γόνατα τῆς Ὑπερμάχου Στρατηγοῦ
ποὺ εἶχε στὰ μάτια ψηφιδωτὸ
τὸν καημὸ τῆς Ρωμιοσύνης
ἐκείνου τοῦ πέλαγου τὸν καημὸ
σὰν ἦβρε τὸ ζύγιασμα τῆς καλωσύνης.
(Γ. Σεφέρης)

Εἰσαγωγή

Δεκατρία χρόνια μετὰ τὴν ἔνταξη τῆς Ἑλλάδας στὴν ΕΟΚ πολλαπλασιάζονται γύρω μας οἱ ἐνδείξεις μιᾶς βαθύτατης οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς κρίσης. Παρὰ τὶς παχυλὲς μεταβιβάσεις πόρων ἀπὸ τὴν Κοινότητα, τὴ σημερινὴ Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσις, ἡ Ἑλλάδα δείχνει νὰ ἀπομακρύνεται παρὰ νὰ πλησιάζει πρὸς τοὺς ἐταίρους της. Μέχρι στιγμῆς, ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ ἀντίδραση σ' αὐτὴ τὴ διαπίστωση περιορίζεται στὴν προσπάθεια γιὰ ὅσο τὸ δυνατό μεγαλύτερη ἐκταμίευση χρημάτων ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσις. Κυριαρχεῖ, δηλαδή, ἡ ἄποψη πὼς πρόκειται καθαρὰ γιὰ πρόβλημα ἄνισης ἀνάπτυξης τὸ ὁποῖο θὰ λυθεῖ μόλις εἰσρεύσουν ἱκανὰ κεφάλαια καὶ τεχνογνωσία ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσις.

Ἡ γνώμη μας εἶναι πὼς ἡ ἑλληνικὴ κρίση εἶναι διαφορετικῆς μορφῆς. Πρόκειται περισσότερο γιὰ μία συνολικὴ ἐθνικὴ κρίση ταυτότητος, ὅπου ἡ διαφανιζόμενη ἐπικράτηση ἐνὸς ἀλλότριου πολιτισμοῦ προκαλεῖ σπασμωδικὲς καὶ ἀνεξέλεγκτες ἀτομικὲς ἀντιδράσεις, πέρα ἀπὸ κάθε ἠθικὸ πλαίσιο καὶ κάθε ἱεραρχικὴ δομὴ. Οἱ μεταβιβάσεις πόρων δὲν πρόκειται νὰ ἐπιλύσουν κανένα πρόβλημα (οὔτε κἂν τὸ στενὰ οἰκονομικό), ἂν δὲν προηγηθεῖ μιὰ συνειδητοποίηση τῆς ταυτότητάς μας, τῶν πολιτιστικῶν αἰτίων ποὺ μᾶς διαφοροποιοῦν ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσις καὶ ποὺ ἀκυρώνουν τὶς συνήθειες συνταγὲς γιὰ ὑπέρβαση τῆς κρίσης. Ἀλλιῶς, ἡ Ἑλλάδα θὰ ἀναζητᾷ συνεχῶς «κατανόηση» γιὰ τὰ προβλήματά της, ἐνῶ οἱ κοινοτικοὶ ἐταῖροι θὰ ἀγανακτοῦν γιὰ τὴ μὴ συμμόρφωσή μας πρὸς τὶς ὁδηγίες τους.

Κατὰ τὴν ἄποψή μας, ἡ κρίση ποὺ βλέπουμε σήμερα δὲν εἶναι παρὰ ἡ κατάληξη μίας μακραίωνης ἀναμέτρησης δύο κόσμων, δύο πολιτισμῶν, δύο διαφορετικῶν ἀντιλήψεων γιὰ τὴ ζωὴ. Παρ' ὅλα αὐτά, ὑπάρχει στὶς μέρες μας ἡ τάση νὰ υποβαθμίζουμε τὶς ἱστορικὲς διαφορὲς ἑλληνισμοῦ καὶ Δύσης καθὼς προσπαθοῦμε νὰ τονίσουμε τὴν «κοινὴ εὐρωπαϊκὴ κληρονομιά» ποὺ δῆθεν δένει τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Ἡ ἀποδοχή, γιὰ παράδειγμα, τῆς Συνθήκης τοῦ Μάαστριχτ –ἐρήμην τοῦ ἀπληροφόρητου ἑλληνικοῦ λαοῦ– συνοδεύτηκε ἀπὸ ἕναν προπαγανδιστικὸ βομβαρδισμὸ μὲ κεντρικὸ μῆνυμα τὸ ὅτι ἡ Ἑλλάδα «ἐπιτέλους» ξαναβρίσκει τὸν προορισμὸ της μέσα στὴν Εὐρώπη. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα, κάθε ἄποψη ποὺ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ ἰδεολόγημα τῆς ἐνιαίας εὐρωπαϊκῆς ιδέας καὶ ὑπενθυμίζει τὴν ἱστορικὴ ἀντίθεση Ἑλλάδας – Δυτικῆς Εὐρώπης εἶναι ἀσφαλῶς καταδικασμένη νὰ τεθεῖ στὸ περιθώριο στὰ χρόνια ποὺ ἔρχονται.

Τὸ δρόμο γιὰ τὴν ἀποδοχὴ αὐτῆς τῆς οὐδετεροποιημένης θεώρησης τῆς Ἱστορίας τὸν ἔχουν ἀνοίξει ἐδῶ καὶ δύο αἰῶνες ὀρισμένοι δυτικοσπουδαγμένοι Ἑλληνας λόγιοι ποὺ ἐπέβαλαν στὸ λαὸ μας μιὰ ἀντίληψη τῆς ζωῆς καὶ τῆς Ἱστορίας ἀντίθετη μὲ αὐτὴν ποὺ ὁ ἴδιος ὁ λαὸς εἶχε διατηρήσει στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ συστηματικὴ ἀλλοίωση τῆς πολιτιστικῆς μας φυσιογνωμίας ἔχει φτάσει σήμερα στὸ ἀκρᾶτο στάδιο σχιζοφρένειας. Βλέπουμε καὶ ἀναλύουμε τὸν ἑαυτὸ μας, τὴν Ἱστορία μας, τὴ θρησκεία μας μέσα ἀπὸ τὴ δυτικὴ ἄποψη γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας, τὴν Ἱστορία μας, τὴ θρησκεία μας.... Κοιταζόμεστε δηλαδὴ σ' ἕνα καθρέφτη ποὺ δὲν δείχνει ἐμᾶς ἀλλὰ μιὰ ζωγραφιὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας, φτιαγμένη ἀπὸ τοὺς δυτικοευρωπαίους. Εἶναι ἀναπόφευκτο νὰ μὴ μπορούμε νὰ διορθώσουμε τὰ ἀληθινὰ μας προβλήματα, ἀφοῦ οὔτε κἂν τὰ ἀναγνωρίζουμε στὸν παραμορφωτικὸ καθρέφτη μας.

Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς παραμόρφωσης, ἀλλὰ καὶ ἀπόδειξη τῆς πολιτιστικῆς διαφορᾶς μας, εἶναι οἱ συνεχεῖς παρεξηγήσεις σχετικὰ μὲ τὴ θέση τῆς Ἑλλάδας στὴν Εὐρώπη. Ἔτσι, οἱ νεοέλληνες κολακεύονται ἀκούγοντας ἐπίσημους ξένους νὰ ὑμνοῦν τὸν τόπο ποὺ γέννησε τὴ δημοκρατία, τὴ φιλοσοφία, κλπ., καὶ θέλουν νὰ ἀγνοοῦν ὅτι τὴν ἴδια ὥρα οἱ ἴδιοι ξένοι θεωροῦν τὴ σημερινὴ Ἑλλάδα ὡς μιὰ παρηκμασμένη χώρα – ὄνειδος γιὰ τὴν Εὐρώπη. Ἐνῶ οἱ νεοέλληνες θέλουν νὰ καυχοῦνται ὅτι ἀνήκουν σὴ Δύση, οἱ δυτικοευρωπαῖοι μᾶς ἀντικρίζουν ὡς ἕνα ἐνοχλητικὸ ὑπόλειμμα Ἀνατολῆς μέσα στὴν Κοινότητά τους.

Αὐτὲς οἱ παρεξηγήσεις συχνὰ ὀδηγοῦν σὲ σημαντικὰ ἐθνικὰ προβλήματα, μέχρι καὶ ἐθνικὲς καταστροφές, ὅταν οἱ νεοέλληνες ἀδυνατοῦν νὰ κατανοήσουν τὴν ἀντίδραση τῶν εὐρωπαίων σὲ «δίκαια» ἐθνικὰ αἰτήματα. Ἔτσι ὡς κράτος βρισκόμαστε συνεχῶς πρὸ ἐκπλήξεων μὲ τὴ στάση τῶν ξένων ἄλλοτε γιὰ τὴ Μεγάλὴ Ἰδέα, ἄλλοτε γιὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή, ἄλλοτε γιὰ τὸ Κυπριακὸ καί, ἐντελῶς πρόσφατα, γιὰ τὸ «Μακεδονικὸ». Κατὰ τὴ γνώμη μας, εἶναι δυστυχῶς ἀναπόφευκτο ἢ αὐξανόμενη σήμερα ἐθνικιστικὴ ἔνταση στὴν Εὐρώπη νὰ μᾶς προσφέρει καὶ νέες ἐκπλήξεις στὸ μέλλον ἐξαιτίας τῶν λαθεμένων προσδοκιῶν μας ἀπὸ τοὺς ξένους. Ἦδη μέσα στὰ δύο τελευταῖα χρόνια γίναμε μάρτυρες ἐνὸς ἀπίστευτου – γιὰ κοινοτικούς «εταίρους» - ἀνθελληνικοῦ μένους στὰ δημοσιεύματα τοῦ δυτικοῦ Τύπου. Καί, σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τοὺς δυτικοευρωπαίους, εἶναι φυσικὸ αὐτοὶ νὰ ἔχουν τὶς ὅποιες ἀπόψεις τους. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἡ δική μας ἄγνοια γιὰ τὸ διαφορετικὸ ἱστορικὸ ὑπόβαθρο ἀπὸ τὸ ὁποῖο αὐτοὶ κρίνουν τὰ πράγματα.

Ἡ ἐργασία μας ἀποτελεῖ μία προσπάθεια νὰ ἐντοπιστεῖ ἱστορικὰ ἢ προσέλευση τῆς διαφορετικῆς ὀπτικῆς γωνίας μὲ τὴν ὁποία βλέπουν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐρώπη οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Δυτικοί. Ὅρισμένα πολὺ σημαντικὰ προβλήματα τῆς ἐθνικῆς μας ταυτότητας δὲν μποροῦν νὰ ἀπαντηθοῦν, ἂν δὲν ἔχουμε ὑπόψη μας τὶς ρίζες τῶν ἱστορικῶν διαφορῶν μας μὲ τὴ Δύση.

Ἐνα παράδειγμα τέτοιου προβλήματος εἶναι, ὅπως εἶπαμε, ἡ γνώμη ποὺ ἔχουν οἱ δυτικοὶ γιὰ τὴ σημερινὴ Ἑλλάδα. Γνώμη βαθύτατα περιφρονητικὴ, ὅπως ἔχουν τὴν εὐκαιρία νὰ διαπιστώνουν καθημερινὰ ἑκατομμύρια συμπατριῶτες μας στὸ ἐξωτερικό. Οἱ νεοέλληνες πιστεύουν ὅτι αὐτὴ ἡ γνώμη ἔχει ἴσως τὴ ρίζα της στὴν Τουρκοκρατία, ὅταν οἱ ξένοι περιηγητὲς διαπίστωναν ἀπὸ πρῶτο χέρι τὴ φοβερὴ καθυστέρηση τῶν ραγιάδων σὲ σχέση μὲ τὴ Δύση. Στὸ βαθμὸ ποὺ ἡ Ἑλλάδα κουβαλάει ἀκόμη κατάλοιπα τῆς Τουρκοκρατίας, οἱ δυτικοὶ διατηροῦν μία περιφρονητικὴ στάση ἀπέναντί της.

Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ εἶναι ἐντελῶς λαθεμένη καὶ ἀστήρικτη ἱστορικὰ. Ἡ γνώμη τῶν δυτικῶν γιὰ τὴν Ἑλλάδα δὲ σχηματίστηκε κατὰ τὴν Τουρκοκρατία. Ἡ ἴδια περιφρόνηση παρατηρεῖται κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης, ὅταν ἡ Λατινικὴ ἐκκλησία εἶχε ἀποδυθεῖ σὲ ὀλομέτωπο ἀγῶνα ἐκλατινισμοῦ, τόσο θρησκευτικοῦ ὅσο καὶ γλωσσικοῦ, τῶν Ρωμηῶν. Τὴν ἴδια περιφρόνηση συναντᾶμε ἀπροκάλυπτη κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Σταυροφοριῶν. Κι ἂν θέλουμε νὰ ἀναζητήσουμε τὶς πραγματικὲς ρίζες της πρέπει νὰ φτάσουμε στὴν ἀρχὴ τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου, στοὺς αἰῶνες ἀπὸ τὸν 5ο ὡς τὸν 9ο, ὅταν διαμορφώνεται γιὰ πρώτη φορὰ ὡς ἔννοια ἡ «Δυτικὴ Εὐρώπη». Ἐπομένως, ἡ περιφρόνηση τῶν δυτικῶν δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴ σημερινὴ «ἀνωτερότητα» τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ ἀπὸ ἱστορικὲς διαφορὲς ποὺ ὑπῆρχαν ἀκόμη κι ὅταν οἱ δυτικοευρωπαῖοι ζοῦσαν στὰ σκοτάδια τῆς μεσαιωνικῆς βαρβαρότητας. Μὲ αὐτὸ τὸ πολὺ οὐσιαστικὸ ζήτημα ἀσχολεῖται ἀναλυτικὰ τὸ τρίτο μέρος (κεφάλαια 6, 7 καὶ 8) τῆς μελέτης μας.

Ἐνα δεῦτερο παράδειγμα προβλήματος, τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαντηθεῖ ἂν δὲν ἐρευνηθεῖ ἡ ἱστορικὴ αἰτία τῆς διαφορᾶς μας μὲ τὴ Δύση, εἶναι τὸ γνωστὸ δῆλημα γιὰ τὸ ἂν ἡ Ἑλλάδα ἀνήκει (ἐννοεῖται πολιτιστικά) στὴν «Ἀνατολή» ἢ στὴ «Δύση». Κατὰ τὴ γνώμη μας οἱ σχετικὲς συζητήσεις συχνὰ δὲν λαμβάνουν ὑπόψη τους ὀρισμένα θεμελιώδη ἱστορικὰ δεδομένα. Ὅπως θὰ δοῦμε στὴν ἐργασία μας, ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη γεννήθηκε, κατὰ τὸν 5ο ἕως 8ο αἰῶνα, ὅταν τὰ βαρβάρικα γερμανικὰ φύλα συγκρούστηκαν μὲ τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ, ἀποκλειστικὸς φορέας τοῦ ὁποίου ἦταν τότε ἡ λεγόμενη «Βυζαντινὴ» Αὐτοκρατορία. Ἡ δυτικοευρωπαϊκὴ συνείδηση σχηματίζεται μέσα ἀπὸ τὴν ἀντιπαράθεση μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ὀρίζεται ἀπ' αὐτήν. Δυτικοευρωπαῖος ἀπὸ τότε καὶ ὕστερα εἶναι ὁποῖος δὲν εἶναι Χριστιανὸς Ὁρθόδοξος, ὁποῖος δὲν αἰσθάνεται ὅτι ἀνήκει στὴν Οἰκουμενικὴ Χριστιανικὴ Αὐτοκρατορία μὲ πρωτεύουσα τὴν Κωνσταντινούπολη, ὁποῖος δὲν ἀσπάζεται τὸν πολιτισμὸ ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴ σύνθεση ἐλληνισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία.

Ἄν δεχτοῦμε αὐτὴ τὴ βασικὴ ἱστορικὴ θέση, παύουν νὰ ἔχουν ἀξία ὅποιεσδήποτε συζητήσεις γιὰ τὴ θέση τῆς Ἑλλάδας στὴν Εὐρώπη, στὴ Δύση, στὴν Ἀνατολή. Γιὰ τοὺς Εὐρωπαίους, ἡ Ἑλλάδα ἐξ ὀρισμοῦ δὲν ἀνήκει στὴν Εὐρώπη τους, ἀφοῦ εἶναι ἡ κληρονόμος τῆς ἀντίπαλης παράδοσης, τοῦ ἀντίπαλου πολιτισμοῦ τὸν ὁποῖο χρειάστηκε νὰ πολεμήσουν σκληρὰ οἱ ἴδιοι ὥστε νὰ γίνουν αὐτὸ ποὺ

είναι σήμερα. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε ὅτι ἡ εὐρωπαϊκὴ μεσαιωνικὴ ἱστορία ἀπὸ τὸ 800 ὡς τὸ 1400 εἶναι μία συνεχὴς σύγκρουση Λατίνων καὶ «Βυζαντινῶν». Ἀλλὰ καὶ σήμερα, οἱ ἐπίκαιρες συζητήσεις περὶ τῆς «κοινῆς εὐρωπαϊκῆς κληρονομιάς» δὲν περιλαμβάνουν στοιχεῖα τῆς ρωμαϊκῆς παράδοσής μας. Ἀντίθετα, τὰ κατάλοιπα αὐτῆς τῆς παράδοσης θεωροῦνται ἀναχρονιστικὰ ἐμπόδια γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς νέας πολιτιστικῆς φυσιογνωμίας τῆς Εὐρώπης.

Γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ἀπὸ τὴν ἄλλη, δὲν ἔχει νόημα νὰ ταυτίζονται εἴτε μὲ τὴν Ἀνατολὴ εἴτε μὲ τὴ Δύση, ἀφοῦ αὐτὲς οἱ ἔννοιες ὀρίζονται σὲ (ἀντιθετικὴ) σχέση μὲ τὴν Ἑλλάδα: ἡ Δύση ὑπάρχει, μὲ τὴν πολιτιστικὴ ἔννοια, ἐπειδὴ πολέμησε καὶ ἐξαφάνισε τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ –ἀλλιῶς ὅλη ἡ Εὐρώπη θὰ ἦταν ἀκόμη μία ρωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ἡ Ἀνατολὴ ὑπῆρξε πάντοτε κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ, ἂν καὶ ἐπηρεάστηκε βαθύτατα ἀπ’ αὐτὸν κατὰ τὸ Μεσαίωνα. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι, ἱστορικὰ, τόσο ἡ Δύση ὅσο καὶ ἡ Ἀνατολὴ ὀρίζονται σὲ σχέση μὲ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὄχι τὸ ἀντίστροφο. Αὐτὸ συμβαίνει γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν ἐπὶ 1800 τουλάχιστο χρόνια (ἀπὸ τὸ 600 π.Χ. μέχρι τὸ 1200 μ.Χ.) τὸ ἀναμφισβήτητα πρὸ πολιτισμένο ἔθνος στὴν Εὐρώπη. Ἐπομένως αὐτὸ πού συνέβαινε ἦταν ὅτι οἱ ἄλλοι λαοὶ πού ἔρχονταν σὲ ἐπαφὴ μαζί μας ἔπρεπε νὰ πάρουν θέση καὶ νὰ δεχθοῦν ἢ νὰ ἀπορρίψουν τὰ στοιχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο πού προτείνουμε ἐδῶ βοηθᾷ στὴν κατανόηση ὀρισμένων προβλημάτων καὶ παρεξηγήσεων πού ἀλλιῶς παραμένουν δυσερμήνευτα. Ἐνα χαρακτηριστικὸ πρόσφατο παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ περιβόητη «Ἱστορία τῆς Εὐρώπης» τοῦ Ντυροζέλ πού προκάλεσε πολλαπλὲς ἀντιδράσεις στὴ χώρα μας. Αἰτία ἡ ἀπουσία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας καὶ τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ Ἱστορία. Γιὰ τοὺς Ἕλληνες εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ τὸ Βυζάντιο ἀποτελοῦν θεμελιώδεις παράγοντες στὴ διαμόρφωση τῆς Εὐρώπης. Γιὰ τοὺς ξένους ὅμως, ἡ Εὐρώπη ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἐμφανίζονται οἱ ἴδιοι στὸ προσκήνιο, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν 4ο μ.Χ. αἰῶνα μὲ τὶς εἰσβολὲς τῶν Γερμανικῶν φύλων στὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία. Ἡ ὅλη «εὐρωπαϊκὴ ἰδέα», πού τόσο διαφημίζεται στὶς μέρες μας δὲν ἀποτελεῖ παρὰ τὴν προσπάθεια ἐπανένωσης τῶν ἀπογόνων ἐκείνων τῶν γερμανικῶν φύλων. Σ’ αὐτὸ τὸ σχῆμα δὲν εἶναι πολὺ φανερὸ τὸ γιατί ἡ Ἑλλάδα ἢ τὸ «Βυζάντιο» ἀνήκουν στὴν «Εὐρώπη». Ἰσα-ἴσα, ἡ ὅλη πορεία τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸν 4ο αἰῶνα δὲν ἦταν παρὰ ἡ ἐπέκταση τῶν «Εὐρωπαίων» (δηλαδὴ τῶν βαρβάρων) σὲ βάρος τῶν «Βυζαντινῶν» (δηλαδὴ τῶν Ρωμαίων). Οἱ δυτικοὶ ἱστορικοὶ προσπαθοῦν βέβαια νὰ μᾶς πείσουν ὅτι Ρωμαῖοι καὶ βάρβαροι συγχωνεύτηκαν καὶ ἔτσι δημιουργήθηκε ὁ σημερινὸς δυτικοευρωπαϊκὸς πολιτισμὸς. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἀποτελεῖ μία ἐνσυνείδητη παραποίηση τῆς Ἱστορίας τὴν ὁποία ἔχουν ἐπιβάλλει οἱ δυτικοὶ γιὰ νὰ ἀμνηστεύσουν τὰ ἐγκλήματα τῶν προγόνων τους καὶ ταυτόχρονα νὰ οἰκαιοποιηθοῦν τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Θὰ ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ ποῦμε περισσότερα πάνω σ’ αὐτὴ τὴ θεμελιώδη παραποίηση τῆς Ἱστορίας στὰ κεφάλαια 4, 6, καὶ 8 τῆς μελέτης μας.

Ἡ ἄποψη Ντυροζέλ ἦταν «αἰρετικὴ» μόνο στὸ ὅτι ἀγνοοῦσε τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα. Ἡ παράλειψη τοῦ Βυζαντίου εἶναι κοινὸς τόπος στὶς δυτικὲς ἱστορίες τῆς Εὐρώπης. Ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ ἀμέτρητα παραδείγματα ἄς ἀναφέρουμε τὴν πρόσφατη (1980) πολύτομη γαλλικὴ «Γενικὴ Ἱστορία τῆς Εὐρώπης» (ἐπιμέλεια C. Livet καὶ R. Mousnier, ἔκδοση τῶν Presses Universitaires de France) πού κυκλοφόρησε καὶ

στά ελληνικά τὸ 1990 ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Παπαζήση. Τὴν ἐλληνικὴ ἔκδοση μάλιστα προλογίζει ὁ πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Γ. Βλάχος, ὁ ὁποῖος ἐκφράζει τὴν κατάπληξή του γιὰ τὴν ἀπουσία τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλὰ ποιά κατάπληξη; Γιὰ ὅποιονδήποτε ἔχει ζήσει στὸ ἐξωτερικό, εἶναι γνωστὸ ὅτι γιὰ τοὺς δυτικούς ἢ μεσαιωνικὴ καὶ νεώτερη Ἑλλάδα δὲν περιλαμβάνονται σ' αὐτὸ πού ὀνομάζεται «Εὐρώπη». Ἀκόμη κι ὅταν λόγοι «εὐγένειας» καὶ «πολιτιστικοῦ πλουραλισμοῦ» ἐπιβάλλουν νὰ συμπεριληφτεῖ τὸ Βυζάντιο σὲ τέτοιες ἐκδόσεις, ὁ ρόλος του εἶναι καθαρὰ περιφερειακός, σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ κάποιο ἀσήμαντο δουκάτο τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὄχι γιὰ τὴν ἐπὶ αἰῶνες σημαντικότερη πολιτικὴ καὶ πολιτιστικὴ δύναμη τῆς Εὐρώπης. Δυστυχῶς ἡ μακραίωνη ἔχθρα τῆς Δύσης ἐναντίον τῶν Ρωμηῶν τοῦ μεσαίωνα δὲν τῆς ἐπιτρέπει ἀκόμη καὶ σήμερα νὰ δεῖ ἀντικειμενικὰ ἓνα τόσο «ἀκίνδυνο» θέμα ὅπως ἡ μεσαιωνικὴ Ἱστορία.

Ὡς τελευταῖο χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἄς ἀναφέρουμε τὸ συλλογικὸ ἔργο «Handbuch der Europäischen Geschichte» τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Ernst Klett-Cotta τῆς Στουτγάρδης μὲ γενικὸ ἐκδότη τὸν Theodore Schieder πού παρουσιάζει τὴν εὐρωπαϊκὴ Ἱστορία ἀπὸ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα ὡς σήμερα σὲ ἑφτά ὀγκώδεις τόμους. Στὸν πρῶτο τόμο (κυκλοφόρησε τὸ 1976) ὁ ἐκδότης βεβαιώνει ὅτι τὸ ἔργο δὲν περιορίζεται στὴ δυτικὴ καὶ κεντρικὴ Εὐρώπη, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ στὴν ἀνατολικὴ γιὰ νὰ συμπεριλάβει τὸ σλαβικὸ καὶ τὸν ἑλληνορθόδοξο κόσμο. Κι ὡστόσο, ὁ πρῶτος τόμος πού καλύπτει τὴν ἐποχὴ ἀπὸ τὸ 400 μ.Χ. μέχρι τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνα ἀφιερώνει μόλις 81 ἀπὸ τὶς 1061 σελίδες του στὸ Βυζάντιο. Ἐφτά αἰῶνες Βυζαντινῆς Ἱστορίας καλύπτουν ὅσο καὶ ἡ ἐξέταση τῆς ὀργάνωσης τῶν βαρβαρικῶν φυλῶν κατὰ τὸν 5ο αἰῶνα (75 σελίδες)!

Νομίζουμε ὅτι τὰ σχόλια περιττεύουν μπροστὰ σ' αὐτὰ τὰ παραδείγματα. Πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς τυφλὸς γιὰ νὰ μὴν ἀντιλαμβάνεται ποιά εἶναι ἡ εὐρωπαϊκὴ ἄποψη γιὰ μᾶς, γιὰ τὴν Ἱστορία μας, γιὰ τὴν παράδοσή μας. Ἄντι νὰ προσπαθοῦμε μὲ κομπλεξικὲς διαμαρτυρίες καὶ ἀνακοινώσεις νὰ πείσουμε τοὺς δυτικοευρωπαίους νὰ συμπεριλάβουν καὶ μᾶς στὴν Ἱστορία τους, θὰ ἔπρεπε, μὲ ἀφορμὴ τὸν Ντυροζέλ, νὰ ἀρπάξουμε αὐτὴ τὴ σπάνια ἐκδήλωση εὐλικρίνειας ἐκ μέρους τους. Θὰ ἔπρεπε ἐπιτέλους νὰ ἀντιληφθοῦμε ὅτι ὡς λαοί, ἀλλὰ καὶ ὡς πολιτισμοί, ὁ ἐλληνικὸς καὶ ὁ δυτικοευρωπαϊκὸς βρίσκονται σὲ σύγκρουση ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού πρωτοεμφανίζονται οἱ δυτικοευρωπαῖοι τὸν 4ο μ.Χ. αἰῶνα. Δὲν εἶναι ἐπομένως καθόλου παράξενο τὸ ὅτι κάποια βιβλία ἐκφράζουν αὐτὸ πού ὑπάρχει στὴ συνείδηση κάθε δυτικοευρωπαίου. Ὁ Ντυροζέλ θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ ἡ ἀφορμὴ γιὰ νὰ σκεφτοῦμε πὸ σοβαρὰ ποιά εἶναι ἡ δική μας θέση ἀπέναντι σ' ἓναν πολιτισμὸ κατ' ἐξοχὴν ἐχθρικό, κατ' ἐξοχὴν ἀντιρωμαϊκό. Ἐναν πολιτισμὸ πού προσπαθεῖ νὰ ἐπιβάλλει ἓναν παγκόσμιο τύπο ἀνθρώπου, ἐξαφανίζοντας τὴ μνήμη καὶ τὴ στάση ζωῆς κάθε διαφορετικοῦ λαοῦ, μαζί καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ.

Ἡ ἐργασία μας θὰ προσπαθήσει νὰ ἀναδείξει ὀρισμένες ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς αἰτίες τῆς διάστασης ἐλληνισμοῦ καὶ Δύσης, τονίζοντας αὐτὲς πού συνήθως παραγνωρίζονται ἢ παραποιοῦνται στὴν «ἐπίσημη» εὐρωπαϊκὴ, ἀλλὰ καὶ ἐλληνικὴ, ἱστοριογραφία. Θεωροῦμε περιττὸ νὰ ἀναφερθοῦμε στὶς πολιτιστικὲς διαφορὲς καθαυτὲς. Αὐτὲς ἔχουν περιγραφεῖ μὲ ἕξοχο τρόπο ἀπὸ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ πιὸ λαμπρὰ πνεύματα πού γέννησε ἡ χώρα μας τὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια, κι ἔχουν ἀποτυπωθεῖ στὸ ἔργο ζωῆς ἐνὸς Περ. Γιαννόπουλου, ἐνὸς Γ. Σεφέρη, ἐνὸς Φ. Κόντογλου.

Ἡ μελέτη μας εἶναι, λοιπόν, καθαρὰ ἱστορική. Τὸ πρῶτο τμήμα (κεφάλαια 1, 2 καὶ 3) εἶναι ἀναγκαστικὰ ἀφιερωμένο στὸ ξεκαθάρισμα τῆς σύγχυσης ποὺ ἔχει προκληθεῖ γύρω ἀπὸ τὴν ἐθνική μας ὀνομασία. Τὰ τελευταῖα 1500 χρόνια ἔχουμε ἀποκληθεῖ μὲ τέσσερα διαφορετικὰ ὀνόματα (Ρωμηοί, Γραικοί, Βυζαντινοί, Ἕλληνες). Οἱ λόγοι αὐτῆς τῆς σύγχυσης δὲν προῆλθαν ἀπὸ τὸ λαὸ μας, ποὺ πάντοτε γνώριζε τὸ ἓνα καὶ μοναδικὸ ὄνομά του σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς αἰῶνες. Προῆλθαν ἀπὸ τοὺς δυτικοευρωπαίους ἐχθροὺς μας ποὺ ἐπινόησαν διάφορα ὀνόματα γιὰ νὰ μᾶς ἀποκόψουν ἀπὸ τὴν ἐθνική μας συνέχεια. Οἱ ὀνομασίες χρησιμοποιοῦντο ὡς ἰδεολογικὰ μέσα γιὰ τὴν ἐξόντωση τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Στὸ δεύτερο τμήμα (κεφάλαια 4 καὶ 5) ἐξετάζουμε τὸ σχηματισμὸ τῆς «ρωμαϊκῆς ἐθνικῆς συνείδησης», ἡ ὁποία διαφέρει ριζικὰ ἀπὸ τὶς φυλετικὲς ἐθνικὲς ἰδεολογίες τῶν δυτικῶν χωρῶν, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ τὰ γερμανικὰ φύλα εἰσβάλλουν στὴ δυτικὴ Εὐρώπη. Οἱ δύο συνιστώσες αὐτῆς τῆς συνείδησης εἶναι ἡ ὑπερεθνικὴ μορφή τοῦ κράτους καὶ ὁ Χριστιανισμὸς. Ἡ κατανόηση τῆς ρωμαϊκῆς ἐθνικῆς ἰδεολογίας ἀποτελεῖ ἀπαραίτητο βῆμα γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἰδιαιτερότητας τῆς Ρωμηοσύνης ἀπέναντι στὴ Δύση.

Στὸ τρίτο τμήμα (κεφάλαια 6, 7 καὶ 8) παρουσιάζουμε ὀρισμένα προβλήματα τῶν «Σκοτεινῶν Χρόνων» (7ος-8ος αἰῶνας), ὅποτε σημειώνεται μία μεγάλη ρήξη στὴν εὐρωπαϊκὴ Ἱστορία: ἓνας βαρβαρικὸς λαὸς, οἱ Φράγκοι, ξεκινᾷ μία συνειδητὴ προσπάθεια παραποίησης τῆς Ἱστορίας μὲ σκοπὸ νὰ οἰκειοποιηθεῖ τὸ Ρωμαϊκὸ αὐτοκρατορικὸ τίτλο. Ἀπὸ ἐκείνη τὴ στιγμή, ὅπως θὰ δοῦμε, ἡ δυτικὴ Εὐρώπη κάνει τὴν ἐπιλογὴ τῆς ἄρνησης καὶ τῆς σύγκρουσης μὲ τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ. Μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴ σύγκρουση ἀποχτάει ἡ «Εὐρώπη» γιὰ πρώτη φορὰ τὴν αὐτοσυνειδησία της καὶ γεννιέται ὡς ξεχωριστὸ φαινόμενο ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς. Στὴ ρήξη αὐτὴ βρίσκονται οἱ πηγὲς τῆς διάστασής μας μὲ τοὺς δυτικοευρωπαίους.

Ἀπὸ τὸν 9ο αἰῶνα καὶ μετὰ, ἡ Ρωμηοσύνη καὶ ἡ Δύση ἀκολούθησαν ἀποκλίνουσες πορεῖες, καθὼς ἡ Δύση ἐκδήλωσε τὸ θανάσιμο μίσος της γιὰ κάθε τί ρωμαϊκὸ. Οἱ ἐξωτερικὲς ἐκφράσεις αὐτοῦ τοῦ μίσους (Σχίσμα, «σταυροφορίες», Φραγκοκρατία, κλπ).

Ἡ ἔκδοση τῆς παρούσας μελέτης δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ χωρὶς τὴν ἀγάπη καὶ τὴν προτροπὴ τοῦ σεβαστοῦ μου πατρὸς Ἱεροθέου Βλάχου, ὁ ὁποῖος διάβασε τὸ χειρόγραφο καὶ πρότεινε σειρὰ ὑποδείξεων γιὰ τὴ βελτίωσή του. Γιὰ ὅλα αὐτὰ ἐκφράζω τὶς θερμὲς εὐχαριστίες μου. Γιὰ τὸν ἐνήμερο ἀναγνώστη θὰ γίνῃ ἐπίσης φανερὸ ὅτι αὐτὴ ἡ μελέτη ὀφείλει τὰ μέγιστα στὸ πρωτοποριακὸ ἔργο τοῦ πατρὸς Ι. Ρωμανίδη «Ρωμηοσύνη». Ἡ γνώμη μας εἶναι ὅτι, γιὰ διάφορους λόγους, ἡ «Ρωμηοσύνη» δὲν ἔχει προσεγγίσει ὅσους ἀναγνώστες θὰ μπορούσε. Πάντως, ἐπειδὴ οἱ ἀπόψεις τοῦ Ρωμανίδη εἶναι ἰδιαίτερα ἀμφιλεγόμενες, προσπαθήσαμε νὰ προχωρήσουμε σὲ μίαν ἀνεξάρτητη ἀνάγνωση ὀρισμένων πηγῶν γιὰ νὰ ἐξακριβώσουμε σὲ ποιά σημεῖα ἐπιβεβαιώνονται. Ἔτσι, ὅπου εἶχαμε τὴ δυνατότητα ἐλέγχου τῶν πηγῶν τὸ κάναμε, χωρὶς νὰ χρειάζεται νὰ παραπέμψουμε στὸ Ρωμανίδη. Τὸ συμπέρασμα ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἔρευνά μας βρίσκεται σὲ σχεδὸν ἀπόλυτη συμφωνία μὲ τὰ συμπεράσματα τοῦ Ρωμανίδη.

Θὰ μπορούσε νὰ ἀντιπαρατηρήσει κάποιος ὅτι, ὅποιο κι ἂν εἶναι τὸ συμπέρασμα μιᾶς ἱστορικῆς μελέτης, ὅλα αὐτὰ λίγη σχέση ἔχουν μὲ τὰ καυτὰ σημερινὰ προβλήματα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἐμεῖς διαφωνοῦμε μ' αὐτὴ τὴν ἀπο-

ψη. Πιστεύουμε, κατ' αρχήν, ότι η Ίστορία προσφέρει απαντήσεις σε έρωτήματα που αντιμετωπίζουμε και σήμερα, επειδή ακριβώς τα ίδια έρωτήματα έχουν τεθεί και κατά το παρελθόν, Το όλο πρόβλημα Ελλάδας-Δύσης είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα προβλήματος που υφίσταται εδώ και 1500 χρόνια. Ίδιαίτερα σε περιόδους όξυνσης των έθνικων μας κινδύνων καταντάει αυτόκαταστροφικό το να μην έχουμε συναίσθηση της βαθιάς πολιτιστικής αντιπαλότητας που χαρακτηρίζει τα αίσθήματα των δυτικών απέναντί μας.

Πέρα απ' αυτό όμως, η ιστορική γνώση διαπλάθει και το όραμα που έχουμε για το μέλλον. Η έντύπωση που έχουμε για την αρχαία Ελλάδα, για το Βυζάντιο ή για τη δυτικοευρωπαϊκή Ίστορία καθορίζει, συνειδητά ή υποσυνείδητα, το τί είδους κοινωνία οραματιζόμαστε. Ίσως αυτό να έννοει και ο Σεφέρης όταν λέει πως «σβήνοντας ένα κομμάτι από το παρελθόν, σβήνει κανείς κι ένα αντίστοιχο κομμάτι από το μέλλον». Ο μόνος τρόπος για να ξεπεράσουμε τα σημερινά μας προβλήματα είναι να ξαναβρούμε τη χαμένη ιστορική μας μνήμη και να έρθουμε έτσι πάλι σε έπαφή με αυτό που πραγματικά είμαστε, με αυτό που πραγματικά αγαπά ή ψυχή μας. Και τότε θα διαπιστώσουμε πως, όσο κι αν προσπαθούμε να το άρνηθοῦμε, πιστεύοντας ότι είμαστε ένα με τους δυτικοευρωπαίους, ή καθημερινή μας ζωή, οι χαρές, οι πίκρες, οι έλπίδες, τα γλέντια και οι άπογοητεύσεις μας είναι όλα διαποτισμένα από ένα αίσθημα άποκλειστικά δικό μας, άγνωστο στους δυτικούς, που μπορεί και να ονομάζεται «καημός της Ρωμηοσύνης»...

Μέρος Α'

Οι έθνικές μας όνομασίες

Κεφάλαιο 1

Τα δύο ρεύματα του 19ου αιώνα

Θα ξεκινήσουμε τη μελέτη μας με μία διευκρίνηση σχετικά με τους όρους «Έλληνας» και «Ρωμηός», κάτω από τους οποίους υπολανθάνει μία τεράστια διαμάχη. Οι Έλληνες του 1994 μένουν ίσως έκπληκτοι όταν ανακαλύπτουν ότι μέχρι τις αρχές του αιώνα μας δόθηκε σκληρή ιδεολογική πάλη ανάμεσα σ' αυτές τις δύο λέξεις για την έθνική μας όνομασία. Η πάλη αυτή άντανακλούσε τη γενικότερη σύγκρουση δύο κυρίαρχων ιδεολογικών τάσεων στο χώρο μας, που άρχισε από τον 18ο αιώνα, αν και οι ρίζες της μπορούν να άναχθοῦν άρκετους αιώνες πριν.

Άπό την έποχή του εύρωπαϊκού Διαφωτισμού και μετά δημιουργήθηκαν δύο ρεύματα ανάμεσα στους Έλληνες διανοούμενους. Το πρώτο προσπάθησε να μεταδώσει τις αξίες του εύρωπαϊκού ούμανισμού στους σκλαβωμένους Έλληνες και να «καθαρίσει» τη γλώσσα και τα έθιμα του λαού από τέσσερις αιώνες σκοταδιού. Για να άντλήσει ύποστήριξη από τους ξένους χρησιμοποίησε την άρχαιολατρεία της έποχής του ρομαντισμού και διέδωσε με ένθουσιασμό τη θεωρία της φυλετικής προέλευσης των σημερινών Ελλήνων από τους αρχαίους. Σε μία έποχή

πού μεγάλα ονόματα της Ευρώπης όπως ο Γκαίτε, ο Μπάυρον, ο Χαίλντερλιν, ο Σέλλεϋ, κλπ τὸ ρεῦμα αὐτὸ προσπάθησε νὰ ἐπιβάλλει μία ἀττικίζουσα γλῶσσα στοὺς Ἕλληνας, ὥστε ἡ ταύτιση μὲ τοὺς ἀρχαίους νὰ γίνει ἀκόμη πιὸ ἀληθοφανής, καὶ ταυτόχρονα συντάχθηκε ἀπόλυτα μὲ τὶς ἀπόψεις τῶν δυτικοευρωπαίων γιὰ τὴ μεσαιωνικὴ μας Ἱστορία: ὁ βυζαντινὸς μεσαίωνας ἦταν μία περίοδος σκοταδισμού, «θρησκείας καὶ βαρβαρότητας» ὅπως ἔλεγε ὁ Γίββων, γεμάτη δολοπλοκίες, ἴντριγκες σὲ σκοτεινὰ παλάτια καὶ ἀτέρμονες συζητήσεις πάνω σὲ ἄλυτα καὶ ἀκατανόητα θεολογικὰ προβλήματα πού δὲν ἐνδιέφεραν κανέναν. Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἀποδέχεται ἀκόμη καὶ σήμερα μία μεγάλη μερίδα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Κύριος ἐκπρόσωπος αὐτῆς τῆς τάσης ἦταν ὁ Κοραΐς καὶ μετὰ ἀπ' αὐτὸν ὁ Ι. Ρίζος-Νερουλός, ὁ Στ. Κουμανούδης καὶ πολλοὶ θιασῶτες τῆς καθαρεύουσας. Γιὰ παράδειγμα, τὸ 1841 ὁ Ἰάκωβος Ρίζος-Νερουλός, πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, καὶ πρῶην ὑπουργὸς Ἐκκλησιαστικῶν, διακήρυττε πὼς «ἡ βυζαντινὴ Ἱστορία εἶναι ἀλληλένδετος σχεδὸν καὶ μακροτάτη σειρά πράξεων μωρῶν καὶ αἰσχυρῶν βιαιοτήτων τοῦ εἰς τὸ Βυζάντιον μετεμφυτευθέντος Ρωμαϊκοῦ κράτους. Εἶναι στηλογραφία ἐπονείδιστος τῆς ἐσχάτης ἀθλιότητος καὶ ἐξουθενώσεως τῶν Ἑλλήνων».

Τὸ δεύτερο ρεῦμα εἶχε πιὸ βαθιὲς ρίζες καὶ εἶναι δύσκολο νὰ προσδιοριστεῖ ἡ ἀρχὴ του. Πιὸ εὐκόλο εἶναι νὰ περιγραφοῦν οἱ θέσεις του. Κατ' ἀρχὴν, δὲ δεχόταν τόσο εὐκόλα τὸ νεωτεριστικὸ ὄνομα «Ἕλληνας», τὴ στιγμή πού ὅλοι οἱ ὑπόδουλοι ὁμοεθνεῖς μας γνώριζαν μόνον ὅτι εἶναι Ρωμηοί. Ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι ἀπλῶς τυπολογικὴ, ὅπως θὰ δοῦμε σὲ ἐπόμενα κεφάλαια. Κατὰ δεύτερον, οἱ τωρινοὶ Ρωμηοὶ δὲν ἐνιωθάν ὅτι εἶχαν ἄμεση συγγένεια μὲ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας. Πολὺ πιὸ κοντινοὺς αἰσθανόντουσαν τοὺς Ρωμηοὺς τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς: ἦταν Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ διατεθειμένοι νὰ θυσιαστοῦν γιὰ τὴν πίστη τους ὅπως καὶ κεῖνοι, δάκρυζαν μὲ τὸ «Τὴ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῶ» καὶ ὄχι τοὺς παιάνες τοῦ Αἰσχύλου, τιμοῦσαν τὴ μνήμη τῶν «εὐσεβῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως», ὄνειρό τους ὅλα τὰ χρόνια τῆς δουλείας ἦταν ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Πόλης τὴν ὁποία ἀναγνώριζαν ὡς μόνον ἐθνικὸ κέντρο, καὶ τέλος ἔδειχναν μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη στὴ δημώδη γλῶσσα καὶ στὴν παράδοση τοῦ λαοῦ.

Τὸ ρεῦμα αὐτὸ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ πολλοὺς λόγιους, χωρὶς ἐνιαῖο πρόγραμμα ἢ ἰδεολογία. Στὸ σκέλος πού ἀφορᾷ τὴν ἐθνικὴ ὀνομασία «Ρωμηοί» μποροῦμε νὰ ἀναφέρουμε τὸν Δ. Καταρτζή, τὸν Γ. Τυπάλδο-Ἰακωβάτο καὶ ἀργότερα πολλοὺς δημοτικιστές, ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ὁ Ἀργ. Ἐφταλιώτης, ἔφτασε νὰ γράψει τὸ 1901 «Ἱστορία τῆς Ρωμιοσύνης» πού ξεκινᾷ τὸ 146 π.Χ., μὲ τὴν κατάκτηση δηλαδὴ τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους! Ὁ Δ. Καταρτζῆς (1730-1807) στὸ ἔργο του «Γνώθι σαυτόν», ὅπου κάνει μία ἱστορικὴ ἀναδρομὴ στὶς λέξεις Ἕλληνας καὶ Ρωμηός, συμπεραίνει: «πὼς (λοιπόν) μερικοὶ σπουδαῖοι ἐνάντια καὶ στοὺς κανόνες τῆς γραμματικῆς τολμοῦν ν' ἀλλάζουν σημασίαν λέξης, καὶ νὰ λέν τὸν ἑαυτὸ τοὺς Ἕλληνας, καὶ νὰ μὴν τὸ 'χουν πρόκριμα καθὸ Χριστιανοὶ καὶ ἀτιμία, καθὸ Ρωμηοί, πού οἱ γονεῖς μας Ρωμαῖοι δὲν τὸ ἐδέχτηκαν ὄξ ἀπὸ ἕναν, τὸν παραβάτη Ἰουλιανό, πού ἐνασμονίζονταν νὰ λέγεται Ἕλληνας».

Ὁ ἐπτανήσιος Γ. Τυπάλδος-Ἰακωβάτος ἔγραφε χαρακτηριστικὰ κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1830: «ἕνα τμήμα τοῦ ἰδανικοῦ ἔθνος ἔχει λευτερωθεῖ, εἶναι ἡ ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδας». Απομένει τὸ ὑπόλοιπο, «ὁ θρόνος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου», καὶ μαζί μ' αὐτὸ τὸ ἄλλο «μικρότατο μέρος τῆς Ρωμιοσύνης, τὰ ἑφτὰ νη-

σιά, πού καί κεῖ, γιά νά σιάξουν τὰ πράματα, θά πρέπει νά ἀερίσ' ἡ ρωμαϊκή σημαία».

Ὁ ἀρχηγός τοῦ δημοτικιστικοῦ κινήματος, ὁ Ψυχάρης, πίστευε ὅτι «ὅταν τὸ 1821 ὁ Μπότσαρης καί οἱ ὅμοιοί του ξεσηκώνονταν ὑπάκουαν χωρίς μήτε νά τὸ ξέρουν σέ μία ρωμαϊκή πολιτική ὄθηση». Χαρακτηριστική εἶναι καί ἡ ἐπιγραφή πού ἄφησε ὁ Ψυχάρης στὸν τάφο του: «Τραγουδήστε μου ἓνα μοιρολόι ἀπὸ κεῖνα πού σᾶς ἄκουσα νά τραγουδάτε σὰν ἤμωνα παληκάρι καί πῆγα στὰ χωριὰ τῆς μαστίχας νά μάθω τὴ λαλιά σας, τὰ ρωμαϊκά. Ποιός ξέρει, μπορεῖ νά μὲ ξυπνήσετε ἄξαφνα ὡς καί στὸν τάφο, τόσο τ' ἀγάπησα, τόσο βαθιὰ τὰ 'βαλα μέσα γιά μέσα στὴν καρδιά μου, τὴ ρωμαϊκή μου τὴν καρδιά». Εἶναι ἄλλωστε ἀξιοσημείωτο ὅτι τὸ περίφημο περιοδικὸ ὄργανο τῶν δημοτικιστῶν ἔφερε τὸν τίτλο «Νουμᾶς» (Ὁ Νουμᾶς δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸ δεύτερο βασιλιὰ τῆς ἀρχαίας Ρώμης!).

Τὰ δύο ρεύματα βρίσκονταν σὲ σύγκρουση σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ 19ου αἰῶνα καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ. Μία ἀναλυτικὴ ἐξέταση αὐτῆς τῆς σύγκρουσης θά ξέφευγε ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς ἐργασίας μας. Πάντως οἱ σκοπιμότητες πού κρύβονταν πίσω ἀπὸ τὴ χρήση τῶν ἐθνικῶν ὀνομασιῶν δὲν εἶχαν διαφύγει τῆς προσοχῆς τῶν ξένων. Τὸ 1857 ἓνας κορυφαῖος φιλέλληνας Γάλλος ἱστορικὸς ἔλεγε στὸν Σπ. Ζαμπέλιο: «Τὸ δὴ παραδοξότερον, οἱ πλεονέκται οὗτοι φίλοι μας (οἱ νεοέλληνες) πρὸς μηδὲν ἄλλο βλέποντες, ἢ πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον, τὸ μὲν πρῶι καλοῦνται κατὰ λόγον ἱστορικὸν Ἑλληνες, ἐν δὲ μεσημβρία λέγονται κατὰ λόγον πολιτικὸν Ρωμαῖοι, τὸ δὲ ἐσπέρας ἀμφοτέρα συμβιβάζοντες γίνονται Γραικορωμαῖοι».

Τὸ σίγουρο εἶναι ὅτι μέχρι τὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας τὸ ζήτημα δὲν εἶχε λυθεῖ. Τὸ 1901, ἡ ἔκδοση τοῦ πρώτου τόμου τῆς «Ἱστορίας τῆς Ρωμιοσύνης» τοῦ Ἑφταλιώτη προκάλεσε ἔντονες ἀντιδράσεις, ὄχι μόνο γιά τὴ γλώσσα τῆς (ἦταν τὸ πρῶτο βιβλίον Ἱστορίας στὴ δημοτικὴ), ἀλλὰ καί γιά τὴ χρήση τοῦ ὄρου «Ρωμιοσύνη». Ἀκολούθησε μία ἔντονη διαμάχη πού δίχασε τοὺς Ἑλληνες διανοούμενους, μὲ πρωταγωνιστὲς τοὺς Γ. Χατζιδάκι καί Ν. Πολίτη ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ (ἐναντίον τοῦ ὄρου «Ρωμηοί») καί τοὺς Κ. Παλαμά, Γρ. Ξενόπουλου ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Ἀπ' ὅτι φαίνεται, μετὰ ἀπὸ ἑβδομήντα χρόνια ἐλεύθερου βίου, ὁ πολὺς κόσμος δὲν εἶχε συνηθίσει ἀκόμη τὸ ὄνομα «Ἑλλην». Ὅπως ἔγραφε τότε ὁ Κωστής Παλαμᾶς, τὸ «Ρωμιός» ἐρχόταν στὸ στόμα τοῦ κόσμου «πὸ πολὺ ἀπὸ τὸ γιορτιάτικο καί δυσκίνητο ὄνομα Ἑλλην, ἀκόμη καί ἀπὸ τὸ ὄνομα Ἑλληνας, πού εἶναι κάπως πὸ δυσκολορρίζωτο ἀπὸ τὸ Ρωμιός, καί κρατοῦσε ὡς τὰ χτὲς ἀκόμη τὴν ἀρχαία εἰδωλολατρικὴ σημασία (...) καί σημαίνει κι ὡς τὴν ὥρ' ἀκόμα, γιά τὸν πολὺ λαό, τὸν ἀντρεωμένο, τὸ γίγαντα». Ὁ Κωστής Παλαμᾶς εἶχε συλλάβει ἐπακριβῶς τὴν οὐσία τῆς διαμάχης:

«Οἱ ὄροι Ρωμιός καί Ρωμιοσύνη ἐπειδὴ δέ μᾶς ἔρχονται, ἴσα ὀλόισα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλῆ, παραμερίστηκαν ἀγάλια ἀγάλια, ἀπὸ τὴν ἐπίσημη γλώσσα». «Ἑλληνες, γιά νά ρίχνουμε στάχτη στὰ μάτια τοῦ κόσμου πραγματικά, Ρωμιοί. Τὸ ὄνομα κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ γιά ντροπὴ. Ἄν δὲν τὸ περιζώνει ἀγγριλιᾶς στεφάνι ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία, τὸ ἀνυψώνει στέμμα ἀκάνθινο μαρτυρικὸ καί θυμὰρι μοσκοβολᾶ καί μπαρούτη». Καί, δικαιώνοντας τὸν Ἑφταλιώτη γιά τὴν ἐπιλογὴ τοῦ ὄρου «Ρωμιοσύνη», κατέληγε: «κάποιο ἀγνότερο καί πὸ βαθὺ αἴσθημα γλωσσικὸ δὲν μπορεῖ παρὰ νά βρῆ ἀκόμα στὴ λέξη Ρωμιοσύνη κάτι τί ποιητικὰ καί μουσικὰ χρωματισμένο, κάτι τί φτερωτό, λεβέντικο γιά μᾶς καί ἀνάλαφρο, πού

νομίζω πώς δὲν τόχει ὁ Ἑλληνισμός, μὲ ὅλη τη βαριά του ἀσάλευτη μεγαλοπρέπεια».

Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ σκληρὴ πολεμικὴ, πού ἔφτασε μέχρι τὸ σημεῖο νὰ ἀμφισβητεῖ τὸν πατριωτισμὸ τοῦ Ἑφταλιώτη, ὀδήγησε τὸν τελευταῖο στὸ νὰ μὴ δημοσιεύσει ποτὲ τοὺς ὑπόλοιπους τόμους τῆς «Ἱστορίας» του. Σὲ μία Ἑλλάδα πού προσπαθοῦσε ἀγωνιωδῶς νὰ καλύψει τετρακόσια χρόνια «καθυστέρησης» ἀπέναντι στὴ «φωτισμένη» Εὐρώπη, δὲν μποροῦσε βέβαια νὰ γίνεи δεκτὴ ἡ ἄποψη πὼς «ἀδύνατο πράμα, φίλε μου, νὰ γυρεύης νὰ μιμηθῆς Ἄγγλους, Γάλλους, Γερμανούς, κι ἀρχαίους Ἕλληνες, καὶ νὰ μὴν ἔχης δόση ἀπὸ βαρβαρωσύνη, τὴ βαρβαρωσύνη πού βλέπει τὰ φανταχτερὰ τὰ ξένα καὶ σκιάζεται, βλέπει τὰ δικά της καὶ ντρέπεται»...

Οἱ ὑπέρμαχοι τοῦ «ἀντιρωμαϊκοῦ» ἀγῶνα εἶχαν φτάσει νὰ διακηρύττουν ὅτι ὡς λαὸς ἔχουμε σχέση μόνον μὲ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ ὅτι ἡ μεσαιωνικὴ περίοδος εἶναι ὀλότελα ξένη πρὸς τὴ νεώτερη Ἑλλάδα. Καὶ μάλιστα ὡς «ἀρχαία Ἑλλάδα» ἐννοοῦσαν τὴν κλασικὴ Ἑλλάδα, αὐτὴν πού οἱ ξένοι ἀποκαλοῦν μέχρι καὶ σήμερα «Greece proper» («καθαυτὸ Ἑλλάδα»), δηλαδὴ τὴ χώρα νότια τῶν Θερμοπυλῶν. Γιὰ παράδειγμα, ὁ Ἰάκωβος Ρίζος-Νερουλός, ἰσχυριζόταν τὸ 1841 ὅτι Ἑλλάδα εἶναι μόνον τὸ ἑλληνικὸ κράτος (τοῦ 1830). Ὅσοι ἄλλοι τὸ πατοῦν ἢ τὸ πάτησαν εἶναι ξένοι. Συνεπῶς ξένος ἦταν ὁ Φίλιππος, νικητὴς τῶν Ἑλλήνων στὴ Χαιρώνεια, ὁ ὁποῖος μάλιστα, «ἔπραξεν ἄλλον τῆς νίκης ἐκείνης ὀλεθριώτερον, ἐγέννησεν τὸν Ἀλέξανδρον».

Αὐτὲς οἱ ἀπόψεις εἶχαν ἀποκτήσει καὶ πολιτικὴ ἔκφραση κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα. Σύμφωνα μὲ τὸν Π. Καρολίδη, ἐπιμελητὴ καὶ συνεχιστὴ τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» τοῦ Παπαρρηγόπουλου, «αἱ τοιαῦτα γελοιωδῶς παράδοξοι δοξασίαι, προϊόντα ἀμαθείας καὶ ἀκρισίας, εἶχον καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ροπὴν ἐπὶ μερίδα λογίων κηρυττόντων ὅτι τῶν νῦν Ἑλλήνων αἱ πολιτικαὶ ροπαὶ καὶ τάσεις καὶ ἐθνικαὶ ιδέαι πρέπει νὰ μὴ ὑπερβαίνωσιν τὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος».

Ὅπως εἶναι φανερό, σὲ μιὰ χώρα πού γνώριζε ὅτι τὰ τρία – τέταρτα τῶν ὁμοεθνῶν της ἐξακολουθοῦσαν νὰ ζοῦν ὑποδουλωμένοι, μιὰ τέτοια παραποίηση τῆς Ἱστορίας ἐγκυμονοῦσε σοβαροὺς ἐθνικοὺς κινδύνους. Καὶ πὼς νὰ μὴν ἐγκυμονοῦσε, ὅταν ὁ Κοραῆς εἶχε ἀνοίξει τὸν δρόμο γιὰ τὴν ἀποδοχὴ μιᾶς τέτοιας θεωρήσεως προσπαθώντας νὰ φωτίσει τοὺς ραγιαδες μὲ λόγια ὅπως: «τὸ ἔθνος εἶναι πτῶμα σπαραττόμενο ἀπὸ κόρακας. Ἀπέθανεν ἡ πατρίς... ἀφ' ὅτου μας ἐπάτησεν ὁ Φίλιππος ἕως τὸ 1453». Εὐτυχῶς πού οἱ σλαβομακεδόνες τῶν Σκοπίων δὲν ἔχουν ἀνακαλύψει ἀκόμη τὸν Κοραή...

Γιὰ νὰ εἴμαστε μάλιστα ἀκριβεῖς, τοῦ Κοραῆ οὔτε ἡ λέξι «Ἕλληνας» τοῦ ἄρεξε. Στὸν περίφημο «Διάλογο δύο Γραικῶν» (1805) ἔγραφε: «Ἐνα ἀπὸ τὰ δύο λοιπὸν ταῦτα (Ἕλληνας ἢ Γραικός) εἶναι τὸ ἀληθινόν του ἔθνους ὄνομα. Ἐπρόκρινα τὸ Γραικός, ἐπειδὴ οὕτω μᾶς ὀνομάζουσι καὶ ὅλα τὰ φωτισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης». Καὶ παρακάτω: «Ὅχι μόνον ἀπάνθρωποι ἀλλὰ καὶ μωροὶ πρὸς τούτοις ἔπρεπε νὰ ὀνομασθῶμεν ἐὰν ἐπροκρίνομεν τ' ὄνομα τῶν Ρωμαίων ἀπὸ τ' ὄνομα τῶν Γραικῶν», γιὰ νὰ καταλήξει: «ὅστις μ' ὀνομάση πλέον Ρωμαῖον, θέλω τὸν στοχάζομ' ὡς ἐχθρόν μου. Ἀπὸ τῆς σήμερον εἰς τὸ ἐξῆς εἶμαι Γραικός». Τὸ «Γραικός», ὅπως ἔχει τονίσει ὁ Ρωμανίδης καὶ θὰ ἐξετάσουμε ἀναλυτικὰ στὸ κεφάλαιο 7, εἶναι μιὰ ἐθνικὴ ὀνομασία τὴν ὁποία μᾶς ἀπέδωσαν τὰ «φωτισμένα»

ἔθνη τῆς Εὐρώπης, κατὰ τὸν 8ο αἰῶνα, ὅταν ἀκόμα βρίσκονταν στὰ βαθύτερα σκοτάδια τῆς Ἱστορίας τους. Δυστυχῶς ἡ ὀριστική μελέτη γιὰ τὸ σκοταδιστικὸ ρόλο τοῦ Κοραῆ στὴ διαμόρφωση τῆς νεοελληνικῆς ταυτότητας περιμένει ἀκόμη τὸ συγγραφέα της... Ὅσο γιὰ τὴν ταλαίπωρη Ἑλλάδα, μετὰ τὰ ὅσα εἶπαμε ὡς τώρα, γίνεται ἀντιληπτό ὅτι τὰ σύνορα τοῦ 1830 δὲν ἦταν καθόλου τυχαία: ἀντιστοιχοῦσαν ἀκριβῶς στὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, ὅπως τὰ ἔβλεπαν οἱ ξένοι καὶ οἱ ἐγγῶριοι μιμητές τους. Ἡ ἀποδοχὴ τῆς ὀνομασίας «Ἕλληνες» πρόσφερε τὸ ἀπαραίτητο ἰδεολογικὸ ἄλλοθι σὲ ὅσους ἤθελαν μία μικρὴ Ἑλλάδα στὰ ὅρια τοῦ 1830...

Κεφάλαιο 2

Ἕλληνες λοιπὸν ἢ Ρωμαῖοι;

Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ θὰ κάνουμε ἓναν σύντομο ἱστορικὸ περίπατο στὶς πηγές γιὰ νὰ ξεδιαλύνουμε τὴ σύγχυση τὴν ὁποία συσσώρευσαν κατοπινές ἰδεολογικὲς σκοπιμότητες γύρω ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ μας ὄνομα. Θὰ ἀνακαλύψουμε ἔτσι τὴν ἀπάντηση στὸ πρόβλημα ποὺ τέθηκε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο. Οἱ πηγές προσφέρουν μία ξεκάθαρη εἰκόνα καὶ ὁμολογουμένως χρειάζεται ἐπίπονη προσπάθεια γιὰ νὰ στηρίξει κάποιος μία ἀντίθετη ἄποψη.

Ὅλες οἱ πηγές ποὺ διαθέτουμε μᾶς ὀδηγοῦν στὴ διαπίστωση ὅτι τὸ ὄνομα «Ἕλλην» εἶχε ἤδη χάσει τὴν ἐθνικὴ-φυλετικὴ του σημασία στοὺς πρώτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες. Στὸ τεράστιο χωνευτήρι τῆς πολυφυλετικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ὅλοι οἱ λαοὶ ἀπέχτησαν σταδιακὰ «ρωμαϊκὴ συνείδηση». Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ κατάλληλος χῶρος γιὰ νὰ ἐξετάσουμε τὸ πῶς συνέβηκε αὐτό. Σημασία ἔχει ὅτι συνέβηκε. Χωρὶς ἀμφιβολία, ὁ πολιτισμὸς αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορίας ἦταν βαθύτατα ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν κλασικὴ καὶ ἑλληνιστικὴ παράδοση. Ἦταν κατὰ κάποιον τρόπο ἡ οἰκουμενικὴ ὀλοκλήρωση αὐτοῦ ποὺ ὀραματίστηκε ἀλλὰ δὲν πρόλαβε νὰ πραγματοποιήσει ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, νὰ ἐγκαταστήσει δηλαδὴ μόνιμα τὴν ἑλληνικὴ παιδεία σὲ ὅλο τὸ πλάτος τοῦ γνωστοῦ κόσμου. Σύγχρονοι ξένοι ἱστορικοὶ δέχονται ὅτι τελικὰ ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ὑπῆρξε κράτος ἑλληνιστικὸ, ἐνῶ ἄλλοι φτάνουν νὰ μιλᾶνε γιὰ «Ἕλληνικὸ Ἕλληνισμό» καὶ «Λατινικὸ Ἕλληνισμό». Γι' αὐτὸ ἄλλωστε οἱ «ἑλληνικὲς» ἀντιδράσεις στοὺς Ρωμαίους κατακτητὲς φθίνουν μὲ τὸν καιρὸ καὶ ὁπωσδήποτε ἐκλείπουν μετὰ τὸν πρῶτο π.Χ. αἰῶνα. Μετὰ τὴν πτώση τοῦ ἑλληνιστικοῦ βασιλείου τῆς Κλεοπάτρας τὸ 30 π.Χ., δὲν ἀναφέρονται ἀντιρωμαϊκὲς ἐξεγέρσεις, πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι οἱ Ἕλληνες αἰσθάνονταν ἄνετα μέσα σ' αὐτὸ τὸν ἐξελληνισμένο περίγυρο ποὺ ἐπιπλέον τοὺς πρόσφερε ἐπὶ ἑκατοντάδες χρόνια μία πολυπόθητη εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια.

Μὲ τὸν καιρὸ, τὴν ἴδια ταύτιση ἔνωσαν καὶ οἱ Ρωμαῖοι. Ἀπόδειξη τὸ ὅτι ἓνας μεγάλος αὐτοκράτοράς τους, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Α', διάλεξε γιὰ νέα συμπρωτεύουσα τὸ Βυζάντιο, μία καθαρὰ «ἑλληνικὴ» πόλη σὲ ἑλληνόφωνο χῶρο. Ἄν οἱ Ρωμαῖοι αἰσθάνονταν διαφορετικοὶ καὶ ἀντίπαλοι τῶν Ἑλλήνων, δὲ θὰ μετέφεραν βέβαια ἐκεῖ, σὲ «ἐχθρικό» χῶρο, τὴ συμπρωτεύουσά τους. Ὅμως τὸ 320 μ.Χ., πεντακόσια χρόνια μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἑλλάδας, τέτοιες φυλετικὲς διαφορὲς ἦταν πλέον ὀλότελα ἀνύπαρκτες.

Ἡ λέξις «Ἕλληνας» εἶχε ἤδη ἀποκτήσει καθαρὰ θρησκευτικὸ περιεχόμενον καὶ ταυτιζόταν μὲ τὴν ἔννοια τοῦ εἰδωλολάτρη. Φαίνεται πὼς αὐτὴ ἡ μεταβολὴ εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ συντελεῖται τὸν πρῶτον μεταχριστιανικὸν αἰῶνα, πολὺ πρὶν ὃς Χριστιανισμὸς γίνετο ἡ ἐπίσημη θρησκεία τοῦ κράτους. Στὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μάρκου διαβάζομε γιὰ κάποια γυναῖκα ποὺ ἦρθε στὸ Χριστὸ ὅταν αὐτὸς βρισκόταν κοντὰ στὴν Τύρον ἢ ὁποῖα, λέει ὁ εὐαγγελιστὴς, ἦταν «Ἕλληνίς, Συροφονικίσσα τῷ γένει» (Μάρκου, 7, 26). Ὅπως σωστὰ σημειώνει ὁ Χρῆστος, ἐφ' ὅσον ἦταν Συροφονικίσσα ἐθνικὰ, τὸ «Ἕλληνίς» δηλώνει τὸ θρησκευμὰ της. Λίγα χρόνια μετὰ τὸ 300 μ.Χ., ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ἐλληνοφώνος ὁ ἴδιος καὶ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, τῆς κατ' ἐξοχὴν ἐλληνιστικῆς πόλεως, γράφει «Λόγος κατὰ Ἑλλήνων». Ἄν ἡ λέξις δῆλωνε ἀκόμα τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος, τὸ πράγμα θὰ ἦταν ἐντελῶς παράδοξο: τὸ μέγαλον ἐλληνιστικὸν κέντρο στρεφόταν ἐναντίον – ποίου; Τὸ ἴδιον βλέπομε ἀργότερα σὲ λόγους τοῦ Χρυσοστόμου, ποὺ ἦταν τέκνον μιᾶς ἄλλης μεγάλης ἐλληνιστικῆς πόλεως, τῆς Ἀντιόχειας. Ἡ λέξις «Ἕλληνας» δηλώνει τοὺς ἀσεβεῖς, τοὺς εἰδωλολάτρες.

Οὐτε εἶναι σωστὸ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ λέξις ἔχασε τὴν ἐθνικὴν σημασίαν της μὲ τὴν βίαν, ἐπειδὴ τὴν χρησιμοποίησαν οἱ Χριστιανοὶ γιὰ τοὺς ἀντιπάλους τους. Κατ' ἀρχὴν, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ χωρίον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου ποὺ παραθέσαμε, ἡ μεταβολὴ εἶχε συμβεῖ πρὶν οἱ Χριστιανοὶ ἀποκτήσουν ὅποιανδήποτε ἐξουσίαν. Ἐπιπλέον, ὅπως σωστὰ σημειώνει ἡ Μαντουβάλου, οἱ κατ' ἐξοχὴν ἐχθροὶ καὶ διῶκτες τῶν Χριστιανῶν ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι. Ὡστόσο αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε τοὺς Χριστιανούς κατοίκους τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας νὰ συνεχίσουν νὰ λέγονται Ῥωμαῖοι. Ἐπομένως πρέπει νὰ συμπεράνομε ὅτι τὸ ὄνομα «Ἕλληνας» εἶχε ἤδη χάσει τὴν ἐθνικὴν σημασίαν τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπικράτησης τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ τί ἔλεγαν οἱ Χριστιανοί. Οἱ Χριστιανοὶ βρῆκαν, δὲν δημιουργήσαν τὴν νῆαν ἔννοια.

Ἀπὸ κεῖ καὶ ὕστερα, σ' ὅλον τὸ Μεσαίωνα, ἡ λέξις «Ἕλληνας» σήμαινε τὸν εἰδωλολάτρη. Μὲ αὐτὴ τὴν σημασίαν τὴν συναντοῦμε μέχρι τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος. Ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, γιὰ παράδειγμα, σὲ μιὰ ὁμιλίαν του σὲ κάποιο χωρίον ἔλεγε: «Καὶ ἐγὼ ἀδελφοί μου, ὁποῦ ἀξιώθηκα καὶ ἐστάθηκα εἰς αὐτὸν τὸν ἅγιον τόπον τὸν ἀποστολικόν, διὰ τὴν εὐσπλαγγίαν τοῦ Χριστοῦ μας, ἐξέτασα πρῶτον διὰ λόγον σας καὶ ἔμαθα πὼς μὲ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ, δὲν εἴσταντε Ἕλληνας, δὲν εἴσταντε ἀσεβεῖς, αἰρετικοί, ἄθεοι, ἀλλ' εἴσταντε εὐσεβεῖς ὀρθόδοξοι χριστιανοί...».

Τὸ ἐθνικὸν ὄνομα τῶν προγόνων μας ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια εἶναι «Ῥωμαῖοι» ἢ στὴν δημώδη «Ῥωμηοί». Σὲ ὅλες ἀνεξαιρέτως τὶς πηγὰς ἡ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως αὐτοαποκαλεῖται «Ῥωμαϊκὴ» ἢ «Ῥωμανία» στὴν δημώδη, καὶ ὁ αὐτοκράτοράς της, μέχρι καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον, «βασιλεὺς Ῥωμαίων». Γιὰ περιέργους λόγους, ὅμως, αὐτὸ τὸ ξεκάθαρον γεγονός, ἀμφισβητεῖται ἀπὸ ὀρισμένους σύγχρονους ἐρευνητὰς οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν νὰ κατασκευάσουν τὰ προσωπικὰ τους ἰδεολογήματα.

Ἔχει προβληθεῖ, γιὰ παράδειγμα, ἡ ἀντίρρηση ὅτι γιὰ τὸν πολὺν κόσμον δὲ χάθηκε ἡ ἐθνικὴ σημασία τῆς λέξεως Ἕλληνας, καὶ ὅτι τὸ «Ῥωμαῖοι» ποὺ συναντοῦμε σὲ ὅλες τὶς πηγὰς εἶναι ἀπλῶς ἡ ἐπίσημη ὀνομασία τῶν πολιτῶν τοῦ κράτους, κάτι ποὺ εἶχε ἐπιβληθεῖ ἀπὸ πάνω, καὶ ὄχι αὐτὸ ποὺ πραγματικὰ πιστευαν γιὰ τὸν ἑαυτὸν οἱ κάτοικοι τῆς «Ἑλλάδας».

Όπως όμως παρατηρεῖ εὐστοχα ἡ Μαντουβάλου, ἂν συνέβαινε κάτι τέτοιο, πῶς δικαιολογεῖται ἡ χρήση τοῦ ὀνόματος «Ρωμαῖοι» (Ρωμηοί) ἐπὶ Τουρκοκρατίας, μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους; Οἱ «Ἕλληνες», ὑπήκοοι τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας πλέον, δὲ θὰ εἶχαν λόγο νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ ὄνομα τῶν κατακτητῶν Ρωμαίων καὶ νὰ αὐτοαποκαλοῦνται Ρωμηοί. Ἐκτὸς κι ἂν αἰσθάνονταν Ρωμαῖοι... Καὶ ἡ ἀλήθεια βέβαια εἶναι ὅτι αἰσθάνονταν καὶ τὸ γνῶριζαν, ἄσχετα μὲ τὸ τί προπαγάνδιζαν οἱ δυτικοευρωπαῖοι. Ἀπὸ τὰ ἀναρίθμητα παραδείγματα πού θὰ μπορούσαν νὰ ἀναφερθοῦν θὰ παραθέσουμε ὀρισμένα, ἀπλῶς ἐνδεικτικά. Ὅλα προέρχονται ὄχι ἀπὸ λόγιους καὶ διανοούμενους ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἀπλό λαό.

Τὸ τί πίστευε γιὰ τοὺς «Ἕλληνες» ὁ πολὺς κόσμος, πρὶν φωτισεῖ ἀπὸ τοὺς δυτικοευρωπαίους, τὸ ἔχει καταγράψει ὁ Ι. Θ. Κακριδῆς στὴν πολύτιμη λαογραφικὴ μελέτη του «Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες στὴν νεοελληνικὴ λαϊκὴ παράδοση». Πολὺ συνοπτικά, ὁ ἀπλὸς λαὸς μέχρι καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα πίστευε ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦταν κάποιος ἀρχαῖος εἰδωλολατρικὸς λαὸς γιγάντων – ἔτσι ἐξηγοῦνταν καὶ ἡ ὕπαρξη τῶν τεράστιων μνημείων πού ἀφθονοῦσαν στὸν τόπο μας. Τοὺς ἀρχαίους αὐτοὺς τοὺς θαύμαζε γιὰ τὴ δύναμή τους (στὴν Κεφαλληνία τοῦ 19οῦ αἰῶνα ὁ Κακριδῆς ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχε ἡ ἔκφραση «μωρέ, σὰν Ἕλληνας εἶναι τοῦτος!»), ἀλλὰ πάντως δὲν ταυτιζόταν μαζί τους. Ἄλλωστε, ἐπειδὴ προφανῶς δὲν ὑπῆρχε περίπτωση σύγχυσης μὲ κάποιο τωρινὸ λαό, τοὺς ὀνόμαζε «Ἕλληνες» καὶ ὄχι «ἀρχαίους Ἕλληνες».

Στὰ Σφακιά τοῦ 19οῦ αἰῶνα λέγανε πὼς «ἀπάνω στὴ Σαμαριά εἶναι παλιὰ χώρα τῶν Ἑλλήνων. Ἐδακεῖ ἐτελειώσανε οἱ Ἑλλῆνοι. Καὶ λέγουνε ὅπως ἔχει ἐκεῖ θησαυρό, ὅμως δὲν ἐβρέθηκε». Στὴ Θεσπρωτία, τοῦ 20οῦ αἰῶνα μάλιστα, οἱ γιγιάδες ἔλεγαν μιὰ ἱστορία πού ἀρχίζε ὡς ἐξῆς: «τὰ χρόνια τὰ παλιὰ ζοῦσαν στὰ μέρη αὐτὰ ἄλλης λογιῆς ἄνθρωποι, οἱ Ἕλληνες (...) οἱ Ἕλληνες δὲν ἔμοιαζαν μὲ τοὺς σημερινούς ἄνθρώπους. Ἦταν ψηλοὶ σὰν τὰ κυπαρίσια...». Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἠπειρώτικο τραγούδι τοῦ 19οῦ αἰῶνα: «Ἡ Ἀγγελικὴ τῆς Κούμαινας ἔχει ἄντρα παλικάρι, σὰν Ἕλληνας ἔχει τσάμπα καὶ στήθια σὰ λιοντάρη» (τσάμπα: μακριὰ μαλλιά). Γνωστὸ εἶναι καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι πού λέει «Ἡ μάνα του ἦταν Χριστιανὴ κι ὁ κύρης του Ἕλληνας...». Ὁ Κακριδῆς ἀναφέρει συνολικὰ 85 διηγήσεις ἢ φράσεις ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας ὅπου οἱ «Ἕλληνες» ἔχουν παραμείνει στὴ λαϊκὴ μας παράδοση μὲ τὴ σημασία πού ἀναφέραμε.

Τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι καὶ οἱ δυτικοευρωπαῖοι γνῶριζαν τὸ ἀληθινὸ μας ὄνομα καὶ δὲ δίσταζαν νὰ τὸ ἀναφέρουν, ὅταν δὲν κατευθύνονταν ἀπὸ ἄλλες σκοπιμότητες. Ἔτσι τὸ 1713, σὲ μιὰ ἐποχὴ δηλαδή γιὰ τὴν ὁποία τὰ σχολικὰ μας βιβλία διδάσκουν ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἔχουν χαθεῖ πρὶν 1200 χρόνια, ὁ Βενετὸς τυπογράφος τῆς πρώτης ἐκδοσης τοῦ «Ἐρωτόκριτου» γράφει ὅτι τυπώνει αὐτὸ τὸ βιβλίον «παρακινημένος ἀπὸ τὴν διάπυρον ἀγάπην καὶ εὐλάβειαν ὅπου παιδιόθεν ἔχω πρὸς τὸ ἐνδοξὸν ἔθνος τῶν Ρωμαίων». Ὁ ἴδιος δηλώνει ὅτι εἶναι «Ἰταλικὸς καὶ τῆς γλώσσης ὀλοτέλα ἀνήξευρος», ἀλλὰ παρὰ ταῦτα προσπάθησε νὰ τυπώσει βιβλία «τὰ ὁποῖα ὡς τώρα καὶ ἀπὸ ἄλλους Ρωμαίους καὶ Ἰταλικούς τυπογράφους ἐτυπώθησαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀσυνήθιστα καὶ χρησιμώτερα, ὅπου ὑπὸ τίνα Ρωμαῖον δὲν ἔγιναν». Ὁ πρόλογος κλείνει μὲ παράκληση πρὸς τοὺς «ἀρχοντες Ρωμαίους» νὰ προσφέρουν τυχὸν χειρόγραφα στὸν ἐκδότη ὥστε νὰ τυπώσει ἀργότερα μιὰ βελτιωμένη ἐκδοσι. Στὸ ἴδιο τὸ ποίημα διαβάζουμε τὸ δίστιχο:

«Στους περαζόμενους καιρούς πού οί Ἕλληνες ὀρίζα
κι ὀποῦ δέν εἶχε ἡ πίστη τως θεμέλιο μηδὲ ρίζα»
(στ. Α 19-20).

Οἱ στίχοι αὐτοὶ βρίσκονται σὲ ἀπόλυτη συμφωνία μὲ τὴ λαϊκὴ παράδοση, ὅπως τὴν κατέγραψε ὁ Κακριδῆς: ὑπῆρχε κάποτε μία ἐποχὴ κατὰ τὴν ὀποία κυβερνοῦσαν οἱ «Ἕλληνες», ὄχι οἱ «ἀρχαῖοι Ἕλληνες» ἀλλὰ οἱ «Ἕλληνες», κάποιοι ἄλλοι ἀπὸ μᾶς, οἱ ὀποῖοι εἶχαν μιά πίστη χωρὶς θεμέλιο καὶ ρίζα, ἦταν δηλαδὴ ἄθεοι καὶ εἰδωλολάτρες.

Γιὰ μερικὲς ἀκόμη ἀποδείξεις τῆς χρήσης τοῦ ὀνόματος «Ρωμαῖοι – Ρωμηοί» ἄς γυρῖσουμε πῖὸ παλιά. Τετρακόσια χρόνια νωρίτερα, τὸν 14ο αἰῶνα, ὁ ἀνώνυμος ἀνθέλληνας συγγραφέας τοῦ «Χρονικοῦ τοῦ Μορέως» γνώριζε πολὺ καλὰ ὅτι οἱ ἀντίπαλοι τῶν Λατίνων, οἱ κάτοικοι τῆς «Ἑλλάδας», εἶναι οἱ Ρωμαῖοι. Ὅριστε δύο χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα τοῦ «Χρονικοῦ»:

«Ποῖος ν' ἀκούση πῶποτε Ρωμαίου νὰ ἔχη πιστέψει
δι' ἀγάπην γὰρ ἢ διὰ φιλίαν ἢ διὰ καμίαν συγγένειαν;
Ποτὲ Ρωμαίου μὴ ἐμπιστευτῆς διὰ ὅσα καὶ σοῦ ὀμνύει
ὄταν θέλει καὶ βούλεταί του νὰ σὲ ἀπεργῶση,
τότε σὲ κάμνει σύντεκνον ἢ ἀδελφοποιτόν του,
ἢ κάμνει σὲ συμπέθερον διὰ νὰ σὲ ἐξολοθρέψη»
(στίχοι 3932-3937).

Ἦ ὄταν ὁ μισὲρ Τζεφρὲς (Βιλλεαρδουίνος) ἀφέντης τοῦ Μορέως γράφει στὸ βασιλιὰ τῆς Πόλης Ρομπέρτο (de Courtenay, 1221-1228):

«Κι ἂν χρήζη τὰ φουσάτα του, ὀμοίως καὶ τὸ κορμί του,
ὄταν ὀρίζη καὶ χρειαστῆ, νὰ ἔνι εἰς ὀρισμόν του,
νὰ ἔνι μετ' αὐτόν ἐνομοῦ καὶ νὰ κρατοῦν τὴν μάχην,
νὰ κουγκεστίζου τούς Ρωμαίους μὲ τὰ φουσάτα ὀποῦ ἔχου».
(κουγκεστίζου: κατακτοῦν, στίχοι 2564-2567).

Γιὰ τὸ τελευταῖο παράδειγμά μας ἄς γυρῖσουμε ἄλλα τριακόσια χρόνια πίσω, στὸν 11ο αἰῶνα. Στὸ μεγάλο ἔπος μὲ τὸ ὀποῖο «ἀρχίζει ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία», τὸν «Διγενῆ Ἀκρίτα», ὁ συγγραφέας, ἀντίθετα μὲ ὅ,τι θὰ περίμενε κανεὶς, δέν ὑποψιάζεται ὅτι εἶναι Ἕλληνας (οὔτε καὶ «βυζαντινός», ἀλλὰ σ' αὐτὸ θὰ ἀναφερθοῦμε στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο). Στὴν ἀρχή-ἀρχὴ ἀκόμα, ὁ Ἄραβας ἀμηρᾶς φέρεται ὅτι «ἀκριβῶς γὰρ ἠπίστατο τὴν τῶν Ρωμαίων γλώτταν» καὶ ἔτσι εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ συνομιλεῖ μὲ τούς ἀντιπάλους του. Στὴ συνέχεια, ἕνα ἀπὸ τὰ ἀδέρφια πού ἦρθαν νὰ ζητήσου τὴν κόρη πού ἀπήγαγε ὁ ἀμηρᾶς μονομαχεῖ μαζί του καί, καθὼς πλησιάζει πρὸς τὴ νίκη, οἱ ὑπόλοιποι Σαρακηνοὶ συμβουλεύου τὸν ἀμηρᾶ: «Ἀγάπην ἐπιζήτησον, τὸν δὲ πόλεμον ἄφες. Ὁ Ρωμαῖος δεινός ἐστι, μὴ σὲ κακοδικήση».

Κατὰ τὴ γνώμη μας, τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν «Διγενῆ Ἀκρίτα» εἶναι ἰδιαίτερα ἀξιοπρόσεκτα γιατί προέρχονται ἀπὸ ἕνα ἔργο πού διαδραματίζεται στὰ ὄρια τῆς αὐτοκρατορίας, στὸν Εὐφράτη, καὶ ὄχι στὴν πρωτεύουσα. Δείχουν λοιπὸν ὅτι καὶ οἱ ἐπαρχιακοὶ πληθυσμοὶ πίστευαν ὅτι εἶναι Ρωμαῖοι καὶ ὄχι ὀτιδήποτε ἄλλο. Σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ὅσα παραθέσαμε παραπάνω καὶ μὲ τὶς πληροφορίες πού ἔχουμ ἀπὸ ὄλες τὶς «ἐπίσημες» πηγές (ἱστορίες, κρατικὰ ἔγγραφα) εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι οἱ πρόγονοί μας καλοῦνταν Ρωμαῖοι-Ρωμηοὶ παντοῦ. Ἐπομένως ἡ ἄποψη, τὴν ὀποία διατυπώνει ὁ Χρήστου καὶ ἄλλοι ἐρευνητές, ὅτι τὸ «Ρωμαῖοι»

ἦταν ἀπλῶς τὸ ἐπίσημο ὄνομά τους, ἐνῶ οἱ ἴδιοι προτιμοῦσαν κάποιο ἄλλο (Ἑλλη-
ληνες; Γραικοί;) εἶναι παντελῶς ἀβάσιμη.

Οἱ πρόσφατοι πρόγονοί μας, λοιπόν, δὲν ἤξεραν ὅτι εἶναι Ἕλληνες. Γνώρι-
ζαν ὅτι εἶναι Ρωμηοί, καὶ ὅτι ἡ πατρίδα τους ὀνομάζεται Ρωμανία, ὅπως φαίνεται
ἀπὸ διάφορα δημοτικὰ τραγούδια π.χ. στὸν «Θρῆνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως»:
«ὦ Θεέ, νὰ τόχαν πολεμᾶν καὶ οἱ Ρωμαῖοι οὕτως, ποτὲ νὰ μὴν ἐχάνασιν λέγω τὴν
βασιλείαν», ἢ στὸ γνωστὸ τραγούδι τοῦ Πόντου «Ἡ Ρωμανία ἐπάρθεν». Ἐπίσης
στὸν «Διγενῆ Ἀκρίτα», ὅπου ὡς μοναδικὸ ὄνομα τοῦ κράτους ἀναφέρεται δεκάδες
φορὲς τὸ «Ρωμανία». Γιὰ παράδειγμα:

«ἐπῆρε τοὺς ἀγούρους τοῦ ὁ ἀμηνῶς εὐθέως
εἰς Ρωμανίαν ὑπέστρεφε διὰ τὴν ποθητὴν του.

Ὅταν δὲ κατελάμβανε μέρη τῆς Ρωμανίας,
ἐλευθέρωνεν ἅπαντας οὓς εἶχεν αἰχμαλώτους».

Τὴν καθομιλούμενη γλῶσσα τοὺς τὴν ὀνόμαζαν «ρωμαίικη» γιὰ νὰ τὴν
ἀντιδιαστείλουν ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ τὴν ὁποία ὀνόμαζαν ἀπλῶς «ἐλληνικὴ».
Γι' αὐτὸ ἄλλωστε ὑπάρχουν μεταφράσεις ἀπὸ ἀρχαῖες μορφές τῆς γλῶσσας στὴ
δημώδη πού ἀναφέρουν ὅτι μεταφράζουν «ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν εἰς τὴν ρωμαίικη».

Ὁ μεγάλος πρόδρομος τοῦ δημοτικισμοῦ Δ. Καταρτζῆς διαφωνώντας μὲ
ὅσους ἔγραφαν σὲ ἀρχαῖζουσα γλῶσσα, σημείωνε τὸ 1783: «κάθε συγγραφὴ πού
κάμουμε στὰ ἐλληνικὰ εἶν' ἓνα εἶδος μετάφρασις πού κάμουμ' ἀπ'τὰ ρωμαίικα,
πού πάντα διανοοῦμε, στὰ ἐλληνικὰ πού διανοοῦμε μόν' ὅταν πιάσουμε κονδύλι».
Ἐπομένως «τὸ νὰ φρονῆ κανεὶς πὼς ἡ ἐλληνικὴ καὶ ἡ ρωμαίικα εἶναι μία γλῶσσα
καὶ ὄχι δύο εἶναι ἐνάντιο στὸν ὀρθὸ λόγο». Ἀντίστοιχα, οἱ Δ. Φιλιππίδης καὶ Γρ.
Κωνσταντᾶς πού συνέγραψαν τὴ «Γεωγραφία Νεωτερικὴ» τὸ 1791 σημειώνουν
στὴν παρουσίαση τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν πὼς «ἡ Ρωμέικη γλῶσσα ἡ ἀλόγως
καὶ ἀμαθέστατα καταφρονουμένη ἀπὸ μερικοῦς, ἔχει μεγάλη συγγένεια μὲ τὴν
Ἑλληνικὴ, καὶ εἶναι μία θυγατέρα τῆς ὁποῦ σχεδὸν τὴν ὁμοιάζει ἐπειδὴ ὅλες σχε-
δὸν οἱ λέξεις εἶναι ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ».

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὑπάρχουν λεξικά, ἀπὸ τὴν Τουρκοκρατία καὶ ἀργότερα,
μὲ τίτλο «Γαλλικὰ – Ρωμαίικὰ», «Ἰταλικὰ – Ρωμαίικὰ», κλπ

Ὅπως ἦταν φυσικό, «Ρούμ – Ρωμαίους» μᾶς ὀνόμασαν καὶ οἱ Σελτζοῦκοι
Τοῦρκοι πού ἄρχισαν νὰ κατακτοῦν ἐδάφη τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὸν 11ο αἰῶνα,
ὅπως «Ρούμ» μας ἀποκάλεσαν καὶ οἱ Ὀθωμανοί. Τὴ χώρα πού κατέκτησαν τὴν
ὀνόμασαν «Ρούμ-ιλί» («χώρα τῶν Ρωμαίων») καὶ ἀπὸ κεῖ προέρχεται ἡ λέξη Ρού-
μελη πού μέχρι τὸ 1912 δήλωνε ὅτι τὴν εὐρωπαϊκὴ Τουρκία (σχεδὸν τὸ σύνολο
τῶν Βαλκανίων), καὶ ὄχι μόνον στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα, ὅπως μπορεῖ νὰ διαπιστώσει
κάποιος στοὺς χάρτες τῆς ἐποχῆς. Τὰ παραδείγματα πού ἐπιβεβαιώνουν τὴ χρήση
αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος εἶναι ἀναρίθμητα. Ἐνδεικτικὰ ἄς ἀναφέρουμε τὸ φερμάνι πού
ἔβγαλε ὁ Βεζύρης τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1821, μετὰ τὸν ἀπαγχονισμό τοῦ Πατριάρχου
Γρηγορίου, πρὸς τὸν Τοῦρκο νομάρχη Ἀδριανουπόλεως. Σ' αὐτό, τὸ Πατριαρχεῖο
ἀναφέρεται ὡς «ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχεῖα τῶν Ρωμαίων» καὶ ἡ ἐπα-
νάσταση τοῦ 1821 ὡς «τὸ κίνημα τὸ παρασκευαζόμενον μεταξὺ τοῦ Ρωμαίικοῦ
Ἔθνους». Οἱ Τοῦρκοι γνώριζαν δηλαδὴ καὶ αὐτοί, ὅπως καὶ μεῖς, ὅτι εἶχαν κατα-
κτήσει Ρωμαίους – Ρωμηούς. Ἀκόμη καὶ σήμερα, οἱ Ρωμηοὶ τῆς Πόλης ἀποκαλο-
ῦνται «Ρούμ» ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀφοῦ ὅμως οἱ νεοέλληνες προτίμησαν νὰ ἀλ-
λάξουν τὸ ἐθνικὸ τους ὄνομα, οἱ Τοῦρκοι ἐπωφελήθηκαν καὶ μᾶς ὀνόμασαν

«Γιουνᾶν», διαφοροποιώντας ἔτσι τοὺς Ρωμηοὺς τῆς Πόλης ἀπὸ τοὺς ὁμοεθνεῖς τοὺς τῆς Ἑλλάδας.

Κλείνοντας αὐτὸ τὸ κεφάλαιο, θὰ πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι ἡ ὅλη συζήτηση γιὰ τὴν ἐθνική μας ὀνομασία δὲν εἶναι ἀπλῶς νομιναλιστική. Τὸ ὄνομα «Ρωμαῖοι» ἀντιστοιχοῦσε σὲ μία ἐθνική συνείδηση διαφορετική ἀπ’ αὐτὴν πού συναντοῦμε στοὺς δυτικούς λαοὺς, διαφορετική ἀπ’ αὐτὴν πού μεταφέρθηκε στὸ ἑλληνικὸ κρατίδιο μετὰ τὸ 1830. Στὸ δεύτερο τμῆμα τῆς μελέτης μας θὰ προσπαθήσουμε νὰ παρουσιάσουμε τὶς βασικὲς συνιστώσες αὐτῆς τῆς «ρωμαίικης ἐθνικῆς συνείδησης» ἢ ὅποια, κατὰ μεγάλο μέρος, χάθηκε στὴ διάρκεια 160 χρόνων ἐλεύθερου βίου. Τοὺς τελευταίους δύο αἰῶνες δόθηκε σκληρὸς ἀγῶνας ἀπὸ δυτικοθρεμένους λόγιους, τύπου Κοραῆ, γιὰ τὴν ἐξαφάνιση τῆς ρωμαίικης συνείδησης καί, παρὰ τὶς ἀντιδράσεις, τὸ ὄνομα «Ρωμηοί» τελικὰ παραμερίστηκε.

Ἡ σύγκρουση τῶν δύο ρευμάτων κατέληξε σὲ μία σύνθεση, τὰ θεμέλια τῆς ὁποίας ἔθεσε ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος μὲ τὴ μνημειώδη «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους». Ἐκεῖ ἡ βυζαντινὴ περίοδος ἐνσωματώθηκε στὴ διαχρονικὴ πορεία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ δημιουργήθηκε ἡ νεοελληνικὴ ἐθνικὴ ιδεολογία τῆς ἀδιάσπαστης συνέχειας τῆς φυλῆς. Ὡστόσο, τὸ κομπλεξικὸ ἀναμάσημα δυτικῶν ιδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ συνεχίστηκε ἀπὸ πολλοὺς λόγιους, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν παραποίηση καὶ κατασυκοφάντηση τῆς μεσαιωνικῆς μας Ἱστορίας. Ἀκόμη καὶ στὶς μέρες μας, στὰ 1975, ὁ πολυδιαβασμένος καὶ πολυδιαφημισμένος Γιάννης Σκαρίμπας ἔγραψε: «ἡ ἀγωνία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους δὲν εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης... ἀλλὰ πολλοὺς πρὶν ἀπὸ τὴν ἄλωση αἰῶνες, ἀπὸ τὴ συντριβὴ τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τὴν Μακεδονικὴ δυναστεία (Φίλιππο καὶ Μεγαλέξανδρο) στὴ μάχη τῆς Χαιρώνειας». Καὶ παρακάτω: «Ὁ (Κων.) Παλαιολόγος ἦταν Ἕλληνας; Ἦταν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος «Ἀθηναῖος»; Φυλετικά, καμὴν δὲν εἶχαμε ἀναμεταξύ μας, συγγένεια. Ἦσαν καὶ οἱ δύο κατακτητὲς μας».

Ἐπηρεασμένο ἀπὸ παρόμοιες ιδέες, μεγάλο τμῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ θέλει σήμερα νὰ ἀρνεῖται τὴ φυσικὴ του συνέχεια ἀπὸ τὸ «Βυζάντιο» καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ συγχέει τὸν σκοταδιστικὸ δυτικὸ μεσαίωνα μὲ τὴν ἑλληνορθόδοξη Ρωμανία. Γι’ αὐτὸ καὶ θεωρήσαμε σκόπιμο νὰ σκιαγραφήσουμε στὸ 5ο καὶ 6ο κεφάλαιο τῆς μελέτης μας ὀρισμένες ἀπὸ τὶς θεμελιώδεις διαφορὲς «Βυζαντίου» καὶ Δύσης κατὰ τὴ μεσαιωνικὴ περίοδο. Ἄλλωστε, ἂν καὶ ἡ ἐπίσημη Ἱστορία μας ἐνσωματώνει τὴ βυζαντινὴ περίοδο, ἡ ἐθνικὴ μας ζωὴ κυριαρχεῖται ἐπὶ δύο αἰῶνες ἀπὸ μία ἀκατάσχετη ἀρχαιολατρεία ἢ ὅποια φαντάζει κωμικὴ ἀκόμη καὶ στὰ μάτια τῶν ὁποίων φίλων μας στὴ Δύση. Ὅταν μάλιστα οἱ νεοέλληνες, παρασυρμένοι ἀπὸ τὴν ἀρχαιολατρεία τους, πιστεύουν ὅτι μποροῦν νὰ ὑπερασπιστοῦν τὰ ἐθνικά τους δίκαια μόνο μὲ ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλῆ καὶ τοῦ Μεγαλέξανδρου, τὸ ἀποτέλεσμα ἀγγίζει τὰ ὅρια τοῦ ἐθνικὰ ἐπικίνδυνου.

Ὅπως δὴποτε σήμερα, στὰ 1994, δὲν τίθεται θέμα σύγκρουσης τῶν δύο ἐθνικῶν μας ὀνομασιῶν. Ἐχουν ἄλλωστε πλέον καὶ οἱ δύο τὸ ἴδιο ἀκριβῶς νόημα. Θὰ πρέπει, ὅμως, νὰ γνωρίζουμε ὅτι, ἱστορικά, ὁ ὅρος «Ρωμηός» καλύπτει κάτι εὐρύτερο ἀπὸ τὸ «Ἕλληνας», καὶ βέβαια τὸ «Ρωμαῖος» προκαλεῖ διαφορετικούς συνειρμούς ἀπὸ τὸ «Ἕλληνας» τόσο σὲ μᾶς ὅσο καὶ στοὺς ξένους. Ἐπιπλέον, ἂν σκοπὸς μας εἶναι νὰ ὀρίσουμε τὴν ἐθνικὴ μας ταυτότητα, ἡ λέξη «Ἕλληνας» δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδώσει τὴν πλατύτερη σημασία τῆς λέξης «Ρωμηός» γιὰ τὴ μεσαιωνικὴ περίοδο καὶ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ λέξη «Ἕλληνας», πού ἐπα-

νήλθε ως ἔθνικὴ μας ὀνομασία τὸν 19ο αἰῶνα, εἶναι δημιούργημα τῆς ἐποχῆς τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῆς ἀνάπτυξης τῶν ἐθνικισμῶν στὴν Εὐρώπη. Ἀντίθετα, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, οἱ Ρωμηοὶ ἦταν περήφανοι πολῖτες ἐνὸς ὑπερεθνικοῦ κράτους ποὺ ἐνσωμάτωνε καὶ ἐπεκτεινόταν πολὺ πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς ἀρχαίας ἢ τῆς νεώτερης Ἑλλάδας. Ἐπεκτεινόταν ὄχι ὡς κατακτητὴς, ἀλλὰ ὡς φορέας τῆς μιᾶς Οἰκουμενικῆς Χριστιανικῆς Αὐτοκρατορίας πάνω στὴ γῆ.

Κεφάλαιο 3 **Καὶ οἱ Βυζαντινοί;**

Πρὶν περάσουμε στὴν ἀνίχνευση τῶν συστατικῶν στοιχείων τῆς «ρωμαϊκῆς ἔθνικῆς συνείδησης», θὰ πρέπει νὰ ξεκαθαρίσουμε μία ἀκόμη παρανόηση τὴν ὁποία ἔχει καθιερώσει ἡ δυτικὴ βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὴν ὀνομασία τῶν προγόνων μας τοῦ μεσαίωνα. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ ἐποχὴ αὐτὴ ὀνομάζεται «βυζαντινὴ», καὶ οἱ πρόγονοί μας εἶναι κάποιοι μυστηριώδεις «βυζαντινοί» ποὺ ἤρθαν ἀπὸ τὸ πουθενὰ καὶ χάθηκαν διὰ μαγείας, παρ' ὅλο ποὺ «ἐμεῖς» διατηρηθήκαμε στὰ 400 χρόνια τῆς δουλείας. Εἶναι ἐπίσης γνωστὸ ἀπὸ τὶς πηγές ὅτι δὲν ὑπῆρξε ποτὲ στὴν Ἱστορία λαὸς ποὺ ὀνόμαζε τὸν ἑαυτό του βυζαντινὸ ἢ τὸ κράτος τοῦ βυζαντινῶ. Ὁ ὅρος ἐπινοήθηκε μετὰ τὴν κατάλυση τῆς «βυζαντινῆς» αὐτοκρατορίας, τὸ 1562, ἀπὸ τὸν Ἱερώνυμο Wolf ποὺ ἄρχισε νὰ συγκεντρώνει ἱστορικὲς πηγές σ' ἓνα ἔργο τὸ ὁποῖο τιτλοφόρησε «Corpus Historiae Byzantinae».

Οἱ λόγοι ἐφεύρεσης ἐνὸς νέου ὀνόματος ἦταν καθαρὰ πολιτικοί. Ἔπρεπε μὲ κάθε τρόπο νὰ σβῆσει ἀπὸ τὴν ἔθνικὴ συνείδηση τῶν Ρωμηῶν ἡ ἀνάμνηση τοῦ παρελθόντος τους. Κυρίως ἔπρεπε νὰ πάψει νὰ ταυτίζεται ἡ χώρα τους μὲ τὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία. Ἀπὸ κεῖ καὶ ὕστερα, δυτικοευρωπαῖοι καὶ Ρωμηοὶ θὰ μάθαιναν ὅτι ὑπῆρχε κάποια Ρωμαϊκὴ καὶ στὴ συνέχεια κάποια Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Ἔτσι οἱ δυτικοευρωπαῖοι θὰ πετύχαιναν αὐτὸ ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ ἐπιβάλουν ἀπὸ τὸν 8ο αἰῶνα, νὰ θεωρηθοῦν οἱ ἴδιοι κληρονόμοι τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ κράτους. Ἡ ἐφεύρεση τῆς λέξης «βυζαντινοί» ἦταν, δηλαδή, μία βίαιη νόθευση τῆς Ἱστορίας ὑπαγορευμένη ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους μας. Τὸ ὅτι ἀποδέχτηκαν τὸν ὅρο «βυζαντινοί» οἱ νεοέλληνες καὶ τὸν διδασκόμαστε στὰ σχολεῖα μας εἶναι ἔνδειξη τοῦ τυφλοῦ, κομπλεξικοῦ μιμητισμοῦ ὁ ὁποῖος ἐπικράτησε στὴ μεταπελευθερωτικὴ Ἑλλάδα.

Αὐτὴ ἡ παραχάραξη τῆς Ἱστορίας ἔχει δημιουργήσει ἓνα ἄλυτο πρόβλημα στοὺς δυτικούς ἱστορικούς: πότε ἀρχίζει ἡ βυζαντινὴ Ἱστορία; Κατὰ καιροὺς ἔχουν προταθεῖ διάφορες χρονολογίες ποὺ κυμαίνονται ἀπὸ τὸ 284 μ.Χ. (ἄνοδος Διοκλητιανοῦ στὴν ἐξουσία, πρόταση E. Stein) ὡς τὸ 717 μ.Χ. (ἄνοδος Λέοντα Γ' Ἰσαύρου, πρόταση τῆς Cambridge Medieval History). Ἐνδιάμεσες λύσεις θεωροῦνται τὸ 330 (ἵδρυση Κωνσταντινούπολης), τὸ 395 (διαίρεση τῆς αὐτοκρατορίας σὲ Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ ἀπὸ τὸ Θεοδοσίω Α'), τὸ 476 («ὀριστικὴ» κατάλυση Δυτ. Αὐτοκρατορίας) ἢ τὸ 610 (ἄνοδος Ἡρακλείου καὶ «ἐξέλληνισμός» τοῦ κράτους). Τονίζεται βέβαια ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐρευνητὲς ὅτι κάθε ἱστορικὴ διαίρεση εἶναι αὐθαίρετη, καὶ ὅτι τέτοιου εἴδους τομὲς εἶναι ὑποκειμενικὲς καὶ χρησιμοποιοῦνται μόνο γιὰ παιδευτικὸς λόγους. Ὅλα αὐτὰ εἶναι σωστά, ἀλλὰ δὲν ἐξηγοῦν τὸ γιατί θὰ ἔπρεπε νὰ ψάχνουμε ἐναγωνίως νὰ βροῦμε ἓνα καινούργιο ὄνομα

τὴ στιγμὴ πού θὰ μπορούσαμε κάλλιστα νὰ ὀνομάσουμε τὴν αὐτοκρατορία μὲ τὸ ὄνομά της: Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἢ Ρωμανία. Ὁ χαρακτήρας της ἀλλάζει κάποτε, ἴσως ὅταν ἐπιβάλλεται ὁ Χριστιανισμός, καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ διδασκόμαστε γιὰ τὴ Ρωμαϊκὴ καὶ μετὰ γιὰ τὴ Χριστιανικὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, ὄχι ὅμως καὶ νὰ ἐφευρίσκουμε παράξενους νεολογισμούς πού κουβαλοῦν ιδιαίτερη ιδεολογικὴ φόρτιση. Ἄς χρησιμοποιήσουμε ἓνα παράδειγμα γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε τὸ μέγεθος τῆς ἱστορικῆς παραποίησης πού συντελεῖται μὲ τὸν ὄρο «βυζαντινός».

Ἄν μὲ τὴ βοήθεια κάποιας χρονομηχανῆς βρισκόμασταν στὴ Θεσσαλονίκη τοῦ 330 μ.Χ. καὶ ἀποκαλούσαμε «Βυζαντινὸ» ἓναν τυχαῖο περαστικό, τὸ σίγουρο εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος θὰ φρόντιζε νὰ ἀλλάξει δρόμο γιὰ νὰ βρεῖ κάποιον πιὸ μορφωμένο συνομιλητὴ. Διότι ὁ ἴδιος γνώριζε καλὰ ὅτι εἶναι Ρωμαῖος πολίτης, μέλος τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, μὲ ὅλο τὸ βάρος τῆς ὁμώνυμης παράδοσης πίσω του. Ἄν τοῦ λέγαμε ὅτι ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς τὰ βιβλία μας τὸν ἀποκαλοῦν «Βυζαντινὸ» καὶ ὄχι Ρωμαῖο θὰ ἐξεγείροταν, καὶ θὰ εἶχε δίκιο, ἀφοῦ δὲν εἶχε συμβεῖ τίποτα πού νὰ τὸν ἀνάγκαζε νὰ ἀλλάξει ὑπηκοότητα.

Ἄν δοκιμάζαμε νὰ ποῦμε τὰ ἴδια σ' ἓναν Θεσσαλονικιὸ τοῦ 530 θὰ παίρναμε πάλι τὴν ἴδια ἀπάντηση. Καὶ ἂν τοῦ ἀντιλέγαμε «μὰ πῶς Ρωμαῖος; Ἀφοῦ ἡ Ρώμη βρίσκεται στὰ χέρια τῶν Γότθων ἐδῶ καὶ 54 χρόνια, ἀπὸ τὸ 476, τὰ βιβλία μας λένε ὅτι ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἔχει πάψει νὰ ὑφίσταται!», ἔκπληκτος ὁ συνομιλητὴς μας θὰ ἀπαντοῦσε πῶς ναί μὲν ἡ Ρώμη ἔπεσε, ἀλλὰ ἡ ὑπόλοιπη αὐτοκρατορία στὸ μεγαλύτερο μέρος της παραμένει ἐλεύθερη, διοικεῖται ἀπὸ τὴ Νέα Ρώμη πού εἶναι συμπρωτεύουσα ἐδῶ καὶ 200 χρόνια καὶ πῶς, ὅπου νὰ εἶναι, οἱ ὑπόδουλοι ἀδερφοί μας θὰ ἐλευθερωθοῦν καὶ πάλι. Καὶ θὰ εἶχε δίκιο, ἀφοῦ σὲ λίγα χρόνια οἱ στρατιῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ θὰ ἀπελευθέρωναν τὴν Ἰταλία.

Μὲ τὴν εὐκαιρία, νὰ σημειώσουμε ὅτι θὰ πρέπει ἐπιπλέον νὰ καθιερωθεῖ ἡ λέξη «ἀπελευθέρωση» ἀντὶ τῶν λέξεων «κατάκτηση», ἢ «ἀνακατάληψη – reconquista», πού χρησιμοποιοῦνται σὰν νὰ ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἀλλότριον ἐχθρὸ Ἰταλῶν καὶ μὲ ἱμπεριαλιστικὰ σχέδια κάποιου φιλόδοξου ἡγεμόνα. Οἱ στρατιῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ γίνονταν δεκτὲς ὡς ἐλευθερώτριες ἀπὸ τοὺς ὑπόδουλους ὁμοεθνεῖς Ρωμαῖους: φτάνοντας στὴν Καρχηδόνα, ὁ Βελισσάριος βρῆκε τὴν πόλη φωταγωγημένη καὶ τὸν ὀρθόδοξο πληθυσμὸ νὰ πανηγυρίζει γιὰ τὴν ἦττα τῶν ἀρειανῶν Βανδάλων. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Προκόπιος «οἱ τὲ γὰρ Καρχηδόνιοι τὰς πύλας ἀνακλίναντες λύχνα ἔκαιον πανδημεῖ καὶ ἡ πόλις κατελάμπετο τῷ πυρὶ τὴν νύκτα ὅλην ἐκείνην, καὶ τῶν Βανδύλων οἱ ἀπολελειμμένοι ἐν τοῖς ἱεροῖς ἰκέται ἐκάθηντο». Τὴν ἴδια ὑποδοχὴ ἐπιφύλαξε καὶ ἡ Ρώμη πού προσκάλεσε ἡ ἴδια τὸ Βελισσάριο.

Πάντως εἶναι παράλογο ἢ κατάληψη τμήματος μιᾶς χώρας νὰ ὑποχρεώνει τὴν ὑπόλοιπη ἐλεύθερη χώρα σὲ ἀλλαγὴ τοῦ ὀνόματός της. Μετὰ ἀπὸ μιὰ τυχὸν κατάληψη τῆς Θράκης ἀπὸ τοὺς Τούρκους, θὰ ἔπρεπε δηλαδὴ νὰ ὑποχρεωθεῖ ἡ Ἑλλάδα νὰ πάψει νὰ ὀνομάζεται Ἑλλάδα καὶ νὰ ἀρχίσει νὰ λέγεται π.χ. Πελασγία... Κι ὡστόσο σ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν παραλογισμό ἔχουμε πέσει μὲ τὸ νὰ ὀνομάζουμε «Βυζαντινὴ» τὴν Ἀνατολικὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, τὸ ἐλεύθερο τμῆμα τῆς μεγάλης Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, μετὰ τὴν πτώση τῆς Ρώμης.

Μία τελευταῖα προσπάθεια μὲ ἓναν Θεσσαλονικιὸ τοῦ 630 – ἢ ὁποιασδήποτε ἐποχῆς μέχρι τὸ 1430 πού ἡ Θεσσαλονικὴ ἔπεσε στοὺς Τούρκους – θὰ εἶχε τὴν ἴδια κατάληξη. Παρ' ὅλο πού τὰ σχολικὰ βιβλία μας διδάσκουν ἐπίμονα ὅτι ὁ

χαρακτήρας της «βυζαντινής» αυτοκρατορίας αλλάζει στις αρχές του 7ου αιώνα (περίπου την εποχή του Ηράκλειου) και μετατρέπεται σε καθαρά ελληνικό κράτος, ο φίλος μας θα παρέμενε άπορημένος. Ο ίδιος και οι πρόγονοί του μιλούσαν πάντα ελληνικά, όπως και η μεγάλη πλειοψηφία της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, αλλά αυτό δε σήμαινε ότι ήταν ή ένωσαν λιγότερο Ρωμαίοι από τους λατινόφωνους συμπατριώτες τους της Δύσης. Άλλωστε η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήταν πάντοτε δίγλωσση. Για παράδειγμα, ήδη το 57 μ.Χ. ο Άπ. Παῦλος έγραφε στα ελληνικά τη γνωστή έπιστολή του προς τους Χριστιανούς της Ρώμης, ενώ οι δεκατρείς από τους πρώτους δεκαέξι Πάπες της Ρώμης ήταν ελληνόφωνοι. Στις εκκλησίες της Ρώμης οι ακολουθίες τελούνταν στην ελληνική γλώσσα τουλάχιστο μέχρι το τέλος του τρίτου αιώνα, και πιθανόν και αργότερα.. Άλλωστε είναι γνωστό ότι «από τα τέλη του 3ου αιώνα π.Χ. μέχρι τον 3ο αιώνα μ.Χ. κάθε καλλιεργημένος Ρωμαίος ήταν δίγλωσσος».

Η μόνη αλλαγή τον έβδομο αιώνα είναι η σταδιακή επίσημοποίηση της ελληνικής γλώσσας στη θέση της λατινικής. Αυτό έγινε για καθαρά πρακτικούς λόγους, αφού το κομμάτι της αυτοκρατορίας που παρέμενε έλευθερο ήταν ελληνόφωνο. Ο Ίουστινιανός το σημειώνει ξεκάθαρα σε μία από τις «Νεαρές» του ότι οι νόμοι αυτοί είναι γραμμένοι στην ελληνική επειδή έτσι γίνονται πιο κατανοητοί από τον πληθυσμό («ού τή πατρίω φωνή – λατινική – τόν νόμον συνεγράψαμεν αλλά ταύτη δή τή κοινή και Έλλάδι, ώστε άπασιν αυτόν είναι γνώριμον διά τὸ πρόχειρόν της έρμηνείας»).Και πάντως, όπως σημειώνει ο Ρ. Charanis, αυτό το γεγονός, που σήμερα μας φαίνεται ιδιαίτερα σημαντικό, συνέβηκε τόσο ανεπαίσθητα που και οι κάτοικοι της αυτοκρατορίας πιθανότατα ούτε που το παρατήρησαν. Όπωςδήποτε η χρήση της μίας ή της άλλης γλώσσας δεν σήμαινε αλλαγή στην «έθνική συνείδηση» του κράτους. Άπλοϊκές απόψεις που ταυτίζουν τη γλώσσα με την έθνική συνείδηση θα ταίριαζαν ίσως σε παλιότερες εποχές, όχι όμως και στα τέλη του 20ου αιώνα. Το σίγουρο είναι πως δεν έχουμε την παραμικρή ένδειξη στις πηγές για αλλαγή συνείδησης κατά τον 7ο αιώνα.

Όσο για τον όρο «βυζαντινός», δεν περιήλθε σε ευρύτερη χρήση πριν τον 19ο αιώνα. Ο μεγάλος Βρετανός ιστορικός Γίββων έγραψε την περίφημη «Παρακμή και πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας» στα τέλη του 18ου αιώνα και τελειώνει το έργο του στα 1453, όποτε και θεωρεί ότι συντελέστηκε η όριστική πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Κατά τη γνώμη μας, ενώ ο όρος δε χρησιμεύει σε τίποτα, συσκοτίζει τη σωστή κατανόηση της μεσαιωνικής Ιστορίας.

Για παράδειγμα, πέρα απ' όσα αναφέραμε για τις δυσκολίες έντοπισμού της αρχής της «Βυζαντινής» Αυτοκρατορίας και για την «έλληνικότητά» της, προβλήματα δημιουργούνται και στην ανάλυση της έξωτερικής πολιτικής της. Έτσι, πολλοί ιστορικοί ισχυρίζονται ότι την ιμπεριαλιστική ιουστινιάνεια ιδεολογία του 6ου αιώνα διαδέχεται μία άμυντική ιδεολογία διατήρησης των έδαφών από τον 7ο αιώνα. Αν όμως ξεχάσουμε τον όρο «Βυζαντινή» και θυμηθούμε ότι έχουμε να κάνουμε με το έλευθερο τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, η πολιτική του Ίουστινιανού παύει να είναι ιμπεριαλιστική, αφού στόχευε απλώς στην άπελευθέρωση των υπόδουλων Ρωμαίων της Ιταλίας και της Άφρικής.

Όσο προχωράμε προς τον 8ο και 9ο αιώνα, τα προβλήματα από τη χρήση του όρου «βυζαντινός» πολλαπλασιάζονται. Όπως θα δούμε στα κεφάλαια 7 και 8, οι δυτικοί ισχυρίζονται ότι η ρωμαϊκή Ιταλία έπαναστάτησε τότε έναντίον της

«βυζαντινής» κυριαρχίας και προτίμησε να τεθεῖ ὑπὸ τὴ βαρβαρική κατοχὴ τῶν Φράγκων. Χρησιμοποιώντας τὸν ὄρο «Βυζαντινοί», οἱ δυτικοὶ ἱστορικοὶ διαχωρίζουν ἔθνικὰ τοὺς ὁμοεθνεῖς Ρωμαίους Ἰταλίας καὶ Ἀνατολῆς καὶ μιλάνε γιὰ «βυζαντινὸ ἐπεκτατισμὸ» στὴ Ν. Ἰταλία, τὴ στιγμή πού ὅλοι οἱ Ρωμαῖοι τῆς Δύσης προσπαθοῦσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ βαρβαρικό ζυγὸ τῶν Φράγκων. Τὸ κωμικό εἶναι ὅτι στὴ συνέχεια οἱ ἴδιοι ἱστορικοὶ ἀναγνωρίζουν «βυζαντινές» ἐπιδράσεις στὴν ἰταλικὴ τέχνη αὐτῆς τῆς ἐποχῆς καὶ προσπαθοῦν νὰ βροῦν τὰ κανάλια μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐπέδρασε ἡ «βυζαντινὴ» τέχνη στὴ Δύση. Προσπαθοῦν, δηλαδή, νὰ βροῦν πῶς γίνεται καὶ ἐμφανίζεται ρωμαϊκὴ τέχνη στὴ ρωμαϊκὴ Ἰταλία...

Ἅλλα αὐτὰ τὰ περιττὰ προβλήματα ἔχουν συσσωρευθεῖ μόνο καὶ μόνον ἐπειδὴ οἱ δυτικοευρωπαῖοι ἀντίπαλοί μας θέλησαν κάποτε νὰ ἐφεύρουν ἕνα ἀκόμη ὄνομα γιὰ νὰ μᾶς ἀποξενώσουν ἀπὸ τὴν Ἱστορία μας. Στὸ ὄνομα αὐτὸ μάλιστα προσπάθησαν ἐπὶ αἰῶνες νὰ προσδώσουν μὲ κάθε τρόπο ἀρνητικὴ χροιά – παράδειγμα ἡ λέξη «βυζαντινισμός» πού πολιτογραφήθηκε σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς γλώσσες καὶ στὴ συνέχεια μεταφέρθηκε καὶ στὴν Ἑλλάδα. Σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸ πέτυχαν: οἱ νεοέλληνες πιστεύουν σήμερα ὅτι τὸ «Βυζάντιο» κατέστρεψε τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀποστασιοποιηθοῦν ἀπὸ κάθε τι «βυζαντινὸ»*.

Τὰ πράγματα θὰ ἦταν ἀρκετὰ διαφορετικὰ ἂν ἀπλῶς χρησιμοποιούσαμε τὰ σωστὰ ἔθνικὰ ὀνόματα. Τότε θὰ ἀπαιτοῦσε ἰδιαίτερο κόπο ἀπὸ τοὺς δυτικούς τὸ νὰ μᾶς ἐξηγήσουν πῶς γίνεται οἱ Ρωμαῖοι νὰ κατέστρεψαν οἱ ἴδιοι τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ τους. Τελικά, ἡ χρῆση τοῦ ὄρου «βυζαντινός» ἀντὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ στίς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα ἐξυπηρετοῦσε ἀπλῶς τὰ πολιτικὰ σχέδια τῶν δυτικοευρωπαίων. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ὅταν ἀπελευθερώνονταν, οἱ Ρωμαῖοι (Γραικοὶ γιὰ τοὺς ξένους) δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ ἀπαιτήσουν τὴν ἀνασύσταση τῆς αὐτοκρατορίας τους. Θὰ ἔπρεπε νὰ ἀρκεστοῦν ἀπλῶς στὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας Graecia, στὰ ὁποῖα, ὅπως ξέρουμε σήμερα, τοὺς περιορίσαν οἱ συμφωνίες δημιουργίας τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου τὸ 1830...

* Ἴσως γι' αὐτὸ τὸ νεοελληνικὸ κράτος δὲν κατάφερε νὰ βρεῖ οὔτε μίαν ἱστορικὴ μορφή ἀπὸ τὴ χιλιόχρονη «βυζαντινὴ» περίοδο πού νὰ ἀξίζει νὰ ἀπεικονιστεῖ στὰ νομίσματά του: ἀπὸ τὰ 12 κέρματα καὶ χαρτονομίσματα πού κυκλοφοροῦν σήμερα στὴν Ἑλλάδα τὰ 4 ἀπεικονίζουν πρόσωπα ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἱστορία, 2 ἀπὸ τὴν ἀρχαία μυθολογία (!) καὶ 6 ἀπὸ τὴ νεώτερη Ἱστορία μας.

Μέρος Β΄ Ὁ σχηματισμὸς τῆς ρωμαϊκῆς συνείδησης

Κεφάλαιο 4 Τὸ ὑπερεθνικὸ κράτος

Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ θὰ ἐξετάσουμε τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τῶν προγόνων μας ἀπὸ τὸ 300 μ.Χ. καὶ μετὰ. Πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια ἐθνικὴ συνείδηση ποὺ διατηρήθηκε ὡς τὶς μέρες τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Ἑλλάδας τὸ 1830 καὶ πού, σὲ μεγάλο βαθμὸ, μᾶς διαφοροποιεῖ ἀπὸ τοὺς δυτικοευρωπαίους. Γιὰ νὰ καταλάβουμε καλύτερα αὐτὴ τὴ «ρωμαϊκὴ ἐθνικὴ συνείδηση» πρέπει νὰ μελετήσουμε τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Ρωμαίων τοῦ 4ου, 5ου καὶ 6ου αἰῶνα, ὅταν ἀρχίζουν οἱ συγκρούσεις ἀνάμεσα στοὺς Ρωμαίους καὶ στοὺς βαρβάρους, δηλαδή ἀνάμεσα στοὺς προγόνους μας καὶ στοὺς προγόνους τῶν σημερινῶν δυτικοευρωπαίων. Κάτι τέτοιο δὲν εἶναι εὐκόλο σήμερα, ἀφοῦ γιὰ νὰ ἀποκτήσουμε μιὰ σωστὴ εἰκόνα τῆς ἐποχῆς πρέπει νὰ ἀποδιώξουμε τὶς σύγχρονες ἀντιλήψεις μας ποὺ εἶναι ἀνεξίτηλα σφραγισμένες ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ «ἐθνικοῦ κράτους» (nation-state). Τὰ ἐθνικὰ κράτη χαρακτηρίζονται ἀπὸ τοὺς κοινούς δεσμοὺς αἵματος – γλώσσας – παράδοσης – ἱστορίας οἱ ὁποῖοι τὰ διαφοροποιοῦν ἀπὸ ἄλλα ἐθνικὰ κράτη.

Ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἦταν κάτι διαφορετικὸ. Ἦταν ὁ ἰσχυρότερος πολιτικὸς ὀργανισμὸς στὴν ὥς τότε Ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας καί, ἐπιπλέον, μετὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Ἑλλάδας καὶ τὴ σταδιακὴ δημιουργία τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ἀποκλειστικὸς φορέας πολιτισμοῦ στὴν Εὐρώπη καὶ τὴ Μεσόγειο. Σ’ ὅλη αὐτὴ τὴν τεράστια ἔκταση δὲν ὑπῆρχε ἄλλο πολιτισμένο κράτος. Μέσα στὴν αὐτοκρατορία ὑπῆρχαν πολλὰ ἔθνη, διάφορες γλώσσες καὶ διάφορες θρησκείες, ὅμως ὅλα αὐτὰ ἦταν ἀσήμαντα μπροστὰ στὴ διαφορὰ Ρωμαίου καὶ βαρβάρου, τὴ διαφορὰ πολιτισμοῦ καὶ πρωτογονισμοῦ. (Μέχρι τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνα κανένας βαρβαρικὸς λαὸς δὲν εἶχε κἄν ἀνακαλύψει τὴ γραφὴ. Οἱ Γότθοι ἦταν οἱ πρῶτοι ποὺ ἀπέχτησαν ἀλφάβητο τότε).

Σ’ αὐτὸ τὸ πολυεθνικὸ κράτος οἱ πολῖτες του (καὶ ὅσοι κάτοικοι δὲν εἶχαν γίνει πολῖτες ὡς τὸ 212 μ.Χ. ἔγιναν τότε) ἦταν περήφανοι γιὰ τὴν ρωμαϊκότητά τους καὶ γιὰ τὴν παιδείά τους. Ἡ φυλετικὴ καὶ ἐθνικὴ καταγωγὴ σταδιακὰ ἔπαψαν νὰ εἶναι ἀποφασιστικοὶ παράγοντες γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς συλλογικῆς συνείδησης, καὶ ἡ ρωμαϊκότητα περιβλήθηκε – ὅπως συμβαίνει συχνὰ σ’ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις – μεταφυσικὸ ἔνδυμα. Ἡ Ρώμη ἀπεκαλεῖτο «αἰωνία πόλις» καὶ ἡ πίστη στὴν αἰωνιότητά της ἦταν βαθύτατη καὶ ἀκλόνητη.

Οἱ ἴδιοι οἱ βάρβαροι στέκονταν ἑκθαμβοὶ μπροστὰ σ’ αὐτὸ τὸ κολοσσιαῖο πολιτικὸ καὶ στρατιωτικὸ οἰκοδόμημα. Ὅνειρό τους δὲν ἦταν νὰ τὸ γκρεμίσουν – δὲν ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ τέτοια ἔνδειξη – ἀλλὰ νὰ γίνουν μέλη του. Κατατάσσονταν στὸ ρωμαϊκὸ στρατὸ ὡς μισθοφόροι καὶ προσπαθοῦσαν νὰ γευθοῦν κάτι ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τοῦ πλοῦσιου γείτονα. Ἴσως τὸ μόνον σύγχρονο παράδειγμα ποὺ μπορεῖ νὰ βοηθήσει στὴν κατανόηση αὐτῆς τῆς σχέσης εἶναι ἡ μετανάστευση στὴν Ἀμερικὴ. Ἡ Ἀμερικὴ εἶναι κι αὐτὴ μιὰ παντοδύναμη, πλούσια, πολυεθνικὴ χώρα στὴν ὁποία κάθε προηγούμενη ἐθνικὴ περηφάνεια τοῦ μετανάστη σβῆνει μπροστὰ στὴν περηφάνεια ὅτι κάποτε θὰ γίνει Ἀμερικάνος. Ὅνειρο τοῦ ἐξαθλιωμένου χω-

ρικού από τὸ Σαλβαδὸρ καὶ τὴ Γουατεμάλα δὲν εἶναι νὰ καταστρέψει αὐτὸ πού ἀντικρύζει, ἀλλὰ νὰ τὸν ἀποδεχθοῦν οἱ Ἀμερικάνοι ὡς ἴσο, νὰ τὸν κάνουν συμμέτοχο στὸ «βασίλειό» τους.

Κάπως ἔτσι πρέπει νὰ ἔχουμε στὸ μυαλό μας τὴν ἀρχικὴ σχέση τῶν βαρβάρων μὲ τοὺς Ρωμαίους. Πολλοὶ ἀπ’ αὐτοὺς κατάφεραν πραγματικὰ νὰ ἐξελιχθοῦν στὸ στράτευμα. Ἐνας μάλιστα, ὁ Στηλίχων, ἔφτασε νὰ κρατᾶει στὰ χέρια του τὴν υπεράσπιση τῆς ἴδιας τῆς Ἰταλίας γύρω στὰ 400 μ.Χ., μὲ τὸν τίτλο τοῦ *magister militum*.

Ἡ λάμψη τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ ὁ σεβασμὸς τῶν βαρβάρων, διατηρήθηκαν γιὰ πολὺ μετὰ τὴν πτώση τῆς Ρώμης. Ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ θεωρούμενος –λαθεμένα– ὀριστικὸς κατακτητὴς τῆς, ὁ Ὀδόακρος τὸ 476, δὲν τόλμησε νὰ ὑποκαταστήσει τὸν αὐτοκράτορα Ρωμόλο-Αύγουστύλο τὸν ὁποῖο ἐξεδίωξε. Λέμε «λαθεμένα» γιὰτὶ δὲν ὑπῆρχε τίποτα τὸ ὀριστικὸ σ’ αὐτὴ τὴν κατάκτηση. Ἐξήντα χρόνια ἀργότερα, ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ὑπὸ τὸ Βελισσάριο καὶ τὸ Ναρσὴ ἀπελευθέρωσε πάλι τὴν πόλη. Τὸ μόνο πού συνέβηκε ὀριστικὰ τὸ 476 ἦταν ἡ κατάργηση τῆς δυαρχίας πού ἦταν κληρονομιά τοῦ Θεοδόσιου τοῦ Α’ ἀπὸ τὸ 395. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὑπάρχει μόνον ἓνας αὐτοκράτορας τῶν Ρωμαίων, μὲ ἔδρα τὴν Κωνσταντινούπολη. Δυστυχῶς, ἡ χρῆση τοῦ παραπλανητικοῦ ὄρου «βυζαντινός» μᾶς ἐμποδίζει νὰ δοῦμε τὰ πράγματα ὅπως πραγματικὰ ἦταν, κι ἔτσι διαβάζουμε γιὰ «βυζαντινὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας» ἐπὶ Ἰουστινιανού. Ὁ Ὀδόακρος ἔστειλε τὰ αὐτοκρατορικὰ σύμβολα στὸν αὐτοκράτορα τῆς ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας Ζήνωνα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ζήτησε νὰ τὸν ὀνομάσει πατρίκιο καὶ νὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ κυβερνήσει στὴ Δύση ἐξ ὀνόματός του.

Τὸ ἴδιο συνέβηκε καὶ μὲ τὸ νικητὴ τοῦ Ὀδόακρου, Ὀστρογότθο Θεοδώριχο (ὁ ὁποῖος ἀνατράφηκε στὴν Κωνσταντινούπολη), βασιλιά τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὸ 493 ὡς τὸ 526. Ὁ Θεοδώριχος ἔκοψε νομίσματα μόνον στὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ υἱοθέτησε τὸ ὄνομα Φλάβιος. Στὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιο ἔγραφε: «*regnum nostrum imitation vestra est, unici exemplar imperii*» («Τὸ βασίλειό μας εἶναι μίμηση τοῦ δικοῦ σας, ὑπόδειγμα μοναδικῆς αὐτοκρατορίας»).

Πολὺ συχνὰ οἱ βάρβαροι προσπαθοῦσαν νὰ μιμηθοῦν τὰ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ τυπικοῦ. Ὁ Γρηγόριος ἐπίσκοπος Τουρενσίου (Tour) μᾶς ἔχει διασώσει τὴν περιγραφή τῆς ἀνακήρυξης τοῦ Χλωδοβίκου (Clodwig ἢ Clodwig), βασιλιά τῶν Φράγκων, σὲ ὕπατο (consul) τὸ 508: «Ὁ αὐτοκράτορας Ἀναστάσιος ἔστειλε γράμματα στὸ Χλωδοβίκο γιὰ νὰ τοῦ ἀπονεύσει τὴν ὑπατεία. Ὁ Χλωδοβίκος στάθηκε στὴν ἐκκλησία τοῦ ἀγίου Μαρτίνου, περιβεβλημένος χιτῶνα καὶ στρατιωτικὸ μανδύα, καὶ στεφανώθηκε μὲ διάδημα. Στὴ συνέχεια ἵππευσε τὸ ἄλογό του καὶ μοίρασε μὲ τὰ χέρια του χρυσὰ καὶ ἀσημένια νομίσματα στὸ πλῆθος πού παρευρισκόταν ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἀγίου Μαρτίνου ὡς τὸν καθεδρικό τῆς Τούρ. Καὶ ἀπὸ κείνη τὴν ἡμέρα ὀνομαζόταν Ὑπατος ἢ Αὐγουστος».

Ἡ ἐπιτηδευμένη προσπάθεια ἑνὸς βάρβαρου ἡγεμόνα νὰ ἀκολουθήσει τὰ ρωμαϊκὰ πρότυπα – μέχρι καὶ τὴν καθιερωμένη μοιρασιὰ νομισμάτων – δὲ χρειάζεται ιδιαίτερα σχόλια. Εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ ὑπέρτατο ὄνειρο κάθε βάρβαρου ἦταν νὰ μπορέσει νὰ μοιάσει σὲ Ρωμαῖο.

Άκόμη πιο χαρακτηριστική είναι η στάση των Λογγοβάρδων οι οποίοι μεταξύ 570-600 ολοκλήρωσαν την όριστική πτώση της Ίταλίας στους βαρβάρους. Πέρα από τη Ρώμη, την περιοχή της Ραβέννας, της Νάπολης, της Καλαβρίας και της Σικελίας, οι υπόλοιποι Ρωμαίοι της δυτικής αυτοκρατορίας είναι πια όριστικά υπόδουλοι από δώ και πέρα. Παρ' όλο που είχαν περάσει πάνω από 200 χρόνια από τότε που η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία άρχισε να δείχνει τις αδυναμίες της απέναντι στους βαρβάρους, οι κατακτητές Λογγοβάρδοι δεν τόλμησαν να ονομάσουν τους εαυτούς τους κυρίους της ιταλικής γης. Ο Λογγοβάρδος Παῦλος ο Διάκονος, γράφοντας το 780 την Ίστορία του λαού του, αναφέρει (σε μία πολυσυζητημένη φράση) ότι οι Λογγοβάρδοι έμειναν στην Ίταλία ως «φιλοξενούμενοι» («*hospes/hospites*») των Ρωμαίων ιδιοκτητών. Το ότι χρησιμοποιείται αυτή η λέξη, αντί της λέξης «πάτρονας» που ταιριάζει σε ένα φεουδαρχικό σύστημα, αποτελεί ένδειξη ότι οι Ρωμαίοι δεν έχασαν τον τίτλο ιδιοκτησίας τους. Η προσωρινότητα την οποία υποδηλώνει η λέξη «*hospes*» δεν μπορεί παρά να έχει μία μόνο εξήγηση. Αφού τα όπλα των Λογγοβάρδων είχαν υποτάξει άμετάκλητα τους Ρωμαίους στην περιοχή που αναφέραμε, αυτή η διστακτικότητα πρέπει κατά τη γνώμη μας να αποδοθεί στη συνεχιζόμενη λάμψη του Ρωμαϊκού θρύλου.

Πάντως το πιο έντυπωσιακό στοιχείο που αποδεικνύει την αϊγλή της Ρωμαϊκής αρχής είναι η χρήση του τίτλου «αυτοκράτορας Ρωμαίων» από βάρβαρους ήγεμόνες όπως ο Καρλομάγνος και ο Όθων Α' τον 9ο και 10ο αιώνα, 400 και 500 χρόνια μετά την «όριστική» πτώση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Φαίνεται ότι ακόμη και τότε, στη συνείδηση κάθε μεσαιωνικού ανθρώπου, μόνη νόμιμη υπέρτατη εξουσία παρέμενε ο Ρωμαίος αυτοκράτορας. Αυτός και μόνο είχε δικαίωμα εξουσίας πάνω σε όλους τους Χριστιανούς της Οικουμένης. Στις λεπτομέρειες της στέψης του Καρλομάγνου σε αυτοκράτορα θα επανέρθουμε στο 8ο κεφάλαιο.

Ολοκληρώνοντας αυτή την ενότητα θα επαναλάβουμε ότι η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήταν ένα κράτος στο οποίο ήταν αδύνατο να αναπτυχθούν φυλετικοί και εθνικιστικοί φανατισμοί στη μορφή που γνώρισε η ανθρωπότητα από το 1800 και μετά. Στην υπερεθνική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία με τις διάφορες εθνότητες να συμμετέχουν περήφανες στην ιδέα της «ρωμαϊκότητας», οποιοσδήποτε πρώην βάρβαρος μπορούσε να γίνει Ρωμαίος αρκεί να αποδεχόταν την έλληνορωμαϊκή παιδεία και παράδοση. Με γάμους και έπιμειξίες πολλοί βάρβαροι ενσωματώθηκαν στη Ρωμαϊκή κοινωνία. Ο Στηλίχων, τον οποίο αναφέραμε πιο πάνω, είχε παντρευτεί την ανηψιά του αυτοκράτορα Θεοδοσίου του Μεγάλου. Ο Χριστιανισμός, που κυριάρχησε σταδιακά σε όλη την Αυτοκρατορία, έδωσε το τελειωτικό χτύπημα στις εθνικές διακρίσεις.

Από εκεί και ύστερα, η υπερεθνική ρωμαϊκή ιδεολογία, διευρυμένη χάρη στη χριστιανική διδασκαλία της αδελφωσύνης όλων των ανθρώπων, διατηρήθηκε επί αιώνες στη «βυζαντινή» αυτοκρατορία που ήταν επίσης ένα υπερεθνικό κράτος. Γι' αυτό και δεν έχει κανένα απολύτως νόημα η συζήτηση που απασχολεί ακόμη και σήμερα τους ιστορικούς για το πόσο «έλληνική» ήταν η «βυζαντινή» αυτοκρατορία (βλ. π.χ. τις συγκρουόμενες απόψεις των Mango, Charanis και Καραγιαννόπουλου). Από εθνική σκοπιά δεν ήταν ούτε έλληνική ούτε βυζαντινή: ήταν ρωμαϊκή και υπερεθνική. (Πολιτιστικά, βέβαια, ήταν αναμφισβήτητα ο μοναδικός φορέας του έλληνικού πολιτισμού).

Τὸ ἴδιο κενὲς περιεχομένου εἶναι καὶ οἱ διαμάχες γιὰ τὴ θέση τῶν Σύρων ἢ ἀργότερα τῶν Σλάβων ἀπέναντι στοὺς «Ἕλληνες». Στὴ «βυζαντινὴ» αὐτοκρατορία αὐτοκράτορας ἢ πατριάρχης μπορούσε νὰ γίνεῖ ὅποιοσδήποτε, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ γεωγραφικὴ ἢ φυλετικὴ καταγωγὴ του. Ἦδη στὰ μέσα τοῦ 8ου αἰῶνα βρισκόμεν ἕναν Σλάβο, τὸ Νικήτα, Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἂν προχωρήσουμε παραπέρα, στὰ πρόσωπα στὰ ὁποῖα ἔτρεφαν τὸ μεγαλύτερο σεβασμὸ οἱ Ρωμηοί, στοὺς ἀγίους, θὰ δοῦμε ὅτι προέρχονται ἀπὸ ὅλες τὶς γωνιὲς τῆς Ρωμανίας καὶ μπορεῖ καὶ νὰ μὴ γνῶριζαν κἂν ἑλληνικά. Ὁ R. Browning ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ τὸν ἅγιο Δανιὴλ τὸν Στυλίτη ποῦ ἔζησε σὲ ἕνα στυλο κοντὰ στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸ 460 ὡς τὸ 493 καὶ τὸν ὁποῖον ἐπισκέπτονταν καὶ συμβουλευόνταν οἱ αὐτοκράτορες Λέων καὶ Ζήνων. Ὁ ἅγιος Δανιὴλ δὲν ἔμαθε ποτὲ ἑλληνικά. Τὰ λόγια του τὰ μετέφραζαν ἀπὸ τὰ συριακὰ οἱ μαθητὲς του. Ἐξίσου ἐντυπωσιακὸ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος, προστάτης τῆς Θεσσαλονίκης ἐναντίον τῶν Σλάβων κατὰ τὶς ἐπιδρομὲς τοῦ 6ου, 7ου καὶ 8ου αἰῶνα, ἔγινε στὴ συνέχεια, ὅπως σημειώνει ὁ Ὁμπολένσκυ, ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ λαοφιλεῖς ἀγίους στὸ μεσαιωνικὸ Σλαβικὸ κόσμον.

Οἱ Ρωμηοὶ διατήρησαν τὴν ἴδια ὑπερεθνικὴ συνείδηση ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ὑποδούλωση στοὺς Τούρκους. Μία ξεχωριστὴ μελέτη θὰ μπορούσε νὰ ὑποδείξει ὅτι αὐτὴ τὴν οἰκουμενικὴ ἀντίληψη ἐξέφραζε ὁ Ρήγας Φεραῖος ὅταν καλοῦσε ὅλους τοὺς λαοὺς τῶν Βαλκανίων νὰ ἐνωθοῦν. Ἡ ἀντίληψη τοῦ Ρήγα Φεραῖου δὲν μπορεῖ νὰ προέρχεται μόνον ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ τῆς ἐποχῆς, τὸ ὁποῖο τόνιζε τὴν αὐτοδιάθεση κάθε ἔθνους. Ἔχει βαθύτερες ρίζες στὴν κοινὴ ρωμαϊκὴ («βυζαντινὴ») παράδοση τῶν λαῶν τῆς περιοχῆς, ὅπου τὸ πιὸ σημαντικό δὲν ἦταν ἡ φυλετικὴ καταγωγὴ ἀλλὰ ἡ ὀρθόδοξη πίστη καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία.

Βέβαια, γιὰ τοὺς δυτικοευρωπαίους μὲ τὴν περιορισμένη Ἱστορία καὶ τὴν βαρβαρικὴ παράδοση ὅλα αὐτὰ δὲν γίνονταν εὐκόλα κατανοητὰ. Ἔτσι προσπαθοῦσαν πάντα νὰ ἐξηγήσουν τὰ ἐπιτεύγματα ἐνὸς λαοῦ μὲ ἀπλοϊκὲς φυλετικὲς ἐρμηνεῖες, ὅπου κάποιοι λαοὶ ἢ κάποιες κοινωνικὲς τάξεις ἦταν λόγω αἵματος πιὸ «εὐγενεῖς» ἀπὸ ἄλλους. Τὸ 19ο αἰῶνα, μάλιστα, οἱ πλεόν «ἐπιστημονικὲς» φυλετικὲς θεωρίες ἔφτασαν νὰ κατατάσσουν τοὺς λαοὺς ἀνάλογα μὲ τὴ χωρητικότητα τοῦ κρανίου («βραχυκέφαλοι», «δολιχοκέφαλοι», κλπ)

Ἄς ἐπανέλθουμε ὅμως στὴν ἐποχὴ ποῦ ἐξετάζουμε, μετὰ τὶς βαρβαρικὲς εἰσβολές. Πέρα ἀπ' ὅσα εἶπαμε, οἱ Ρωμαῖοι γνῶριζαν καλὰ ὅτι οἱ βάρβαροι ποῦ δὲν δέχονταν αὐτὴ τὴν πολιτιστικὴ ἐνσωμάτωση παρέμεναν ξένο σῶμα, ἀκόμη κι ἂν κατοικοῦσαν σὲ πρῶν ἐδάφη τῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτὴ ἡ ξεκάθαρη (πολιτιστικὴ καὶ ὄχι φυλετικὴ) διαφοροποίηση συνεχίστηκε γιὰ αἰῶνες, παρ' ὅλο ποῦ οἱ δυτικοὶ ἱστορικοὶ θέλουν νὰ πιστεύουν ὅτι Ρωμαῖοι καὶ βάρβαροι συγχωνεύθηκαν καὶ ἔτσι γεννήθηκε ὁ δυτικοευρωπαϊκὸς πολιτισμὸς. Στὴν πραγματικότητα, καὶ γιὰ ὅσο διάστημα ἔχουμε στοιχεῖα, οἱ ὑποταγμένοι Ρωμαῖοι διατηροῦν τὴν ταυτότητά τους καὶ ὁ δυτικοευρωπαϊκὸς πολιτισμὸς σχηματίζεται καταστρέφοντας τὰ ὑλικά καὶ πνευματικά μνημεῖα τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου.

Ἄς δοῦμε λίγο πιὸ προσεκτικὰ τί ἀπέγιναν οἱ Ρωμαῖοι στὶς κατακτημένες περιοχὲς ἀπὸ τὸ 476 καὶ μετὰ. Ὅταν ὁ Ὀστρογότθος Θεοδώριχος (ὁ ὁποῖος εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἀποκαλεῖται «Μέγας» στὴ δυτικὴ ἱστοριογραφία!) ἀνέτρεψε τὸν Ὀδοάκρο καὶ ἔγινε κύριος τῆς Ἰταλίας (493), δὲν ἐπέβαλε τὴ γοθτικὴ διοίκηση καὶ νομοθεσία πάνω στοὺς Ρωμαίους. Ὁ αὐτοκράτορας Ἀναστάσιος τὸν ἀναγνώρισε

ως «ρήγα» (rex) και ο Θεοδώριχος εγκατέστησε δυαδική διοίκηση. Οί Όστρογότθοι διοικούσαν όλους τους μή-Ρωμαϊκούς πληθυσμούς και Ρωμαίοι αξιωματούχοι τους Ρωμαίους.

Λίγο μετά το θάνατο του Θεοδώριχου ο ρωμαϊκός στρατός του Ίουστινιανού απελευθέρωσε την Ίταλία και επανένωσε την αυτοκρατορία. Η έλευθερία όμως δεν κράτησε πολύ. Από το 568 νέα βαρβαρικά φύλα, οι Λογγοβάρδοι, κυριάρχησαν στην ιταλική χερσόνησο λεηλατώντας και καταστρέφοντας τα πάντα. Οί λιγοστοί Ρωμαίοι πολίτες που επέζησαν μετατράπηκαν σε δουλοπάροικους ή ήμιελεύθερους καλλιεργητές της γης. Αν και διαθέτουμε ελάχιστα στοιχεία για την κατάστασή τους αυτή την περίοδο, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η απόσταση Ρωμαίων και βαρβάρων διατηρήθηκε μέσα σ' αυτό το καθεστώς βαρβαρικής κατοχής. Υπήρχαν τρεις σημαντικοί λόγοι γι' αυτό.

Ο πρώτος ήταν η πολιτιστική διαφορά, όπως την εκθέσαμε και παραπάνω. Επιπλέον υπήρχαν και θρησκευτικές διαφορές. Όστρογότθοι, Βησιγότθοι, Βάνδαλοι και Λογγοβάρδοι ήταν άρειανοί στο θρήσκευμα και μόνον οι Φράγκοι άσπάστηκαν από την αρχή την Όρθοδοξία. Αυτό σήμαινε ότι, ακόμη και σε περιοχές όπου συγκατοικούσαν, οι Ρωμαίοι και οι βάρβαροι δεν έρχονταν σε άμεση κοινωνία. Τέλος, ο τρίτος πολύ σημαντικός λόγος για τον οποίο δεν άφομοιώθηκαν οι βάρβαροι ήταν ότι τις διαφορές στεγανοποιούσε και η διαφορετική νομική παράδοση. Οί νόμοι των γερμανικών φυλών (Λογγοβάρδων, Φράγκων, κλπ)

Οί υπόδουλοι Ρωμαίοι άντιστάθηκαν σ' αυτή την πολιτιστική όπισθοδρόμηση. Από τα τμήματα του λογγοβαρδικού δικαίου που έχουν διασωθεί (παράδειγμα η νομοθεσία του Λιουτπράνδου, βασιλιά των Λογγοβάρδων 712-744) φαίνεται ότι οι Ρωμαίοι έξακολουθούσαν, 150 χρόνια μετά την ύποταγή τους στους Λογγοβάρδους, να υπόκεινται στο δικό τους δίκαιο. Για παράδειγμα, ένας νόμος όρίζει ότι αυτοί που γράφουν συμβόλαια, είτε σύμφωνα με τους νόμους των Λογγοβάρδων, είτε σύμφωνα με τους νόμους των Ρωμαίων, δεν πρέπει να τα γράφουν σε άντίθεση με αυτούς τους νόμους. Επίσης, σύμφωνα με το ίδιο δίκαιο, αν μία Λογγοβάρδα παντρευόταν Ρωμαίο έχανε τα δικαιώματά της, και τα παιδιά αυτού του γάμου θεωρούνταν Ρωμαίοι και υπόκεινταν πλέον στους ρωμαϊκούς νόμους.

Ας προσέξουμε λίγο καλύτερα την τελευταία διάταξη της νομοθεσίας του Λιουτπράνδου που έχει, κατά τη γνώμη μας, μεγάλη σημασία. Κατ' αρχήν, είναι άξιοπρόσεκτο και πολύ σημαντικό το ότι οι ρωμαϊκοί νόμοι ήταν γνωστοί και έξακολουθούσαν να ισχύουν για τους Ρωμαίους. Επιπλέον, η διάταξη δηλώνει ξεκάθαρα ότι οι δύο λαοί παρέμεναν χωρισμένοι, σε μία άυστηρή σχέση κατακτητή-κατακτημένου. Μάλιστα ένας Ρωμαίος δεν μπορούσε καν να άνέβει στην τάξη των «κυρίων» μέσω γάμου (ένω είδαμε προητέρως ότι στο Ρωμαϊκό κράτος ένας βάρβαρος μπορούσε άνετα να άνελιχθεί με γάμο ή άλλο τρόπο). Αντίθετα η σύζυγός τους έχανε τα δικαιώματά της και «έπεφτε» στις τάξεις των (πιθανότατα δουλοπάροικων) Ρωμαίων. Αξίζει έδω να σημειώσουμε ότι οι Λογγοβάρδοι, ακολουθώντας μια παλιά γερμανική παράδοση, είχαν θεσπίσει μία σταθερή τιμή («wergild») για τη ζωή κάθε άνθρώπου. Την τιμή αυτή πλήρωνε όποιος σκότωνε ή τραυμάτιζε κάποιον. Είναι χαρακτηριστικό ότι η ζωή ενός ελεύθερου γαιοκτήμονα (Λογγοβάρδου) άποτιμόταν 300 solidi (το ρωμαϊκό χρυσό νόμισμα) με ενός

ἐλεύθερου ἀκτῆμονα 150 solidi, ἐνῶ τοῦ ἡμιελεύθερου aldus (στὴν κατηγορία αὐτὴ ἀνῆκαν οἱ περισσότεροι ὑπόδουλοι Ρωμαῖοι) μόλις 60 solidi.

Οἱ κατακτημένοι Ρωμαῖοι προσπάθησαν ἀπεγνωσμένα νὰ διατηρήσουν ὅ,τιμποροῦσαν ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ τους σ' αὐτὸ τὸ καθεστῶς βαρβαρικῆς κατοχῆς. Στὴν προσπάθεια αὐτὴ εἶχαν πάντα συμπάρασταση ἀπὸ τὶς ἐλεύθερες περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας. Ὅπως ἀναφέραμε καὶ πρὸ πάνω, στὴν Ἰταλία ἐλεύθερες παρέμεναν ἡ Ραβέννα μὲ τὴ γύρω περιοχὴ, ἡ Ρώμη καὶ τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῆς Νότιας Ἰταλίας. Τὴν ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορα ἀντιπροσώπευε ἐκεῖ ὁ ἔξαρχος τῆς Ραβέννας. Ὅλη ἡ ἱστορία τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἰουστινιανοῦ (567) μέχρι τὴν ἐποχὴ τῆς νομοθεσίας τοῦ Λιουπράνδου εἶναι μιὰ σειρὰ ἀπὸ πολέμους καὶ συμβιβασμοὺς μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Λογγοβάρδων.

Ἡ ἀντίσταση ἐναντὶα σὲ κάθε λογῆς βαρβάρους ἀποτέλεσε βασικὸ ἐθνικὸ χαρακτηριστικὸ πὺ σφράγισε τὴ συνείδηση τῶν Ρωμηῶν σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ Μεσαίωνα. Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποδείξει κανεὶς ἱστορικὰ ὅτι ὁ κύριος ἐθνικὸς σκοπὸς τῆς αὐτοκρατορίας μετὰ τὸ 400 μ.Χ. ἦταν ἡ ἄμυνα, ἡ υπεράσπιση τοῦ πολιτισμοῦ ἀπέναντι σὲ ἀλλεπάλληλες βαρβαρικὲς ἐπιδρομὲς. Πραγματικά: ὁ μόνος πόλεμος πὺ θὰμποροῦσε νὰ χαρακτηριστεῖ ἐπιθετικὸς στὰ 1100 χρόνια τῆς χριστιανικῆς Ρωμανίας ἦταν ὁ πόλεμος τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν. Μόνον τότε προχώρησε ἡ αὐτοκρατορία πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια πὺ εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρικὴ Ρώμη. Ὅλοι οἱ ἄλλοι πόλεμοι ἔγιναν γιὰ νὰ ἀνακτηθοῦν ρωμαϊκὰ ἐδάφη καὶ νὰ ἀπελευθερωθοῦν ὑπόδουλοι Ρωμαῖοι, στὴν Ἰταλία, στὴ Β. Ἀφρική, στὴ Μέση Ἀνατολή, στὰ Βαλκάνια. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἔγινε φανερὸ πὺς ἡ ἀπελευθέρωση ὅλων τῶν Ρωμηῶν εἶχε καταστεῖ ἀδύνατη. Σ' αὐτὴ τὴν πικρὴ συνειδητοποίηση πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν τὰ σπέρματα τοῦ «καημοῦ τῆς Ρωμηοσύνης», τῆς ιδεολογίας τοῦ ἀλυτρωτισμοῦ καὶ τῆς αἴσθησης «ἀδικίας» ἀλλὰ καὶ ἀδυναμίας ἀπέναντι στὶς ἐπιδιώξεις τῶν ξένων, πὺ καθόρισε τὸ νέο ἐλληνισμὸ μέχρι καὶ τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα...

Ὁ «καημὸς τῆς Ρωμηοσύνης» καὶ ὁ πέρα ἀπὸ φυλετικὲς διακρίσεις ὑπερεθνικὸς χαρακτήρας τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἀπέτελεσαν δύο σημαντικότερους παράγοντες στὴ διαμόρφωση τῆς ἐθνικῆς μας συνείδησης. Καὶ οἱ δύο εἶναι παντελῶς ἄγνωστοι καὶ ἀκατανόητοι στὴ Δύση. Δὲν εἶναι, ἐπομένως, δύσκολο νὰ ἀντιληφθοῦμε ὅτι σ' αὐτὴ τὴ διαφορὰ ὀφείλονται πολλὲς ἀπὸ τὶς σύγχρονες παρεξηγήσεις καὶ ἀπογοητεύσεις ἀνάμεσα στοὺς νεοέλληνες καὶ τοὺς δυτικοευρωπαίους. Στὸ κεφάλαιο πὺ ἀκολουθεῖ θὰ ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναλύσουμε τὸ ρόλο πὺ ἔπαιξε στὸ σχηματισμὸ τῆς ἐθνικῆς μας συνείδησης, ἡ Τρίτη μεγάλη διαφορὰ μας μὲ τοὺς δυτικούς, ἡ Ὄρθόδοξη Χριστιανικὴ Πίστη.

Κεφάλαιο 5

Ἡ Χριστιανικὴ Οἰκουμένη

α) Πολιτικὴ ἰδεολογία

Ἡ δευτέρη σημαντικὴ συνιστώσα τῆς «ρωμαϊκῆς ἐθνικῆς συνείδησης», μετὰ τὴ ρωμαϊκότητα, εἶναι ὁ Χριστιανισμὸς. Μετὰ τὸ 300 μ.Χ. ὁ σταδιακὸς ἐκχριστιανισμὸς προσέδωσε νέο χαρακτήρα καὶ σκοπὸ στὴν αὐτοκρατορία. Ὁ συ-

γκερασμός Χριστιανισμού και Ρωμαϊκότητας δὲν ἄργησε νὰ παραγάγει μία νέα πολιτική ιδεολογία ἢ ὁποία καὶ κυριάρχησε γιὰ πολλοὺς αἰῶνες στὸ ἐλεύθερο (ἀνατολικό) τμήμα τῆς αὐτοκρατορίας.

Σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴν ιδεολογία, ἡ Χριστιανικὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία εἶχε ὡς ὄραμα τὴν ἐπίγεια πραγμάτωση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ χρονικὴ σύμπτωση τῆς ἴδρυσης τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὸν Αὐγούστο καὶ τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Χριστοῦ δὲν ἦταν τυχαῖα: πρῶτος ὁ Ὁριγένης διακήρυξε ὅτι ὁ Θεὸς εἶχε διαλέξει αὐτὴ τὴ στιγμή νὰ στείλει τὸν Υἱὸ Του στὸν κόσμο, ὅταν ἡ Ρώμη εἶχε φέρει ἐνότητα καὶ εἰρήνη, ὥστε νὰ μπορέσει τὸ Εὐαγγέλιο νὰ διαδοθεῖ χωρὶς ἐμπόδια σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας στὸν πανηγυρικό του λόγο γιὰ τὰ τριάντα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου διατυπώνει τὴν ἴδια θεωρία: τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς ποὺ ἐπιβλήθηκε σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἡ βασιλεία τῶν Ρωμαίων καὶ σταμάτησαν οἱ προαιώνιες ἔχθρες τῶν ἐθνῶν, τότε φανερώθηκε στοὺς ἀνθρώπους ἡ γνώση τοῦ ἐνὸς Θεοῦ καὶ ἐπικράτησε παντοῦ εἰρήνη. Ἡ ἀνάμνηση αὐτὴ ἐπέζησε στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀνὰ τοὺς αἰῶνες μέχρι καὶ σήμερα, μέσα ἀπὸ τὸν γνωστὸ δοξαστικὸ ὕμνο τοῦ ἑσπερινοῦ τῶν Χριστουγέννων:

«Αὐγούστου μοναρχήσαντος ἐπὶ τῆς γῆς,
ἢ πολυαρχία τῶν ἀνθρώπων ἐπαύσατο
καὶ σοῦ ἐνανθρωπήσαντος ἐκ τῆς Ἀγνῆς
ἢ πολυθεΐα τῶν εἰδώλων κατήργηται.
Ἐπὶ μίαν βασιλείαν ἐγκόσμιον
αἱ πόλεις γεγέννηται
καὶ εἰς μίαν δεσποτείαν Θεότητος
τὰ ἔθνη ἐπίστευσαν».

Καὶ ἐπειδὴ ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι μία καὶ ἀδιαίρετη, ἡ χριστιανικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ὑποχρεωτικὰ περιελάμβανε ὅλους τοὺς Χριστιανούς τῆς ὑφῆλιου. Οἱ βαρβαρικοὶ λαοὶ ποὺ σταδιακὰ ἐκχριστιανίζονταν ἔπαιρναν τὴ θέση τοὺς σὲ μία παγκόσμια ἱεραρχία ποὺ εἶχε στὴν κορυφὴ τὸ Ρωμαῖο αὐτοκράτορα. Αὐτὸς «υἱοθετοῦσε» ὀρισμένους ξένους ἡγεμόνες καὶ ἀποκαλοῦσε «φίλους» τοὺς ὑπόλοιπους. Σὲ μιὰ μεταγενέστερη ἐποχὴ, γιὰ παράδειγμα, ἡ παγκόσμια ἱεραρχία εἶχε ὡς ἐξῆς: μετὰ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινούπολης ἀκολουθοῦσαν τὰ «πνευματικὰ τέκνα» του, ὅπως οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Βουλγαρίας. Μετὰ ἔρχονταν οἱ «πνευματικοὶ ἀδελφοί» του, ὅπως οἱ ἡγεμόνες τῶν Γάλλων καὶ τῶν Γερμανῶν. Στὴ συνέχεια ἔρχονταν οἱ «φίλοι» του, ὁ ἐμίρης τῆς Αἰγύπτου, οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἀγγλίας, τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γένουας. Τέλος ὑπῆρχαν καὶ οἱ «δοῦλοι» του ποὺ ἦταν διάφοροι μικροὶ τοπικοῦ ἄρχοντες τῆς Ἀρμενίας, τῆς Σερβίας, κλπ

Σύμφωνα μὲ τὴν Ἀρβελέρ, ἡ ταύτιση Ρωμαίων καὶ Χριστιανῶν γίνεται ὀριστικὴ στὴν ἐπίσημη ιδεολογία, τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, στὰ μέσα τοῦ βου αἰῶνα: στὸ χρυσὸ νόμισμα (solidus) ἀπεικονίζεται ὁ αὐτοκράτορας νὰ κρατάει στὸ ἓνα χερὶ τὴ σφαῖρα μὲ τὸ σταυρὸ, σύμβολο τῆς οἰκουμενικότητας, καὶ στὸ ἄλλο τὸ λάβαρο ἢ τὸ σταυρόσχημο σκῆπτρο, σύμβολο τῆς ρωμαϊκῆς καὶ χριστιανικῆς ἐξουσίας στὸν κόσμο. Πάντως τὰ νομίσματα ποὺ εἶχαν κυκλοφορήσει μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν ἐγκαινίων τῆς Κωνσταντινούπολης, τὸ 330, ἀπεικονίζονταν ἤδη στὴ μία πλευρὰ μίαν γυναικεὶα φιγούρα (ἢ «Νέα Ρώμη») μὲ τὴ σφαῖρα καὶ τὸ σταυ-

ρό. (Στην άλλη πλευρά υπήρχε η Παλιά Ρώμη, μία λύκαινα με τὰ δίδυμα παιδιά τῆς πάνω ἀπὸ τὴν ὁποία ὑψώνεται τὸ Πάνθεο τῆς εἰδωλολατρικῆς Ρώμης).

Ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα καὶ μετὰ οἱ Ρωμαῖοι στρατιῶτες δὲν ὑπερασπίζονταν πλέον μόνο τὴν κρατικὴ τους ὑπόσταση, ἀλλὰ καὶ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία. Μὲ τὸν καιρὸ, τὰ δύο ἔγιναν ἀξεδιάλυτα. Λίγους αἰῶνες ἀργότερα, ὁ Λέων ΣΤ' (886-912) ἔγραφε χαρακτηριστικὰ πρὸς τοὺς διοικητὲς τοῦ στρατοῦ ὅτι «ὀφείλουν νὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ θυσιάσουν τὴ ζωὴ τους γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴν ὀρθὴ χριστιανικὴ πίστη, ὅπως καὶ οἱ στρατιῶτες τους ποὺ μετὰ τὴν κραυγὴ «ὁ Σταυρὸς θὰ νικήσει» πολεμοῦν, σὰν στρατιῶτες τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου μας, γιὰ τοὺς γονεῖς, γιὰ τοὺς φίλους, γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ ὁλόκληρο τὸ χριστιανικὸ ἔθνος». Τὸν ἀπόηχο αὐτῆς τῆς ταύτισης θὰ τὸν συναντήσουμε ἀπαράλλαχτο 1000 χρόνια ἀργότερα στοὺς Ρωμηοὺς ποὺ πολεμᾶνε «γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστη τὴν ἀγία καὶ τῆς πατρίδος τὴν ἐλευθερία». Εἶναι ἡ κατάληξη μιᾶς πεποίθησης ποὺ ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ σημεῖο καμπῆς τῆς Χριστιανικῆς Ἱστορίας, τὴν ἀποκάλυψη τοῦ «Ἐν τούτῳ νικά» στὸ Μ. Κωνσταντῖνο.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν πολιτικὴ ἰδεολογία ὅπου ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ ἀποτελοῦσαν μία Οἰκουμένη, οἱ πόλεμοι κάποιων χριστιανικῶν φυλῶν ἐναντίον τῆς Κωνσταντινούπολης δὲν συνιστοῦσαν ἐθνικὴ σύγκρουση μετὰ τὴ μορφή ποὺ γνωρίζουμε σήμερα. Ἀντίθετα ἀντιμετωπίζονταν ὡς στάση κατὰ τῆς ἀρχῆς, δηλαδὴ ὡς ἐσωτερικὴ «ἐμφύλια» διαμάχη. Ἔτσι ἀντιμετωπίστηκαν, γιὰ παράδειγμα, οἱ πόλεμοι τῆς Αὐτοκρατορίας μετὰ τοὺς Σλάβους μετὰ τὸν ἐκχριστιανισμό τους. Χαρακτηριστικὴ περίπτωση ἀποτελεῖ ὁ «βυζαντινὸ-βουλγαρικὸς» πόλεμος ἐπὶ Συμεῶν, στὶς ἀρχὲς τοῦ 10ου αἰῶνα. Τὶς διαπραγματεύσεις ἐκ μέρους τῆς αὐτοκρατορίας ἐκείνη τὴν ἐποχὴ εἶχε ἀναλάβει ὁ Πατριάρχης Νικόλαος Μυστικός, ὁ ὁποῖος ἀπευθύνεται στὸν Συμεῶν ὡς «τέκνον ἐμόν» καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν μεταπέσει ἀποκαλῶντας τὴν ἐκστρατεία του «σκάνδαλο» (μετὰ τὴν εὐαγγελικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου). Καὶ ἂν ὁ Χριστὸς εἶπε ὅτι «συμφέρει σ' αὐτὸν ποὺ σκανδαλίζει γιὰ κάτι μικρὸ νὰ δέσει μία πέτρα στὸ λαιμὸ του καὶ νὰ πέσει στὴ θάλασσα» παρὰ νὰ συνεχίσει νὰ σκανδαλίζει, τί μπορούμε νὰ ποῦμε, γράφει ὁ Νικόλαος, γι' αὐτὸ τὸ σκάνδαλο ποὺ δὲν εἶναι γιὰ κάτι μικρὸ «ἀλλὰ ἐναντίον τῆς βασιλείας ποὺ βρίσκεται πάνω ἀπὸ κάθε ἐπίγεια ἀρχή, τῆς μόνης βασιλείας στὴ γῆ ποὺ ἴδρυσε ὁ βασιλεὺς τοῦ παντός»;

Σὲ ὅλη τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Νικολάου Μυστικοῦ μετὰ τὸν Συμεῶν εἶναι φανερὴ ἡ ταύτιση τῆς βασιλείας τῶν Ρωμαίων μετὰ τὴ Χριστιανικὴ Βασιλεία τὴν ὁποία ἴδρυσε στὴ γῆ «ὁ τοῦ παντός βασιλεὺς». Ἄλλωστε, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ὅμπολένσκυ, καὶ ὁ Συμεῶν, ἀπὸ τὴ μεριά του, «πολεμοῦσε καὶ ταυτόχρονα ἀντέγραφε τὴν αὐτοκρατορία, ἐρήμωνε τὴ βυζαντινὴ ἐπικράτεια καὶ προωθοῦσε τὴ μετάφραση τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας στὴ σλαβικὴ γλῶσσα» ἀφοῦ «ἐπιθυμοῦσε νὰ ταυτισθεῖ μετὰ τὶς πολιτιστικὲς παραδόσεις τοῦ Βυζαντίου, ἰδιαίτερα ὅταν ἤδη ἦταν ὡς πρὸς τὴ μόρφωση ἕνας «μισοἑλληνας»», ἔχοντας περάσει τὰ παιδικὰ του χρόνια στὴν Κωνσταντινούπολη. Τέλος, δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι τὸ σλαβικὸ ὄνομα τῆς Κωνσταντινούπολης ἦταν «Τσάριγκραντ» (κυριολεκτικά: «Πόλη τῶν Καισάρων», Βασιλεύουσα). Γι' αὐτοὺς ἡ Κωνσταντινούπολη δὲν ἦταν μία ὁποιαδήποτε πρωτεύουσα, ἀλλὰ ἡ Βασιλεύουσα πόλη, ἡ κορυφὴ τῆς παγκόσμιας ἱεραρχίας.

Ἡ οἰκουμενικὴ αὐτὴ συνείδηση σχηματίστηκε σταδιακὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἢ ὁποῖα ἔδωσε νέο νόημα στὸν ὑπερεθνικὸ χαρακτήρα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ διαίρεση σὲ ἔθνη ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς ἀλαζονείας τοῦ ἀνθρώπου ποὺ τὸν ὁδήγησε στὸ κτίσιμο τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ. Μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἴδρυση τῆς Ἐκκλησίας οἱ πιστοὶ ἔχουν τὴ δυνατότητα (καὶ τὸν προορισμὸ) νὰ ὑπερβῶν τὶς ἐθνικὲς διαιρέσεις καὶ νὰ ἀνήκουν πλέον στὸ «γένος ἐκλεκτὸν, βασιλεῖον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον», ὅπως ὀνομάζει ὁ Ἄπ. Πέτρος τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ.

Ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ π. Ἱερόθεος Βλάχος, «στὸ χωρίο αὐτὸ ποὺ νομίζω ἀποτελεῖ κεντρικὸ χωρίο τῆς Καινῆς Διαθήκης φαίνεται καλὰ ὅτι οἱ λέξεις λαὸς καὶ ἔθνος ἀποδεσμεύονται ἀπὸ τὴ φυλετικὴ ἔννοια καὶ συνδέονται μὲ τὴ χαρισματικὴ σχέση Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ποὺ ἐπετεύχθη μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ». Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ ὁ Ἄπ. Παῦλος διακήρυττε «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλληνας, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ, πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλατάς, 8, 28). Ἰδιαίτερα ἐνδεικτικὸ, ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, εἶναι τὸ Κοντάκιο ποὺ ψάλλεται τὴν Πεντηκοστὴ καὶ στὸ ὁποῖο γίνεται ἡ σύνδεση ἀνάμεσα στὴν ἀρχικὴ διαίρεση τῆς ἀνθρωπότητας σὲ ἔθνη καὶ στὴν ὑπέρβαση αὐτῆς τῆς διαίρεσης μὲ τὴν ἴδρυση τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας:

«Ὅτε καταβάς τὰς γλώσσας συνέχεε,
διεμέριζεν ἔθνη ὁ Ὑψιστος.

Ὅτε τοῦ πυρὸς τὰς γλώσσας διένειμεν,
εἰς ἐνότητα πάντας ἐκάλεσε

Καὶ συμφώνως δοξάζομεν τὸ Πανάγιον
Πνεῦμα».

Ἡ οἰκουμενικὴ συνείδηση τῶν Ὁρθοδόξων, τὴν ὁποῖα γρήγορα κατέστρεψαν οἱ βάρβαροι στὴ Δύση, θὰ ἐπιβιώσει στὰ Βαλκάνια σὲ ὅλη τὴ μεσαιωνικὴ καὶ τὴν Ὀθωμανικὴ περίοδο, μέχρι καὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα. Χρειάστηκε νὰ μεταφερθεῖ τὸ πληρὲς ὄπλοστάσιο τοῦ δυτικοῦ Διαφωτισμοῦ στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἐπιβληθεῖ ὁ Ρωσικὸς Πανσλαβισμὸς στὴ Βουλγαρία γιὰ νὰ ἐμφανιστοῦν οἱ ἐθνικισμοὶ καὶ νὰ καταπνιγεῖ καὶ ἐδῶ ἡ οἰκουμενικὴ χριστιανικὴ συνείδηση. Στὶς μέρες μας ἔχουμε τὸ θλιβερὸ προνόμιο νὰ παρακολουθοῦμε τὴν τραγικὴ κατάληξη τῆς ὀριστικῆς ἐπικράτησης τῆς δυτικῆς ιδέας περὶ ἐθνικοῦ κράτους στὰ Βαλκάνια καί, ὅπως συνήθως συμβαίνει μὲ τὴ δυτικὴ ὑποκρισία, νὰ εἰσπράττουμε ὅλοι οἱ βαλκανικοὶ λαοὶ περιφρονητικὰ σχόλια ἐπειδὴ ἐπιτέλους ἀφομοιώσαμε τὶς δυτικὲς ἀντιλήψεις...

Ὁ καινούργιος προορισμὸς τὸν ὁποῖο πρόσφερε ἡ Χριστιανικὴ κοσμοθεωρία στὸ κράτος διαφοροποιοῦσε ἔντονα τὴ Χριστιανικὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἀπὸ τὶς μετέπειτα μεγάλες δυνάμεις τῆς Ἱστορίας. Ἔτσι, ἡ ταύτιση τῆς Αὐτοκρατορίας μὲ τὴν ἐπίγεια Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐμφανίζεται μὲ μορφὲς ποὺ ἴσως μᾶς παραξενεύουν σήμερα. Ἐχει παρατηρηθεῖ, γιὰ παράδειγμα, ὅτι ὅσο πλησιάζουμε πρὸς τὸ τέλος τῆς αὐτοκρατορίας, τὸ 1453, «ἓνα ἀποκαλυπτικὸ ὄραμα τοῦ τέλους τῆς Ἱστορίας κατακτᾷ ὅλο καὶ περισσότερο τοὺς βυζαντινοὺς. Κατὰ τὴν τελευταία αὐτὴ περίοδο τοῦ Βυζαντίου, ἡ ἐσχατολογικὴ λογοτεχνία γιὰ τὸ τέλος τοῦ πολιτισμένου κόσμου καὶ τὴ βασιλεία τοῦ Ἀντιχρίστου γνωρίζει μιὰ ἰδιαίτερη ἀνθιση.

Προοδευτικά ὁ λαὸς ἄρχισε νὰ συγγέει τὸ τέλος τοῦ Βυζαντίου μὲ τὸ τέλος τοῦ κόσμου στὸ σύνολό του».

Αὐτὴ ἡ τάση ἦταν ἀπόρροια τῆς ιδεολογίας τῆς Χριστιανικῆς Αὐτοκρατορίας ἡ ὁποία καθόριζε καὶ τὸ σκοπὸ της. Ὅπως τονίσαμε καὶ στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, καὶ σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς σημερινές «Μεγάλες Δυνάμεις», σκοπὸς τῆς Αὐτοκρατορίας δὲν ἦταν ἡ ἐδαφικὴ ἐξάπλωση. Ἡ Ρωμανία βρισκόταν συνεχῶς σὲ ἄμυνα ἐπὶ 1100 χρόνια, μὲ μόνη ἐξαιρέση τὸν πόλεμο τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν (ποὺ κι αὐτὸς ἦρθε ὡς ἀπάντηση στὴν περσικὴ ἐπίθεση κατὰ τῆς Κωνσταντινούπολης). Οἱ πόλεμοι τοῦ «Βυζαντίου» γίνονταν μόνο γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ὁ πολιτισμὸς ἀπέναντι στὰ ἀλλεπάλληλα κύματα βαρβαρότητας ποὺ προέρχονταν ἀπὸ Ἀνατολή, Βορρᾶ καὶ Δύση. Ὅπως τόσο ὁμορφα τὸ διατύπωσε ὁ Γ. Σεφέρης:

«γιὰ μᾶς ἦταν ἄλλο πράγμα ὁ πόλεμος
γιὰ τὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ
καὶ γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου
καθισμένη στὰ γόνατα τῆς Ὑπερμάχου Στρατηγοῦ...»

Σκοπὸς τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἦταν οὔτε ἡ ὕλικὴ εὐδαιμονία. Παρ' ὅλο ποὺ τὰ πλούτη τῆς Κωνσταντινούπολης ἦταν μυθικά, τὸ ὄραμα τὸ ὁποῖο πρόβαλλε ἡ χριστιανικὴ πίστη ὑπερέβαινε τὰ ὕλικά ἀγαθὰ. Τὰ πρότυπα μίμησης τῶν Ρωμηῶν δὲν ἦταν κάποιοι πλούσιοι ἔμποροι ἢ γαιοκτῆμονες, ἀλλὰ οἱ ἀκτῆμονες μοναχοί, κάποιοι ἅγιοι «γέροντες» ποὺ εἶχαν κυριολεκτικὰ μηδενικὴ ἀτομικὴ περιουσία. Αὐτοὺς ἀκολουθοῦσε ὁ κόσμος, αὐτοὶ ἔπειθαν καὶ ξεσήκωναν τὸ λαό.

Σκοπὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἦταν, νὰ ἐπαναλάβουμε, ἡ πραγμάτωση τῆς Οὐράνιας Βασιλείας. Ὅσο ὁ κόσμος ἀπομακρυνόταν ἀπὸ τὴν ὀρθὴ πίστη, τόσο τὸ κράτος ἀπομακρυνόταν ἀπὸ τὴν Οὐράνια Βασιλεία καὶ ἀντιμετώπιζε τὴ φθορὰ καὶ τὴν παρακμὴ. Τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπὸ τὴν ὀρθὴ πίστη θὰ συντελοῦνταν μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Ἀντιχρίστου, ὁ ἐρχομὸς τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ καὶ τὸν προάγγελο τῆς Δευτέρας Παρουσίας, ἄρα τότε θὰ καταλυόταν καὶ ἡ Χριστιανικὴ Οἰκουμένη. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ παρατήρηση τῆς Ἀρβελέρ τὴν ὁποία ἀναφέραμε πρὸ πάνω.

Ὅταν ἀναφερόμαστε στὸ χριστιανικὸ χαρακτήρα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς Ρωμηοσύνης, μετὰ τὸν 4ο αἰῶνα, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ κάνουμε δύο λάθη, νὰ ἐπαναλάβουμε δύο μύθους, παρασυρόμενοι ἀπὸ ἐξελίξεις στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη. Πρόκειται γιὰ δύο μύθους τοὺς ὁποίους ἔχουν διαδώσει ἀβασάνιστα οἱ δυτικοὶ ἱστορικοὶ σὲ παλιότερες ἐποχές, προβάλλοντας ἀπλῶς οἱ ἐμπειρίες τῆς Δύσης πάνω στὴν ἀνατολικὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία. Ἡ νεώτερη ἔρευνα, εὐτυχῶς, ἀναπλάθει σιγά-σιγά μία πρὸ ὀλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς ἐποχῆς καὶ μᾶς βοηθάει νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὸ παρελθόν μας, ἀλλὰ καὶ τὶς βαθύτατες διαφορὲς μας μὲ τὴ Δύση. Ὁ ἓνας μῦθος εἶναι ἡ θεωρία περὶ καισαροπαπισμοῦ. Ὁ δεύτερος ἢ θεοκρατικὴ συγκρότηση τοῦ κράτους. Ἄς στρέψουμε γιὰ λίγο τὴν προσοχὴ μας σ' αὐτὰ τὰ δύο προβλήματα.

β) Καισαροπαπισμὸς

Καισαροπαπισμὸς εἶναι ἡ θεωρία τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἐκκλησίας στὴν πολιτικὴ ἐξουσία – στὴν προκειμένη περίπτωση στὸν αὐτοκράτορα. Μέχρι πρόσφατα, οἱ δυτικοὶ ἱστορικοὶ πίστευαν ὅτι αὐτὸς ὁ ὅρος περιγράφει τὶς σχέσεις κράτους-

έκκλησίας στους έντεκα αιώνες τής «βυζαντινής» Ίστορίας. Πάνω σ' αυτή τήν παραδοχή χτίστηκε ένα όλόκληρο οικοδόμημα αναλύσεων και έρμηνειών για διάφορα ιστορικά προβλήματα. Για παράδειγμα, ο γνωστός καθολικός ιστορικός Μ. Jugie έγραφε πώς «ο καισαροπαπισμός χωρίς καμιά άμφιβολία πρέπει να φέρει τήν κύρια εύθύνη για τήν προετοιμασία του σχίσματος». Ο Σ. Διομήδης ισχυριζόταν ότι ο αυτοκράτορας «διοικοῦσε τήν έκκλησία όπως διοικοῦσε τὸ κράτος ... διορίζοντας επισκόπους». Η άκραία, αλλά χαρακτηριστική, διατύπωση αυτής τής άποψης ανήκει στο Γίββωνα: «ο Έλληνας πατριάρχης ήταν ένας οικιακός δουλος (domestic slave) κάτω από τὸ βλέμμα του κυρίου του, ο οποίος με ένα νεῦμα του τὸν μετακινούσε από τὸ μοναστήρι στο θρόνο και από τὸ θρόνο στο μοναστήρι».

Παίρνοντας ως δεδομένη αυτή τήν παραδοχή, ο μεγαλύτερος Εὐρωπαϊός ιστορικός του 20οῦ αιώνα, ο Arnold Toynbee, αφιέρωσε ένα όλόκληρο κεφάλαιο του μνημειώδους έργου του «A Study of History» στις αιτίες τής παρακμής τής Ὁρθόδοξης Χριστιανωσύνης. Για τὸν Toynbee, η αιτία είναι αποκλειστικά και μόνον η ύποταγή τής έκκλησίας στον αυτοκράτορα. Γι' αυτό και η Ὁρθόδοξη Χριστιανωσύνη έσβησε, σε αντίθεση με τὴ Δυτική πού, δέκα αιώνες άργότερα, έξακολουθεῖ να κυριαρχεῖ στην υδρόγειο.

Ίστορικά, η άποψη ότι η έκκλησία ήταν ύποταγμένη στον αυτοκράτορα στερεῖται βάσης. Ο ὅρος «καισαροπαπισμός» η οποιαδήποτε συνώνυμη παραλλαγή του είναι άγνωστος στις πηγές. Η έξέταση τῶν στοιχείων που διαθέτουμε δύσκολα θα στηρίξει τὴ θεωρία τής ύποταγής. Ὅπως έχει τονίσει ο Η. Gregoire, «ο λαός του Βυζαντίου δέν εἶδε ποτέ τρεῖς Οἰκουμενικούς Πατριάρχες και έκθρονίζονται από ένα μόνο αυτοκράτορα, όπως συνέβη με τὸν Έρρίκο Γ' που καθάίρεσε τρεῖς Πάπες. Δέν εἶδε ποτέ επισκόπους μαχομένους έπικεφαλῆς ιδίων στρατευμάτων, ούτε περιπτώσεις σιμωνίας, τόσο σκανδαλώδεις, όπως εκείνες τής Δύσεως». «Αντίθετα με εκείνο που συχνά επαναλαμβάνεται από άγνοια, στην πραγματικότητα είναι οἱ Πάπες που έχουν περιπέσει σε δουλεία, είναι οἱ Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως που είναι ανεξάρτητοι».

Στην πράξη, ο αυτοκράτορας πάντοτε ενδιαφερόταν για τὰ έκκλησιαστικά και ήταν ο μόνος που εἶχε δικαίωμα να συγκαλέσει Οἰκουμενική Σύνοδο. Επίσης φρόντιζε για τὴν ενότητα του δόγματος, επιβάλλοντας όρισμένες φορές κάποιες άμφισβητούμενες άπόψεις. Ὡστόσο με τὸν καιρό, η Έκκλησία έμαθε πώς η αντίσταση κατά του αυτοκράτορα σε πνευματικά ζητήματα ήταν και θεμιτή και άποτελεσματική. Τὸν 7ο αῖωνα, αυτοκράτορας και Πατριάρχης συμπορεύονταν στην αίρεση του Μονοθελητισμοῦ για πολλές δεκαετίες. Ένας μοναχός μόνον αντίστικόταν σθεναρά: ο Μάξιμος Ὁμολογητής. Με τὸν καιρό, οἱ άπόψεις του Μάξιμου άναγνωρίστηκαν ως όρθόδοξες και η Έκκλησία συνέχισε πάνω στην παράδοσή του, χωρίς ο αυτοκράτορας να μπορέσει να επιβάλει τὴ γνώμη του.

Από τότε, τὸ παράδειγμα του Μάξιμου (άλλα και άλλων προηγούμενων θεολόγων) αποτέλεσε οδηγὸ για τὴν Έκκλησία. Στη μεγάλη κρίση τής εικονομαχίας, ούτε τὰ διατάγματα ούτε οἱ διώξεις ούτε οἱ έξορίες κατάφεραν να υπερνικήσουν τὴν αντίθετη γνώμη τῶν εικονόφιλων. Ένα πλατὺ αντιστασιακό κίνημα άνέτρεψε τελικά τις αυτοκρατορικές προσπάθειες εκατὸν εἴκοσι χρόνων. Στ' αλήθεια χρειάζεται ιδιαίτερη φαντασία (η προκατάληψη) για να ονομάσει κανείς καισαροπαπικό ένα κράτος στο οποίο είναι άδύνατον οἱ θρησκευτικές άπόψεις του αυτοκράτορα να επιβληθοῦν στον πληθυσμό.

Όπως έχει παρατηρήσει ο Gregoire, μετά τον 9ο αιώνα η ὀρθόδοξη πίστη έχει παγιωθεί, δηλαδή έχει θριαμβεύσει ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Δὲ μένει πλέον κανένα ἴχνος ἀπὸ τις παλιότερες πολιτικές, οὔτε κἂν ἀπὸ τὴν εἰκονομαχία. Τὴν τελευταία καὶ ἰσχυρότερη ἔνδειξη γιὰ τὴν (μὴ) ὑπαρξὴ καισαροπαπισμοῦ τὴ βρίσκουμε στὴν περίοδο ἀπὸ τὸ 13ο ὡς τὸ 15ο αἶωνα. Διάφοροι ἑνωτικοὶ αὐτοκράτορες ἀποδεικνύονται ἔντελῶς ἀνίσχυροι νὰ προωθήσουν τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, μὲ ὅλα τὰ πολιτικὰ ὀφέλη ποὺ αὐτὴ θὰ προσέφερε. Γενικότερα σ' αὐτὴ τὴν περίοδο μένει κανεὶς ἐντυπωσιασμένος ἀπὸ τὴ βαθιὰ μὴ πολιτικὴ προσήλωσιν τοῦ πληθυσμοῦ στὴν πίστη, σὲ βάρος τοῦ πολιτικοῦ κέρδους ποὺ ἴσως προέκυπτε ἀπὸ θρησκευτικὰ παραχωρήσεις στὴ Δύση.

Γιὰ τοὺς δυτικούς (καὶ τοὺς δυτικὸπληκτοὺς νεοέλληνες) αὐτὴ ἡ προσήλωσιν μοιάζει παράλογη. Σχολιάζοντας τὴν περίφημη φράσιν τοῦ μεγάλου δούκα Λουκᾶ Νοταῤᾷ, «κρειπτότερον ἐστὶν ιδέναι ἐν μέσῃ τῇ πόλει φακιόλιον βασιλεῦον Τούρκων ἢ καλύπτραν Λατινικὴν», μία σημαίνουσα ἐκπρόσωπος τοῦ δυτικοῦ πνεύματος, ἡ Γλύκατζη-Αρβελέρ, ἔγραφε παλιότερα: «τὰ λόγια αὐτὰ δείχνουν τὴν τύφλωσιν ποὺ εἶχε πάθει ἡ ἐκκλησία, ὁ λαὸς καὶ ἡ ἴδια ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησιν, ποὺ πείσθηκε στὸ τέλος ὅτι οἱ λόγοι τῆς Ἐκκλησίας ὀφείλαν νὰ ὑπερισχύσουν πᾶνω στοὺς λόγους καὶ τὸ συμφέρον τοῦ Κράτους».

Ὡστόσο γιὰ τοὺς Ρωμηοὺς ἡ ἐξήγησιν εἶναι ἀπλή. Ἦταν ἄνθρωποι βαθύτατα πιστοὶ ποὺ δὲν ἔνωσαν τὴν Ἐκκλησία σὰν ἕνα καταπιεστικὸ θεσμό, ἀλλὰ ὡς συστατικὸ τῆς ἴδιας τοῦς τῆς ὑπαρξῆς. Ἡ Ὄρθοδοξία ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ γνωρίσματα ποὺ ὀρίζαν τὴν ἔθνικὴ τοῦς ὑπόστασιν. Ἐπιπλέον εἶχαν συναίσθησιν τοῦ πολιτιστικοῦ φορτίου ποὺ κουβαλοῦσαν στοὺς ὤμους τοῦς. Πιὸ πᾶνω καὶ ἀπὸ τὴ διάσωσιν κάποιου ἔθνικοῦ ιδεώδους ἔβαζαν τὴ διάσωσιν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦς, τοῦ τρόπου ζωῆς τοῦς.

Διακρίνει κανεὶς ἐδῶ καὶ πάλιν τὴ διαφορὰ ὀπτικῆς γωνίας Ρωμηῶν καὶ δυτικοευρωπαίων: γιὰ τοὺς δευτέρους προέχει ἡ προάσπις καὶ ἐπέκτασιν τοῦ φυλετικοῦ, ἔθνικοῦ κράτους τοῦς. Γιὰ τοὺς Ρωμηοὺς σημαντικότερο εἶναι κάτι πιὸ μεγάλο, κάτι ποὺ ὑπερβαίνει τὰ ὄρια κάποιας φυλῆς, κάποιου ἔθνους: ἡ κληρονομία ὀλόκληροῦ τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ ὀρθόδοξη πίστη ποὺ μόνη αὐτὴ τοὺς πρόσφερε τὴν ἐλπίδα τῆς αἰωνιότητος. Καί, ὅπως τονίσαμε παραπάνω, πίστευαν βαθύτατα ὅτι ἂν ἀπομακρύνονταν ἀπὸ τὴν Ὄρθοδοξία, τὸ κράτος τοῦς θὰ ἔπαυε νὰ εἶναι ἡ ἐπίγεια πραγμάτωσιν τῆς Οὐράνιας Βασιλείας – ἄρα θὰ χανόταν γρήγορα ὅπως κάθε τί φθαρτὸ αὐτοῦ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου. Ἐπομένως δὲν ὑπῆρχε, δὲν ἦταν ἐξ ὀρισμοῦ δυνατὸ νὰ ὑπάρχει στὴ σκέψιν τῶν Ρωμηῶν, ἀντίθεσιν συμφερόντων Κράτους – Ἐκκλησίας, ὅπως πιστεύει ἡ Ἀρβελέρ. Ἀντίθετα, γνώριζαν ὅτι διατηρώντας τὴν πίστη τοῦς θὰ ἔμεναν ἀδούλωτοι, ἔστω κι ἂν ἔχαναν τὴν κρατικὴ τοῦς ὑπόστασιν. Εἶχαν ἄλλωστε καὶ προηγούμενες ἀποδείξεις γι' αὐτὸ. Κάθε Πάσχα, οἱ Ὄρθοδοξοὶ ἄκουγαν (καὶ ἀκοῦν μέχρι καὶ σήμερα) τοὺς πανηγυρικοὺς ὕμνους τοῦ Ὄρθρου τῆς Ἀναστάσεως:

«Νῦν πᾶντα πεπλήρωται φωτὸς
οὐρανὸς τὲ καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια
ἐορταζέτω γοῦν πᾶσα κτίσις
τὴν ἔγερσιν Χριστοῦ ἐν ἡ ἔστερέεται.
Φωτίζου, φωτίζου ἡ Νέα Ἱερουσαλήμ
Χόρευε νῦν καὶ ἀγάλλου Σιῶν»...

Όταν ο Ιωάννης Μανσούρ από τη Δαμασκό έγραφε αυτούς τους στίχους, είχαν ήδη περάσει έκατό χρόνια από τότε που η πατρίδα του είχε υποδουλωθεί για πάντα στους Άραβες. Κι ωστόσο οι στίχοι αυτοί δεν είναι στίχοι σκλαβωμένου ανθρώπου. Είναι ύμνοι πλημμυρισμένοι από έλευθερία, έλπίδα και φως, λόγια ανθρώπου που παραμένει αδούλωτος πνευματικά, γιατί τον διαπερνάει μία έσωτερική έλευθερία άγνωστη στη Δύση. Τόσο άγνωστη πού, για την κ. Άρβελέρ, ή υπεράσπιση αυτής της όλοφώτεινης πίστης «δείχνει την τύφλωση που είχε πάθει ο λαός»...

Όλοκληρώνοντας την αναφορά μας στον καισαροπαπισμό μπορούμε να πούμε ότι, όπως έχει δείξει εύστοχα ο Γιαννακόπουλος, στη χριστιανική ρωμαϊκή ιδεολογία οι δύο θεσμοί συνυπήρχαν άρμονικά. Σε αντίθεση με τη Δύση, δεν υπήρχε ποτέ όξεία διχοτόμηση ανάμεσα στην πολιτική και την πνευματική σφαίρα. Οι Ρωμαίοι πίστευαν ότι ο αυτοκράτορας πρέπει να είναι «Χριστομιμητής» και γνώριζαν ότι ή ευτυχία του κόσμου δεν μπορούσε να υλοποιηθεί από αυτοκράτορα που πήγαινε αντίθετα στην πίστη τους.

Μένει να απαντηθεί ένα τελευταίο έρώτημα. Γιατί άρχισαν να χρησιμοποιούν τον όρο «καισαροπαπισμός» για το «Βυζάντιο» οι δυτικοί ιστορικοί; Μία εύλογη απάντηση, την οποία έχει υπαινιχθεί ο Γιαννακόπουλος, είναι ότι ξεκινώντας από τη δική τους έμπειρία της πολιτικής έξουσίας του Πάπα, και μη βλέποντας κάτι ανάλογο στον Πατριάρχη, φαντάστηκαν ότι ο Πατριάρχης ήταν υποταγμένος στον αυτοκράτορα. Η δική τους Ίστορία αυτό έλεγε: αφού ο Πάπας ήταν συνεχώς μπλεγμένος σε πολιτικοστρατιωτικές διαμάχες με ρήγες και αυτοκράτορες, άλλοτε έβγαινε νικητής κι άλλοτε ήττημένος. Δεν υπήρχε τρίτη έπιλογή. Και αφού ο Πατριάρχης δεν είχε κοσμική και στρατιωτική έξουσία, υπέθεταν ότι είχε ήττηθεί όριστικά από τον αυτοκράτορα, και ότι ο τελευταίος συγκέντρωνε πλέον όλες τις έξουσίες στο πρόσωπό του, ήταν Καίσαρας και Πάπας μαζί. Αυτό το άνιστόρητο συμπέρασμα διαωνίστηκε μέχρι τις μέρες μας ως ένα από τα έργα-λεϊα του άνεξαντλητου ιδεολογικού όπλοστασίου της Δύσης έναντίον του έλληνισμού.

γ) Θεοκρατία

Με τον όρο «θεοκρατία» έννοούμε ένα πολιτικό σύστημα στο οποίο ή θρησκεία έχει κυριαρχήσει πάνω σε όλες τις εκφάνσεις της δημόσιας ζωής. Παραδείγματα θεοκρατικού κράτους αποτελούν το αρχαίο κράτος του Ίσραήλ (στην περίοδο των Κριτών), το Παπικό κράτος μέχρι τις μέρες μας και το Ίραν της δεκαετίας του 1980. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, ο άνώτατος θρησκευτικός λειτουργός είναι ταυτόχρονα και ο άνώτατος κρατικός άρχοντας.

Το «Βυζάντιο» περιλαμβάνεται συχνά ανάμεσα στα θεοκρατικά καθεστώτα της Ίστορίας. Για τους περισσότερους συγγραφείς κάτι τέτοιο θεωρείται αυταπόδεικτο και δεν τίθεται θέμα αίτιολόγησης του όρου. Κατά τη γνώμη μας, ωστόσο, το ζήτημα της θεοκρατικής φύσης του «βυζαντινού» κράτους είναι ιδιαίτερα σύνθετο. Η πλήρης εξέτασή του θα απαιτούσε μία ειδική μελέτη που θα ξέφευγε από τα πλαίσια της παρούσας έργασίας. Θα θέλαμε πάντως να έπισημάνουμε, έντελώς έπιγραμματικά, όρισμένες όψεις του προβλήματος που θα μπορούσαν να αποτελέσουν την άφετηρία μιās πληρέστερης μελέτης.

Κατ' ἀρχήν, δὲν εἶναι καθόλου αὐτονόητο τὸ ἂν πρέπει τὸ «Βυζάντιο» νὰ θεωρηθεῖ θεοκρατικὸ κράτος. Παρ' ὅλο πὸν ὁ ὅρος εἶναι σχεδὸν ὁμόφωνα ἀποδεκτός, διάφοροι συγγραφεῖς ἐννοοῦν διαφορετικὰ πράγματα ὅταν ἀναφέρονται σ' αὐτόν. Γιὰ παράδειγμα, ὁ Ράνσιμαν ἔχει δώσει τὸν τίτλο «Βυζαντινὴ Θεοκρατία» σὲ ἓνα σύγγραμμά του πὸν δὲν ἀποτελεῖ παρὰ ἐπισκόπηση ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Ἄλλοι δυτικοὶ συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν τὸν ὅρο μὲ μία ἔννοια πὸν πλησιάζει τὴν ἔννοια τοῦ παποκαίσαρισμοῦ. Ἰσχυρίζονται, δηλαδή, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶχε ἐπιβάλλει τὶς ἀπόψεις τῆς πάνω σὲ ὅλα τὰ σημαντικὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ζητήματα τῆς αὐτοκρατορίας, ὅτι οὐσιαστικὰ κυβερνοῦσε ἡ ἴδια τὸ κράτος.

Γιὰ νὰ ἀποφύγουμε τὴ σύγχυση τὴν ὁποία προκαλεῖ ἡ ἔλλειψη ὀρισμοῦ τῆς θεοκρατίας στοὺς περισσότερους συγγραφεῖς, προτείνουμε τέσσερα κριτήρια μὲ τὰ ὁποία μπορεῖ νὰ ἐλεγχθεῖ ἡ ὕπαρξη καὶ ὁ βαθμὸς θεοκρατίας σὲ ἓνα κράτος:

- 1) Ταύτιση πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐξουσίας στὸ ἴδιο πρόσωπο.
- 2) Ἐπιβολὴ θρησκευτικῶν κανόνων στὸ σύνολο τῆς νομοθεσίας.
- 3) Ἄσκηση τῆς δημόσιας διοίκησης ἀπὸ θρησκευτικούς λειτουργούς.
- 4) Ἐλεγχος τῆς ἐκπαίδευσης ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ ἱεραρχία.

Ὅσο κι ἂν φαίνεται παράξενο, τὸ «Βυζάντιο» δὲν ἱκανοποιεῖ οὔτε ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ τέσσερα κριτήρια ἐνὸς θεοκρατικοῦ κράτους. Ἄς τὰ δοῦμε μὲ τὴ σειρά.

1) Τὸ ὅτι ὁ «Πάπας» καὶ ὁ «Καίσαρας» ἦταν διαφορετικὰ πρόσωπα εἶναι φυσικὰ γνωστό. Στὴν προηγούμενη ἐνότητα εἶχαμε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐξηγήσουμε ὅτι οὔτε ὁ ἓνας οὔτε ὁ ἄλλος εἶχε ἀπόλυτη ἐξουσία πάνω σὲ ὅλες τὶς λειτουργίες τῆς δημόσιας ζωῆς. Μὲ ἄλλα λόγια, κανένας Χομεϊνὶ δὲν κυβέρνησε ποτὲ ἀπὸ τὸν Πατριαρχικὸ θρόνο πάνω σὲ ὅλο τὸ κράτος. Ἐπιπλέον κανένας ἐπίσκοπος δὲν ἠγήθηκε ποτὲ ὁποιουδήποτε στρατιωτικοῦ τάγματος σὲ πολεμικὲς συγκρούσεις, ὅπως ἦταν ὁ κανόνας στὴ Δύση.

2) Στὸ χῶρο τοῦ Δικαίου, τὸ «Βυζάντιο» συνέχισε τὴ μεγάλη Ρωμαϊκὴ παράδοση. Βασικὸς ἄξονας τῆς νομοθεσίας σὲ ὅλη τὴ μακραίωνη ἱστορία του παρέμεινε τὸ Ρωμαϊκὸ Δίκαιο, ὅπως τὸ εἶχε κωδικοποιήσει ὁ Ἰουστινιανός. Σ' αὐτὸ προστέθηκαν κατὰ καιροὺς τροποποιήσεις τὶς ὁποῖες ἐπέβαλαν οἱ νέες κοινωνικὲς συνθήκες καὶ ἡ ἐπίδραση τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐτσι ἡ τελικὴ σύνθεση ἦταν μιὰ πολὺ πιὸ ἀνθρωπιστικὴ ἐκδοχὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Ὅλα αὐτὰ πάντως ἀνήκαν στὴν κοσμικὴ (μὴ ἐκκλησιαστικὴ) σφαῖρα τοῦ κράτους. Οἱ νομικὲς σχολὲς καὶ τὰ δικαστήρια δὲν εἶχαν σχέση μὲ τὴν Ἐκκλησία, καὶ ὅπωςδήποτε οἱ δικαστὲς δὲν ἦταν ἐπίσκοποι ὅπως συνέβαινε τὴν ἴδια ἐποχὴ στὴ Δύση. (Οἱ ἐπίσκοποι μπορούσαν νὰ εἶναι δικαστὲς σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, ἂν τὸ ζητοῦσε ὁ κατηγορούμενος, ἀλλὰ αὐτὸ ἀποτελοῦσε μιὰ ἀνθρωπιστικὴ παραχώρηση πὸν δὲν ἀλλάζει τὴν οὐσία τῆς κατὰ βάση κοσμικῆς δικαιοσύνης).

3) Ἡ ἀδιατάρακτη πολιτιστικὴ συνέχεια τοῦ «Βυζαντίου» εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ὑπάρχει πάντοτε μιὰ μορφωμένη γραφειοκρατία πὸν χειριζόταν τὶς κρατικὲς ὑποθέσεις. Ἀντίθετα, στὴ Δύση, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ ἀναλυτικὰ στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, ἀπὸ τὸν 6ο αἰῶνα ἐμφανίζεται ἓνα τεράστιο κενὸ στὴν παιδεία. Χαρακτηριστικὸ ἀποτέλεσμα τῆς παρακμῆς τῶν γραμμάτων στὴ Δύση εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχουν πιὰ μορφωμένοι μὴ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες γιὰ νὰ ἐπανδρώσουν τὶς

στοιχειώδεις διοικητικές ανάγκες τῶν νέων βαρβαρικῶν κρατῶν. Ἔτσι, ἀπὸ τὸν 7ο αἰῶνα, ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη βασίζεται ἀποκλειστικὰ πλεον σὲ κληρικούς γιὰ τὶς διπλωματικές, διοικητικές καὶ ἐκπαιδευτικές λειτουργίες της. Ἦδη στὴν αὐλὴ τοῦ Καρλομάγνου (τέλη 8ου αἰῶνα) ὅλοι σχεδὸν οἱ γνωστοὶ λόγιοι, μὲ ἐξαιρέση τὸν Einhard, εἶναι κληρικοὶ (Ἄλκουίνος, Παῦλος Διάκονος, Πέτρος Διάκονος, Paulinus, κλπ.

4) Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐκπαίδευση μποροῦμε νὰ διακρίνουμε τρεῖς τύπους σχολείων στὸ «Βυζάντιο»: τὰ δημόσια, τὰ ἰδιωτικά καὶ τὰ μοναστηριακά. Στὰ τελευταῖα ἐπιτρεπόταν νὰ φοιτοῦν μόνον παιδιὰ πού εἶχαν ἀφιερωθεῖ στὸ μοναχισμό. Μάλιστα, ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τῆς Χαλκηδόνος (τὸ 451) ἀπαγόρευσε ρητὰ τὴ φοίτηση λαϊκῶν σ' αὐτὰ τὰ σχολεῖα, καί, ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, αὐτὸς ὁ κανόνας ἐφαρμοζόταν χωρὶς ἐξαιρέση. Ἡ πλειοψηφία λοιπὸν τῶν προγόνων μας τῆς Ρωμανίας μορφωνόταν σὲ κοσμικὰ σχολεῖα σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ τί συνέβαινε στὴ Δύση τὴν ἴδια ἐποχὴ. Ὅπως εἶναι γνωστό, στὴ Δύση, γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, ἡ πλήρης κατάρρευση τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶχε ὡς συνέπεια τὴν ἀνάδειξη τῆς Ἐκκλησίας σὲ ἀποκλειστικὸ φορέα τῆς ἐκπαίδευσης. Ἡ μόνη μόρφωση πού μποροῦσε νὰ πάρει κανεὶς ἦταν αὐτὴ τὴν ὁποία παρεῖχαν τὰ μοναστήρια.

Ἀντίθετα, στὸ «Βυζάντιο» ἡ ἐκπαίδευση ἦταν κυρίως προσκολλημένη στὴν κλασικὴ παράδοση. Ὑποχρεωτικὸ ἀνάγνωσμα, μαζί μὲ τὴν Ἁγία Γραφή, ἦταν ὁ Ὅμηρος, τὸν ὁποῖον ὅλοι οἱ μαθητὲς μάθαιναν ἀπέξω καὶ τὸν ἐξηγοῦσαν λέξη πρὸς λέξη. Ὁ Ψελλὸς καυχέται ὅτι ἀπὸ πολὺ μικρὸς ἤξερε ὀλόκληρη τὴν Ἰλιάδα ἀπέξω. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἀναφέρει ἐξηνταεξὶ φορές στίχους τοῦ Ὀμήρου στὴν «Ἀλεξιάδα» της, συχνὰ μάλιστα χωρὶς νὰ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ προσθέσει τὴ διευκρίνηση «τὸ ὀμηρικὸν ἐκεῖνο...». Γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε τὸ πολιτιστικὸ χάσμα πού χώριζε Ρωμαίους καὶ Δυτικούς, ἀρκεῖ νὰ θυμίσουμε ὅτι ἡ Δύση πρωτογνώρισε τὸν Ὅμηρο μόνις τὸν 14ο αἰῶνα, ὅταν ὕστερα ἀπὸ παραγγελία τοῦ Πετράρχη καὶ τοῦ Βοκκάκιου, ἓνας Ρωμηὸς τῆς Ν. Ἰταλίας, ὁ Πιλάτος, μετέφρασε τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσεια στὰ λατινικά.

Ὁ κοσμικὸς χαρακτήρας τῆς ἐκπαίδευσης καθ' ὅλη τὴ χιλιόχρονη ἱστορία τῆς αὐτοκρατορίας τονίζεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Κωνσταντινούπολης ἦταν ἓνα κρατικὸ ἴδρυμα πού δὲ βρισκόταν ποτὲ ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς Ἐκκλησίας. Σύμφωνα μὲ τὴν ἰδρυτικὴ πράξη του (ἐπὶ Θεοδοσίου Β', τὸ 425), οἱ καθηγητὲς πληρώνονταν ἀπὸ τὸ κράτος καὶ μάλιστα ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ τοὺς φόρους. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὸ πρόγραμμα τοῦ πανεπιστημίου δὲν ὑπῆρχε κἄν τὸ μάθημα τῆς Θεολογίας, ἀφοῦ σκοπὸς τῆς κρατικῆς ἐκπαίδευσης ἦταν ἡ μόρφωση κρατικῶν στελεχῶν καὶ ἀξιωματούχων.

Ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὴν ἀρχὴ αὐτῆς τῆς ἐνόητας, τὸ ζήτημα τῆς θεοκρατίας στὸ «Βυζάντιο» εἶναι τεράστιο καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαντληθεῖ ἐδῶ. Ἀπὸ τὰ λίγα πού ἐκτέθηκαν παραπάνω, ὡστόσο, πρέπει νὰ ἐγινε φανερὸ ὅτι ἡ μορφή τῆς Χριστιανικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἦταν ἀρκετὰ διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὁποία μᾶς παρουσιάζουν διάφορες λαϊκιστικὲς ἀπλοϊκὲς ἀπόψεις. Μὲ κίνδυνο νὰ γίνουμε κουραστικοὶ θὰ ξαναποῦμε ὅτι, δυστυχῶς, πέφτουμε συχνὰ στὸ λάθος νὰ ταυτίζουμε τὸ σκοταδιστικὸ θεοκρατικὸ δυτικὸ μεσαίωνα μὲ τὴν ἀντίστοιχη ἐποχὴ τοῦ «Βυζαντίου». Ὅπως εἶδαμε, ὅμως, οἱ διαφορὲς ἦταν τεράστιες καὶ πολὺ οὐσιαστικές. Ἡ ἀμορφωσιά, ἡ ἀνελευθερία, ἡ θρησκευτικὴ καταπίεση πού ἔφτασε ὡς τὴν Ἱερὴ Ἐξέταση, οἱ στρατοκράτες ἐπίσκοποι πού ὀδηγοῦσαν τάγματα μονα-

χῶν σὲ μάχες, ὅλα αὐτὰ εἶναι ἄγνωστα στὸν τόπο μας καὶ στὸν πολιτισμὸ μας. Ἔτσι ἐξηγεῖται, κατὰ ἓνα μέρος, καὶ ἡ πεισματικὴ ἀντίσταση τῶν Ρωμηῶν στὶς προσπάθειες ἐκδυτικισμοῦ τους τὴν ὁποία παρατηροῦμε ἀπὸ τὸ 1204 μέχρι σήμερα. Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο θὰ ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐξετάσουμε καὶ ἄλλες ὀψεις τοῦ πολιτιστικοῦ χάσματος ἀνάμεσα σὲ Ρωμηοὺς καὶ Δυτικούς κατὰ τὸ μεσαίωνα, ἐποχὴ ἢ ὁποία συχνὰ ἀποκαλεῖται «σκοτεινὴ» γιὰ ὅλη τὴν Εὐρώπη. Ὅπως θὰ διαπιστώσουμε, ἂν μὲ τὸν ὄρο «Εὐρώπη» ἐννοοῦμε μόνο τὴ δυτικὴ, τότε ὁ χαρακτηρισμὸς «σκοτεινός» εἶναι ἀπόλυτα σωστός. Ἄν ὅμως περιλαμβάνουμε καὶ τὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, τὸ «Βυζάντιο», τότε πέφτουμε οἱ ἴδιοι θύματα τοῦ σκοταδιστικοῦ πολιτιστικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ τῆς Δύσης.

Μέρος Γ'

Ἡ σύγκρουση μὲ τὴ Δύση

Κεφάλαιο 6

Οἱ σκοτεινοὶ χρόνοι

Στὴ δυτικὴ ιστοριογραφία, οἱ αἰῶνες ἀπὸ τὸν 6ο ὡς τὸν 11ο ὀνομάζονται συνήθως «Σκοτεινοὶ Χρόνοι» (Dark Ages). Εἶναι μία ἐποχὴ γιὰ τὴν ὁποία ἔχουμε λιγοστὲς πηγές, οἱ ὁποῖες πάντως μας βοηθᾶνε νὰ σχηματίσουμε μία εἰκόνα γιὰ τὴν κατάσταση τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης στὶς ἀρχὲς τοῦ Μεσαίωνα. (Παράδειγμα τὰ ἔργα, τοῦ Γρηγορίου τῆς Τοῦρ τὸ 590, τοῦ λεγόμενου Φρεντεγκάρ τὸ 660, τοῦ Παύλου Διακόνου τὸ 780, κλπ

Τὰ ἔργα τῶν μεγάλων φιλοσόφων καὶ ποιητῶν ἐξαφανίζονται: τὸ 750 κανεὶς πᾶ δὲν ἔχει στὴ διάθεσή του τὸν Ἀριστοτέλη ἢ τὸν Αἰσχύλο, γιὰ τὸν ἀπλὸ λόγο ὅτι μετριοῦνται στὰ δάχτυλα αὐτοῖς ποὺ γνωρίζουν ἔστω γραφὴ καὶ ἀνάγνωσις. Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει κἂν ἡ δυνατότητα ἀντιγραφῆς καὶ διάσωσης χειρογράφων. Ἔτσι κι ἄλλιῶς οἱ βάρβαροι ἡγεμόνες τῶν Λογγοβάρδων, τῶν Φράγκων καὶ τῶν Τευτόνων δὲ δείχνουν τὸ παραμικρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ ὅτιδήποτε πέρα ἀπὸ τὸν πόλεμο. Μιὰ μικρὴ ἐξάιρεση ὑπῆρξε ἡ βασιλεία τοῦ Καρλομάγνου, ὁ ὁποῖος συγκέντρωσε στὴν αὐλὴ του ὀρισμένους μορφωμένους τῆς ἐποχῆς. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα οἱ δυτικοὶ ιστορικοὶ ἔκαναν πολὺ θόρυβο γιὰ τὸ τίποτα, μιλώντας γιὰ «Καρολίγγεια ἀναγέννηση» καὶ ἄλλα φανταχτερά. Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Καρλομάγνου σταμάτησε καὶ πάλι ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων στὴ Φραγκία καὶ τὴ Γερμανία. Εἶχαν χαθεῖ ἀκόμη γιὰ πολλοὺς αἰῶνες οἱ τεχνικὲς γνώσεις τῶν Ρωμαίων, ὅπως ἡ κατασκευὴ δρόμων καὶ γεφυρῶν. Τὸ 820, ὁ βιογράφος τοῦ Καρλομάγνου Einhard γράφει μὲ περηφάνεια τὸ πῶς ὁ βασιλιάς του κατάφερε νὰ χτίσει μία γέφυρα στὸ Ρῆνο – ἔργο ρουτίνας γιὰ τὴ ρωμαϊκὴ τεχνολογία.

Ὁ Ἀριστοτέλης θὰ παραμείνει ἄγνωστος στὴ Δύση ὡς τὸ 13ο αἰῶνα, ὅποτε καὶ ἡ ἀνακάλυψή του θὰ προκαλέσει ἐπανάσταση στὴ δυτικοευρωπαϊκὴ σκέψη. Μάλιστα οἱ ἀφελεῖς δυτικοευρωπαῖοι τῆς ἐποχῆς νόμισαν ὅτι εἶχαν στὰ χέρια τους ἓνα πανίσχυρο νέο ἐργαλεῖο μὲ τὸ ὁποῖο θὰ προωθοῦσαν τὴ φιλοσοφικὴ καὶ θεολογικὴ σκέψη πολὺ πέρα ἀπὸ κεῖ ποὺ τὴν εἶχαν φτάσει οἱ «Γραικοί». Ἀπὸ κεῖ προ-

έκυψε καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ σχολαστικισμοῦ, στὸν ὁποῖο προσκολλήθηκε ἐπὶ αἰῶνες ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία, θεωρώντας τον ὡς τὸ μέγιστο θεολογικὸ ἐπίτευγμα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Τὸ ὅτι στὴν Κωνσταντινούπολη δὲν εἶχε χαθεῖ ποτὲ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ ἑλληνόφωνοι Πατέρες δημιουργοῦσαν ἐπὶ αἰῶνες μίαν ὑψηλοῦ ἐπιπέδου σύνθεση ἑλληνισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ, πέρασε στὰ ψιλὰ γράμματα τῶν δυτικῶν ιστορικῶν.

Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ δοῦμε γιὰ λίγο τὴν εἰκόνα τὴν ὁποία παρουσιάζει ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη αὐτὴ τὴν περίοδο, μέσα ἀπὸ τὶς λιγοστὲς πηγὲς ποὺ προαναφέραμε. Ἦδη τὸ 590 ὅταν γράφει ὁ Γρηγόριος τῆς Τούρ, ἡ ἑλληνικὴ πολιτιστικὴ παράδοση ἔχει ἐξαφανιστεῖ στὴ Γαλατία. Στὰ δέκα βιβλία τῆς *Historiae Francorum* τοῦ Γρηγορίου δὲν μοιάζει νὰ ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ γνώση ἑλληνικῆς φιλολογίας. Μία ἀτέλειωτη ἐναλλαγὴ σφαγῶν καὶ λεηλασιῶν διαπερνάει ὅλο τὸ ἔργο, σχηματίζοντας μίαν εἰκόνα γιὰ τὴν ὁποία θλίβεται καὶ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας. Τὰ πάντα γύρω του γκρεμίζονται καὶ χάνονται καὶ αὐτὸς προσπαθεῖ, σχεδὸν ἀπελπισμένα, νὰ περισώσει γιὰ τὶς μελλοντικὲς γενιὲς τὰ συμβάντα τῆς ἐποχῆς του. Ὅριστε τί λέει στὴν εἰσαγωγή: «Στὶς πόλεις τῆς Γαλατίας τὸ λογοτεχνικὸ γράψιμο ἔχει μειωθεῖ τόσο ὥστε νὰ ἔχει οὐσιαστικὰ ἐξαφανιστεῖ ἐντελῶς. Πολλοὶ εἶναι αὐτοὶ ποὺ παραπονιοῦνται γι' αὐτό, ὅχι μίαν φορὰ ἀλλὰ ξανὰ καὶ ξανά. «Τί φτωχὴ περίοδος ποὺ εἶναι αὐτὴ» ἀκούγονται νὰ λένε. Ἄν ἀνάμεσα στὸ λαό μας δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνας ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ γράψει σὲ βιβλίον αὐτὰ ποὺ συμβαίνουν σήμερα, τότε ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων εἶναι στ' ἀλήθεια νεκρὴ γιὰ μᾶς».

Ὡστόσο ἡ ἀνάλυση τῶν παραπομπῶν τοῦ Γρηγορίου τῆς Τούρ δείχνει τουλάχιστον εἶχε στὴ διάθεσή του ἀρκετὲς λατινόγλωσσες πηγές: μίαν μετάφραση τῶν «Χρονικῶν» τοῦ Εὐσεβίου, τὸν Ὀρόσιο, τὸν Σιδώνιο Ἀπολλινάριο, κ.ἄ. Ἔτσι ἡ «Ἱστορία τῶν Φράγκων» του διατηρεῖ κάποια δομὴ, κάποια λογικὴ συνέχεια, τὰ γεγονότα μπαίνουν σὲ κάποια τάξη. Ἄν δὲν σώζεται ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς γύρω του, διατηρεῖται ἀκόμη ἡ ἀνάμνησή του καὶ ὁ τρόπος συγγραφῆς τῆς Ἱστορίας. Ὁ Γρηγόριος εἶναι ὁ τελευταῖος γνωστὸς Ρωμαῖος συγγραφέας τῆς Γαλατίας...

Λίγες δεκαετίες ἀργότερα, τὰ πράγματα ἔχουν χειροτερέψει πολὺ περισσότερο. Στὸ φραγκικὸ Χρονικὸ τοῦ λεγόμενου Φρεντεγκάρ (σχεδὸν μοναδικὴ πηγὴ γιὰ τὴ Γαλλία τοῦ 7ου αἰῶνα), γραμμένο περὶ τὸ 660, ὁ ἀναγνώστης δύσκολα βρίσκει τὸ δρόμο του μέσα στὴν ἀποσπασματικὴ διήγηση τοῦ συγγραφέα. Διάφορες φραγκικὲς αὐλὲς ἐναλλάσσονται ἢ μίαν μετὰ τὴν ἄλλη, παράδοξα τῆς φύσης (πλημμύρες, μετεωρίτες, κλπ)

Στὴ Γαλατία, ἡ ὁποία ἔχει ἰδιαίτερη σημασία λόγω τοῦ ρόλου τὸν ὁποῖο θὰ παίξει ἐπὶ Καρλομάγνου, ὁ 7ος αἰῶνας τελειώνει μὲ τὴν πλήρη κατάρρευση τοῦ τελευταίου διοικητικοῦ θεσμοῦ ποὺ εἶχε ἀπομείνει, τῆς Ἐκκλησίας. Μεταξὺ 670 καὶ 790 παρατηρεῖται ἓνα τεράστιον κενὸ στὶς ἐπίσκοπες. Γιὰ 150 περίπου χρόνια δὲν ὑπάρχει ἐπίσκοπος σὲ πρῶν ἀκμάζουσες πόλεις, ὅπως ἡ Μασσαλία, ἡ Νίμ, ἡ Λιμόζ, ἡ Μπορντώ, ἡ Ἀντίμπ, ἡ Γενεύη, ἡ Arles καὶ πολλὲς ἀκόμη. Σύμφωνα μὲ τὸν Pirenne, τὸ χάσμα εἶναι τόσο γενικόν, ὥστε δὲν μπορεῖ νὰ ὀφείλεται σὲ τυχαῖα ἀπώλεια τῶν πηγῶν. Μᾶλλον πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ σὲ μίαν κοινὴ βαθύτερη αἰτία. Φαίνεται πὼς οἱ πόλεις, ἡ ἀστικὴ ζωὴ γενικότερα, παρήκμασαν τόσο ποὺ στὸ τέλος δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ διατηρήσουν οὔτε ἐπίσκοπον. Αὐτὸ ἦταν καὶ τὸ ὀριστικὸ τέλος τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ στὴν περιοχὴ.

Ἡ παρακμὴ τοῦ ἀστικοῦ τρόπου ζωῆς συνοδεύεται ἀπὸ τὴν κατάρρευση τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος καὶ τῶν ἐμπορικῶν ἀνταλλαγῶν. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ὑπάρχει πλούσια βιβλιογραφία (κυρίως ἀπὸ Γάλλους ἱστορικούς) καὶ θὰ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς μελέτης μας νὰ ἐπαναλάβουμε ἐδῶ τὰ πορίσματα τῆς. Πάντως ἡ εἰκόνα ποὺ προκύπτει δείχνει μιὰ δυτικὴ Εὐρώπη ποὺ ἐπιστρέφει στὴν κλειστή, αὐτάρκη οἰκονομία, μὲ ἐπακόλουθο μιὰ σημαντικὴ πτώση στοῦ ἐπίπεδο διαβίωσης. Ἐκεῖ ὅπου τὰ ρωμαϊκὰ πλοῖα ἐκτελοῦσαν τακτικὰ ἐμπορικὰ δρομολόγια ἀνάμεσα στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὴ Ρώμη ἢ στὴ Συρία καὶ τὴ Μασσαλία, τώρα κάθε περιοχὴ κλείνεται στὸν ἑαυτὸ τῆς καὶ ἀρκεῖται στὴν τοπικὴ παραγωγή. Προϊόντα ὅπως ὁ πάπυρος καὶ τὸ μετάξι, ἐξαφανίζονται στὴ Δύση καὶ μετατρέπονται σὲ ἀποκλειστικὸ προνόμιο τῆς ἐλεύθερης Ρωμανίας.

Ἐκεῖ ὅμως ποὺ ἡ διαφορὰ τῆς Δύσης μὲ τὴν ἐλεύθερη Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία γίνεται ἰδιαίτερα ἀποκαλυπτικὴ εἶναι στὴ νομισματικὴ κυκλοφορία. Ἐνῶ στὴν Κωνσταντινούπολη κυκλοφορεῖ πάντα τὸ χρυσὸ «νόμισμα» (solidus), στὴ Φραγκία τοῦ 7ου καὶ 8ου αἰῶνα οὐσιαστικὰ παύει νὰ κυκλοφορεῖ χρῆμα. Σὲ συμβόλαια τοῦ 8ου αἰῶνα συχνὰ οἱ τιμὲς ἀναγράφονται σὲ μονάδες δημητριακῶν ἢ ζώων. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἔχει σταματήσει ἡ κυκλοφορία χρημάτων καὶ ἡ οἰκονομία ἐπιστρέφει καὶ πάλι στοῦ στάδιο τῆς ἀνταλλαγῆς ἐμπορευμάτων. Εἶναι ἓνα πρωτόγονο στάδιο τὸ ὁποῖο εἶχε ξεπεράσει ἡ Εὐρώπη ἀπὸ τὸ 600 π.Χ. μὲ τὴν πρώτη ἐμφάνιση τῶν ἐλληνικῶν νομισμάτων, καὶ τὸ ὁποῖο δημιουργεῖ τεράστιες δυσκολίες στὴν οἰκονομία ἐνὸς τόπου.

Γιὰ νὰ γίνει ἀντιληπτὴ ἡ διαφορὰ Φραγκίας καὶ Ρωμανίας πάνω σ' αὐτό, ἀρκεῖ νὰ θυμίσουμε ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολη διατήρησε ἀνόθευτο τὸ χρυσὸ «νόμισμα» ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ 1078. Στὴ διάρκεια αὐτῶν τῶν 750 χρόνων, τὸ «νόμισμα» ἀποτελοῦσε τὸ μοναδικὸ ἀξιόπιστο χρῆμα σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη, ἀλλὰ καὶ πέρα ἀπ' αὐτὴν (π.χ. στὰ Ἀραβικὰ χαλιφάτα). Τὸ solidus, ὅπως ἦταν ἡ λατινικὴ ὀνομασία του, περιεῖχε σταθερὰ 4,48 γραμμάρια χρυσοῦ καὶ ἦταν τὸ καθιερωμένο νόμισμα στὶς διεθνεῖς συναλλαγές, τὸ «δολλᾶριο τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου», ὅπως σωστὰ ἔχει ἀποκληθεῖ. Οἱ ὑπηρεσίες, οἱ μισθοί, τὰ προϊόντα, οἱ φόροι καὶ τὰ κατὰ καιροὺς λύτρα σὲ ἐχθροὺς ἐκφράζονταν ὅλα σὲ «νομίσματα» τὰ ὁποῖα εἶχαν σταθερὴ ἀξία ἐπὶ ὀκτῶ αἰῶνες. Πρόκειται γιὰ τὸ μακροβιότερο παράδειγμα νομισματικῆς σταθερότητας σὲ ὁλόκληρη τὴν Ἱστορία τῆς Εὐρώπης.

Ἀσχοληθήκαμε σὲ κάποια ἔκταση μὲ τὴν περιγραφή τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς «σκοτεινοὺς χρόνους» γιὰ δύο λόγους. Πρῶτο, διότι ἔτσι ἀποδίδεται πιὸ ἀνάγλυφα ἡ διαφορὰ μὲ τὴ «βυζαντινὴ» αὐτοκρατορία ἡ ὁποία συνέχισε νὰ διατηρεῖ καὶ νὰ καλλιεργεῖ τὸν ἐλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ μέσα σὲ συνθῆκες οἰκονομικῆς εὐμάρειας ἐντελῶς ἄγνωστες στὴ Δύση. Καὶ δεύτερο, διότι αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν περίοδο, τὴ γεμάτη βαρβαρότητα καὶ σκοτάδι, γεννήθηκαν οἱ θρασύτατοι ἰσχυρισμοὶ τῶν Φράγκων περὶ τῆς ἀνωτερότητας τῆς θεολογίας τους καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τους. Οἱ ἰσχυρισμοὶ αὐτοί, ὅπως θὰ δοῦμε, συνοδεύτηκαν ἀπὸ συστηματικὴ πλαστογραφία τῆς Ἱστορίας καὶ ἐπίμονη κατασκευοφάντηση τῶν ἐλεύθερων Ρωμαίων.

Ἡ κατασκευοφάντηση τοῦ «Βυζαντίου» ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἀπόκρυψη τοῦ μεγέθους τῆς βαρβαρότητας τῆς μεσαιωνικῆς Δύσης, ἀφοῦ ἡ ὑπαρξὴ καὶ μόνον τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ρωμανίας (μὲ τὶς ἀναπόφευκτες συγκρίσεις ποὺ προκα-

λει) αποτελεί τὸ καλύτερο πειστήριο γιὰ τὴ βαρβαρότητα τῆς Δύσης. Χάρη στὴ στρατιωτικὴ ἰσχὺ τῶν Φράγκων, τὸ δυτικὸ ἰδεολογικὸ σχῆμα ἐπικράτησε ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα στὴν Εὐρώπη. Εἶναι ἐπομένως σημαντικὸ νὰ ἔχουμε ὑπόψη μας τὸ πολιτιστικὸ (καλύτερα πρωτογονικὸ) πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο γεννήθηκε ἡ αὐτοσυνειδησία τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ σὲ σύγκρουση μὲ τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ.

Ἀπόρροια τοῦ φραγκικοῦ ἰδεολογικοῦ σχήματος ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀξιολόγησι πολλῶν δυτικῶν ἱστορικῶν γιὰ τοὺς μέσους χρόνους τῆς «βυζαντινῆς» αὐτοκρατορίας. Οἱ ἱστορικοὶ αὐτοὶ προσπάθησαν, γιὰ ἄλλη μία φορᾶ, νὰ ἐπιβάλουν τὶς δικές τους ἐμπειρίες καὶ τὸ δικό τους κοσμοεἶδωλο σὲ ὁλόκληρὴ τὴ Χριστιανικὴ Εὐρώπη. Ἔτσι ὀνόμασαν «σκοτεινοὺς χρόνους» καὶ μία ἀνάλογη περίοδο τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ αὐτοκρατορία ἔζησε στιγμὲς θριάμβου κατὰ τὸν 6ο αἰῶνα (καὶ μόνο τὸ χτίσιμο τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀποκλείει τὴν ὑπαρξὴ σκοταδιοῦ...) καὶ γέννησε ὀρισμένα ἀπὸ τὰ λαμπρότερα ὀνόματα τοῦ μεσαίωνα κατὰ τὸν 9ο, 10ο καὶ 11ο αἰῶνα (Φώτιος, Κύριλλος, Μεθόδιος, Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, Μιχαὴλ Ψελλός), τὸ σχῆμα ἀναγκαστικὰ ἔπρεπε νὰ περιοριστεῖ σὲ δύο αἰῶνες μόνο: τὸν 7ο καὶ 8ο.

Φυσικὰ σκοτάδι ἐκεῖνα τὰ χρόνια ὑπῆρχε μονάχα στὰ μυαλὰ τῶν ἡγεμονίσκων ποὺ ξεπηδοῦσαν ἀπὸ τοὺς «σκοταδομουχλοδρυμοὺς τῆς Βαυαρίας», γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Περικλῆ Γιαννόπουλο. Ἡ ἀμυνόμενη Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία εἶδε τὸ ἔδαφός της νὰ συρρικνώνεται ἀπὸ τὴν ἐντυπωσιακὴ ἐπέλαση τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ πάντως κατάφερε τελικὰ νὰ τοὺς ἀνακόψει καὶ νὰ διατηρήσει τὸν πολιτισμὸ της. Σίγουρα ὑπάρχει μία πνευματικὴ ὑποχώρησι αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, ποὺ ὀφείλεται μᾶλλον στὸ ὅτι ἡ αὐτοκρατορία ρίχνει τὸ βάρος στὴ στρατιωτικὴ ὀργάνωσι (τὸν 7ο αἰῶνα ἐμφανίζονται τὰ «θέματα» ἐπικεφαλῆς τῶν ὁποίων τοποθετοῦνται στρατηγοί). Εἶναι μία περίοδος ἀνασύνταξις γιὰ τὸ κράτος ποὺ ἔχει χάσει ὀριστικὰ ὄχι μόνο τὴ Δύση ἀλλὰ καὶ τὴ Συρία, τὴν Παλαιστίνη, τὴν Αἴγυπτο, τὴ Β. Ἀφρική. Οἱ οἰκονομικὲς συνέπειες ἦταν τεράστιες. Χάνοντας τὴν Αἴγυπτο, ἡ αὐτοκρατορία ἔχανε τὸν παραδοσιακὸ σιτοβολῶνα της. Ταυτόχρονα, ὅπως ἔχει τονίσει ὁ Pirenne, οἱ Σαρακηνοὶ πειρατὲς ποὺ κυριάρχησαν στὴ Μεσόγειο, ἔκοψαν τὶς ἐπικοινωνίες ἀνάμεσα στὰ τμήματα τῆς ἄλλοτε ρωμαϊκῆς λίμνης. Γιὰ πρώτη φορᾶ μετὰ ἀπὸ 900 χρόνια, ἡ Μεσόγειος ἔπαυε νὰ εἶναι ἀνοιχτὸς δρόμος ἐπικοινωνίας καὶ μετατρέποταν σὲ ἀδιαπέραστο σύνορο ἐχθρικῶν λαῶν.

Τὴ μεγαλύτερη καταστροφὴ τὴν ἔφερε ἴσως ἡ εἰκονομαχία, ποὺ ἐπὶ 120 χρόνια δίχασε τὸ κράτος. Εἶναι γεγονός ὅτι ἀπὸ αὐτὴ τὴν περίοδο δὲν ἔχουμε πολλὲς πληροφορίες. Ἔχουν σωθεῖ λίγες πηγές, μὲ πιὸ πλήρη τὴ «Χρονογραφία» τοῦ Θεοφάνη. Ὡστόσο αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἔχει σχέση τόσον μὲ τὴν πτώσι τῆς καλλιέργειας τῶν γραμμάτων ὅσον μὲ τὴν εἰκονομαχικὴ διαμάχη, οἱ δύο παρατάξεις κατέστρεφαν ἢ μία τὰ ἔργα τῆς ἄλλης, μόλις ἀνέβαιναν στὴν ἐξουσία. Πρόκειται γιὰ μία μορφή ἐμφύλιου πολέμου ποὺ ἄφησε πίσω του πολλὰ ἐρείπια.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ εἰκόνα ποὺ προβάλλει μέσα ἀπὸ τὴ νεώτερη ἔρευνα μαρτυρεῖ τουλάχιστο μία συνέχισι καὶ ὄχι μία ρήξι στὴν παιδεία αὐτοῦς τοὺς αἰῶνες. Τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Κωνσταντινουπόλης συνέχισε νὰ λειτουργεῖ. Γνωρίζουμε γιὰ τὸ Γεώργιο Χοιροβοσκὸ καὶ τὸ Στέφανο Ἀλεξανδρέα, καθηγητὲς ποὺ δίδασκαν γραμματικὴ, Ἀριστοτέλη καὶ Πλάτωνα στὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνα. Σύμφωνα μὲ τὸν Lemerle, ὁ ὁποῖος ἔχει καταβάλει ἐξαντλητικὲς προσπάθειες νὰ ἀνασυνθέσει τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα ἐκείνων τῶν αἰῶνων, δὲν παρατηρεῖται διακοπή

στη στοιχειώδη και μέση εκπαίδευση, ούτε καν αξιόλογη αλλαγή στη δομή και στο πρόγραμμα από τα τέλη του 6ου ως τις αρχές του 9ου αιώνα.

Για την ανώτερη εκπαίδευση οι πληροφορίες λείπουν από το 700 και μετά. Πιθανότατα υπάρχει μία κρίση, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει και έξαφάνιση. Από τους βίους του Ταρασίου (Πατριάρχη 784-806), του Νικηφόρου (Πατριάρχη 806-815) και του αγίου Θεοδώρου Στουδίτη προκύπτουν όρισμένα στοιχεία για την ύπαρξη ανώτερης παιδείας στα μέσα του 8ου αιώνα. Ο Νικηφόρος σπούδασε κατά σειρά γραμματική, ρητορική, αστρονομία, γεωμετρία, μουσική, αριθμητική, και ολοκλήρωσε με φιλοσοφία. Όπως πιστεύει ο Lemerle, αυτό θα ήταν το πρόγραμμα ανώτατων σπουδών της εποχής. Μάλιστα ο Βίος του Νικηφόρου, που διασώζεται, περιέχει ένα έκτενές τμήμα όπου παρουσιάζονται μεγάλα αποσπάσματα της αριστοτελικής φιλοσοφίας. Αποδεικνύεται έτσι ότι η μελέτη του Αριστοτέλη δεν έπαυσε ποτέ στην Κωνσταντινούπολη, ακόμη και στους «σκοτεινούς χρόνους». Λίγες δεκαετίες αργότερα, στην αυτοκρατορία άρχισε μία σπουδαία αναγέννηση των γραμμάτων με κορυφαία μορφή το Φώτιο, ο οποίος στη «Βιβλιοθήκη» του παραθέτει και σχολιάζει κάπου 280 βιβλία τα οποία είχε διαβάσει ο ίδιος. Η αναγέννηση αυτή προφανώς δε θα ήταν δυνατή αν δεν είχαν διασωθεί και μελετηθεί όλα αυτά τα έργα στην Κωνσταντινούπολη. Δεν πρέπει, τέλος, να ξεχνάμε ότι σ' αυτά τα «σκοτεινά χρόνια» γράφηκε το κορυφαίο ποιητικό έργο όλου του μεσαίωνα στη γλώσσα μας, ο Ακάθιστος Ύμνος.

Η παραπάνω εικόνα, όπως είναι εύνοητο, δεν αντέχει σε σύγκριση με το τί συνέβαινε στη Φραγκοκρατούμενη Δυτική Ρωμανία, όπου ο πλήρης αναλφαβητισμός δεν επέτρεπε καν την αντιγραφή και διάσωση χειρογράφων. Ακόμη και οι «μορφωμένοι» Φράγκοι της εποχής του Καρλομάγνου δεν είχαν στη διάθεσή τους τους συγγραφείς από τους οποίους ορίζεται ο κλασικός πολιτισμός: ούτε τον Όμηρο, ούτε τον Αισχύλο, ούτε το Σοφοκλή, ούτε το Θουκυδίδη, ούτε τον Δημοσθένη, ούτε τον Ευκλείδη, ενώ από τα εικοσιέξη έργα του Πλάτωνα γνώριζαν μόνον ένα, τον «Τιμαῖο». Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι ο Καρλομάγνος, παρ' όλο που ήταν γιός και έγγονός του Φράγκου βασιλιά, ήταν αναλφάβητος και μόνο σε μεγάλη ηλικία έκανε προσπάθειες να μάθει γραφή και ανάγνωση.

Η πολιτιστική άβυσσος που χώριζε τη Ρωμανία από τη Φραγκία δεν περιοριζόταν μόνο στα γράμματα και στην οικονομική ανάπτυξη. Απλώνόταν σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα. Όταν η πριγκίπισσα Θεοφανώ (άνηψιά του αυτοκράτορα Ιωάννη Τσιμισκή) παντρεύτηκε τον Όθωνα Β' και πήγε στη Γερμανία, οι Γερμανοί σκανδαλίστηκαν επειδή έκανε μπάνιο και επειδή φορούσε μεταξωτά ρούχα. Μία γερμανίδα μοναχή μάλιστα ισχυριζόταν πως είδε σε όραμα ότι αυτές οι φρικτές συνήθειες την έστειλαν στην κόλαση. Λίγα χρόνια αργότερα, η εξαδέλφη της Μαρία ή Αργυρή, έκανε τους Βενετούς να φρίξουν επειδή έφερε για πρώτη φορά πηρούνια στη Βενετία. Άβυσσαλέα ήταν επίσης η διαφορά στη θέση της γυναίκας ανάμεσα στους δύο κόσμους. Ένα μόνο χαρακτηριστικό στοιχείο αρκεί για να απεικονίσει το πολιτιστικό χάσμα Ρωμανίας και Δύσης: το 1125, στο νοσοκομείο της μονής Παντοκράτορος στην Κωνσταντινούπολη υπηρετούσαν, μαζί με τους άντρες γιατρούς, μία γυναίκα γιατρός, τέσσερις γυναίκες βοηθοί γιατροί, και δύο γυναίκες αναπληρωματικοί βοηθοί. Την ίδια εποχή οι δυτικοί θεολόγοι προσπαθοῦσαν ακόμη να αποφανθοῦν αν η γυναίκα έχει ψυχή ή όχι, αν είναι δηλαδή άνθρωπος ή όχι....

Αυτοί οι βάρβαροι, λοιπόν, ήταν που αποφάσισαν να χτίσουν μία «Δυτική Ευρώπη» σε σύγκρουση με τη Ρωμανία και να επιβάλουν στους Ρωμηούς τον δικό τους «πολιτισμό». Από τον 9ο αιώνα, μάλιστα, άρχισαν να ζαλίζουν τους Ρωμηούς με σειρά έργων που επιγράφονταν «Contra errors Graecorum», στα όποια «άποδείκνυαν» τὰ ἀμέτρητα δογματικά και ἄλλη λάθη τῶν «Γραικῶν». Σήμερα οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν τῶν βαρβαρικῶν φυλῶν προσπαθοῦν νὰ πείσουν καὶ ὄσους Ρωμηούς δὲν ἔπεισαν ἀκόμη ὅτι μοιραζόμαστε ὅλοι τὴν ἴδια «κοινὴ πολιτιστικὴ κληρονομία» καὶ ἄρα θὰ πρέπει νὰ ἀποδεχθοῦμε ὑποχωρήσεις ἀκόμη καὶ σὲ ἔθνικά μας δίκαια προκειμένου νὰ μὴν τοὺς στεναχωροῦμε. Ὁ προχωρημένος ἐκδυτικισμὸς τῆς Ἑλλάδας κάνει ἀσφαλῶς πολὺ πιὸ εὐκόλη τὴν ἀποδοχὴ τέτοιων ἀπαιτήσεων.

Λέγεται συχνὰ ὅτι ἡ κύρια συνεισφορὰ τοῦ «Βυζαντίου» στὴν ἀνθρωπότητα ὑπῆρξε ἡ διάσωση τῶν ἀρχαιοελληνικῶν ἔργων στὴν ποίηση, τὴ φιλοσοφία, κλπ

Ἡ μεγάλη τραγωδία τῆς Ευρωπαϊκῆς Ἱστορίας εἶναι ὅτι στὴ σύγκρουση Ρωμαίων καὶ βαρβάρων στὴ Δύση δὲ συνέβηκε τὸ ἴδιο. Ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς ἐξαφανίστηκε ταχύτατα κατὰ τὸν 6ο καὶ 7ο αἰῶνα, ὅπως εἶδαμε παραπάνω. Ὑπάρχει μόνο μία ἐξήγηση γιὰ αὐτό, καὶ ἡ κατανόησή της ἀποτελεῖ κεντρικὸ σημεῖο γιὰ τὴν κατανόηση τῆς γένεσης τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀπλούστατα, Ρωμαῖοι καὶ βάρβαροι δὲ συγχωνεύθηκαν ποτὲ στὴ Δύση. Παρέμειναν ἀποκομμένοι, τελικά, ἐπειδὴ οἱ βάρβαροι στάθηκαν, μὲ λίγες ἐξαιρέσεις, ἀνίκανοι νὰ δεχθοῦν τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ, ἀνίκανοι νὰ ἐκτιμήσουν ὅτιδήποτε πέρα ἀπὸ ὀρισμένα ἐξωτερικὰ τελετουργικὰ στοιχεῖα. Τὴ βαθύτατη γνώση τῆς ἀνθρώπινης φύσης, τοῦ κόσμου, τοῦ τέλους τῆς Ἱστορίας καὶ ὅλα ὅσα εἶχε νὰ προσφέρει ἡ σοφία τῶν ἑλληνόφωνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τὰ θεωροῦσαν (καὶ τὰ θεωροῦν) «βυζαντινισμούς», ἄσκοπες καὶ ἀκατανόητες θεολογικὲς συζητήσεις. Ἡ ἐλπίδα τῶν Ρωμηῶν ὅτι τὰ γερμανικὰ φύλα θὰ ἀποδέχονταν σταδιακὰ τὸν ἐκπολιτισμὸ σκόνταψε πάνω στὴν ἀλαζονεία καὶ στὰ πολιτικὰ σχέδια τῶν Φράγκων. Στὸ δίλημμα «Ρωμηοσύνη ἢ βαρβαρότητα», ἡ Δυτικὴ Ευρώπη προτίμησε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ μεσαίωνα τὴ βαρβαρότητα. Ἔτσι, ἀντὶ νὰ μπεῖ σὲ μία νέα περίοδο ἀκμῆς ἀναζωογονημένη ἀπὸ τὶς νέες φυλὲς ποὺ εἰσέρχονταν στὴν πολιτιστικὴ τῆς σφαῖρα, κατρακύλησε σὲ προϊστορικὰ σκοτάδια καὶ ὑποχρεώθηκε νὰ ξαναρχίσει ἀπὸ τὸ μηδέν.

Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα οἱ βάρβαροι ἄρχισαν σιγά-σιγά νὰ στήνουν τὸ δικὸ τους πολιτισμὸ, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ μηδέν, ἀπὸ τὸν πρωτογονισμό. Οἱ περισσότεροι σύνομο ἐξαφανίστηκαν. Ὄνόματα ποὺ τὸ ἄκουσμά τους ἔσπερνε τρόμο κατὰ τὸν 5ο καὶ 6ο αἰῶνα δὲν ἔμειναν παρὰ ὡς ἦχοι χωρὶς ὑπόσταση σήμερα: Ὀστρογότθοι, Βησιγότθοι, Ἔρουλοι, Βάνδαλοι, Γέπιδες, Σουῆβοι, Λογγοβάρδοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι χάθηκαν χωρὶς νὰ ἀφήσουν ἴχνη, μὲ μοναδικὴ ἐξαιρέση τοῦ Φράγκου. Οἱ Φράγκοι κατάφεραν ὄχι μόνο νὰ ἐξαφανίσουν τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ στὸ τμήμα τῆς Ρωμανίας ποὺ περιῆλθε στὴν κατοχὴ τους, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιζήσουν ὡς τὶς μέρες μας, πρωταγωνιστώντας στὴ δυτικοευρωπαϊκὴ Ἱστορία. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Δυτικὴ Ευρώπη εἶναι αὐτὴ ποὺ εἶναι καὶ ὄχι μία ἡπειρος στηριγμένη στὸ χριστιανικὸ ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ. Κάτι περισσότερο: οἱ Φράγκοι πέτυχαν νὰ οἰκιοποιηθοῦν τὸ ὄνομα «Ευρώπη» ἀποσπώντας το ἀπὸ τὸν μόνο πολιτισμένο λαὸ τῆς ἐποχῆς, τοὺς Ρωμαίους. Μὲ ἐπίμονες μακροαῖνες προσπάθειες ἔπεισαν μάλιστα

καὶ πολλοὺς Ρωμαίους ὅτι στὴν «Εὐρώπη» ἀνήκουν μόνον οἱ Φράγκοι καὶ οἱ ἀπόγονοί τους, καὶ ὅτι οἱ Ρωμηοὶ εἶναι κάτι τὸ ξένο, κάτι τὸ κατώτερο. Ὄταν τὸ σχέδιο ὀλοκληρωθεῖ, δὲ θὰ μείνει καμιά διαφοροετικὴ φωνὴ γιὰ νὰ ἀποκαλύπτει τὴ διαστρέβλωση τῆς Ἱστορίας καὶ τὰ ἐγκλήματα τῶν δυτικοευρωπαϊῶν ἐναντίον τοῦ ὑψηλότερου πολιτισμοῦ τὸν ὁποῖο ἀνέδειξε ποτὲ ἢ ἡπειρὸς μας. Ἀκόμη χειρότερα, οἱ κομπλεξαρισμένοι Ρωμηοὶ θὰ τρέχουν οἱ ἴδιοι νὰ καταστρέψουν τὸν πολιτισμὸ τους, ἐκλιπαρῶντας τοὺς δυτικούς γιὰ πιστοποιητικὰ «εὐρωπαϊκότητας», στερῶντας ἔτσι ἀμετάκλητα τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴ δυνατότητα νὰ γνωρίσει μία ζωὴ διαφοροετικὴ ἀπὸ τὴ μαζικὴ, νευρωτικὴ, ἀλλοτριωμένη ὑπαρξὴ πού τῆς προτείνει ἡ Δύση...

Αὐτὲς οἱ ἀπλὲς διαπιστώσεις θὰ ἦταν περιττὲς ἂν οἱ δυτικοὶ δὲν εἶχαν πετύχει νὰ ἀλλοιώσουν τὴν εἰκόνα σὲ σημεῖο πού νὰ θεωρεῖται σήμερα ταυτολογία τὸ ὅτι ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς εἶναι γέννημα τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ. Χρειάζεται λοιπὸν νὰ ἐπαναλαμβάνονται ὀρισμένες ἀπλὲς ἀλήθειες ὥστε νὰ διαλυθεῖ ὀριστικὰ αὐτὴ ἡ σύγχυση. Καὶ κυρίως νὰ θυμόμαστε πὼς τὸ ὅτι χάθηκαν τὰ ἀρχαῖα ἔργα στὴ Δύση σημαίνει ὅτι κάποιοι τὰ κατέστρεψαν. Αὐτοὶ οἱ κάποιοι δὲν ἦταν οἱ Ρωμαῖοι – ἀντίθετα γνωρίζουμε ὅτι οἱ ἐλεύθεροι Ρωμαῖοι τῆς Ἀνατολῆς ἦταν οἱ μόνοι πού τὰ διατήρησαν. Τὰ κατέστρεψαν οἱ βάρβαροι, Φράγκοι καὶ λοιποὶ. Ἔτσι, ὅταν λέμε ὅτι τὸ «Βυζάντιο» διέσωσε τὰ ἔργα τῆς ἀρχαιότητας, τὸ σημαντικὸ σ' αὐτὴ τὴν παρατήρηση δὲν εἶναι ὅτι τὰ ἔργα αὐτὰ διασώθηκαν ἀπὸ τοὺς ἐλεύθερους Ρωμαίους. Αὐτὸ εἶναι κάτι φυσιολογικὸ καὶ αὐτονόητο. Τὸ σημαντικὸ εἶναι ὅτι κάποιοι ἄλλοι, μὴ Ρωμαῖοι, οἱ βάρβαροι πρόγονοι τῶν δυτικοευρωπαϊῶν προτίμησαν νὰ συγκρουστοῦν μὲ τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ, νὰ καταστρέψουν καὶ νὰ ἐξαφανίσουν αὐτὰ τὰ ἔργα. Ἡ ἐπιλογὴ τῆς καταστροφῆς τοῦ «ξένου», τοῦ ἄγνωστου, παρέμεινε βασικὸ γνῶρισμα τῆς Δύσης σὲ ὅλες τὶς συναντήσεις τῆς μὲ ἄλλους πολιτισμοὺς. Ἀλλὰ γι' αὐτὸ τὸ θέμα πῶς ἀρμόδιοι γιὰ νὰ μιλήσουν θὰ ἦταν οἱ Ἴνκας, οἱ Ἀζτέκοι καὶ οἱ Ἰνδιάνοι τῆς Β. Ἀμερικῆς...

Κεφάλαιο 7

Ἡ πρώτη ἐμφάνιση τῶν «Γραικῶν»

Κατὰ τὸν 8ο αἰῶνα ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ λέξη «Γραικοὶ – Graeci» ὡς ἐθνικὴ ὀνομασία τῶν ἑλληνοφώνων κατοίκων τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ λέξη δὴλωνε παλιότερα στὰ λατινικά τους Ἑλληνας. Στὴ συνέχεια ὁμως χάθηκε ὡς ἐθνικὸ ὄνομα, ἀφοῦ χάθηκε ἡ ἐθνικὴ σημασία τῆς λέξης «Ἑλληνας». Τὸ ὄνομα Graeci (καὶ τὰ παράγωγά του Greek, Grec, κλπ)

Στὸ κεφάλαιο 3 εἶδαμε ὅτι οἱ ὑπήκοοι τῆς «Βυζαντινῆς» Αὐτοκρατορίας θεωροῦσαν τοὺς ἑαυτοὺς τους Ρωμαίους καὶ ἡ Αὐτοκρατορία συνέχισε νὰ ὀνομάζεται ρωμαϊκὴ μέχρι τὴν κατάλυσή της ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς γνωρίζαν καὶ ὅλοι οἱ λαοὶ πού ἔρχονταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν Αὐτοκρατορία ὡς τὸν 8ο αἰῶνα. Γιὰ παράδειγμα, οἱ Ἄραβες πού κατέκτησαν τεράστιες ἐκτάσεις μετὰ τὸ 630 ἤξεραν πὼς κατακτοῦν Ρωμαίους («Ροῦμ» στὴν ἀραβικὴ, ὅπως καὶ ἀργότερα στὴν τουρκικὴ). Μέχρι καὶ σήμερα, 1300 χρόνια ἀπὸ τότε, στὴ Συρία καὶ στὸ Λίβανο ζοῦν, σύμφωνα μὲ δικές τους ἐκτιμήσεις, 1.200.000 Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι μιλοῦν ἀραβικὰ ἀλλὰ δηλώνουν πὼς εἶναι «Ροῦμ Ὀρτοντόξ». Ὅχι Σύριοι

ἢ Λιβανέζοι (ἔτσι κι ἄλλιῶς αὐτὲς δὲν εἶναι ἐθνικὲς διαφορὲς μέσα στὸ ἐνιαῖο ἀραβικὸ ἔθνος), ἀλλὰ «Ρωμηοὶ Ὁρθόδοξοι», ἀπόγονοι τῶν κατακτημένων Ρωμαίων τοῦ 7ου αἰῶνα ποὺ κατάφεραν μετὰ ἀπὸ 1300 χρόνια νὰ διατηροῦν τὴ θρησκεία τους καὶ τὴν ἐθνικὴ τους συνείδηση καὶ ποὺ δακρῦζουν καὶ σήμερα ὅταν συναντοῦν κάποιον Ρωμηό...

Μὲ τὴ λέξη «Ρωμαῖοι» μᾶς ὀνόμασαν, ὅπως ἦταν φυσικό, καὶ οἱ βαρβαρικοὶ λαοὶ ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴ Δυτικὴ Ρωμανία. Ἔτσι τὸ φραγκικὸ Χρονικὸ τοῦ λεγόμενου Φρεντεγκάρ ἀναφέρει τὸ Φωκᾶ (602-610) ὡς «Ρωμαῖο πατρίκιο» ποὺ ἀνέλαβε τῆς ἐξουσίας τοῦ 602. Στὴ συνέχεια τὸ Χρονικὸ ἐξυμνεῖ μὲ σπάνια λαμπρότητα τὸν Ἡράκλειο, νικητὴ τῶν Περσῶν: «Ὁ αὐτοκράτορας Ἡράκλειος ἦταν ἐντυπωσιακὸς στὴν ἐμφάνιση, ὁμορφος, ψηλός, γενναιότερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ σπουδαῖος πολεμιστής. Συχνὰ σκότωνε λιοντάρια στὸν ἵππόδρομο καὶ ἀγριογούρουνα σὲ ἀπόμερες περιοχές...». Εἶναι ἀκόμη ἡ ἐποχὴ ποὺ ἡ Χριστιανικὴ Οἰκουμένη παραμένει ἐνιαῖα καὶ ἔχει στὴν κορυφὴ τῆς τὸ Ρωμαῖο αὐτοκράτορα.

Καὶ μετὰ τὸν Ἡράκλειο ἡ Αὐτοκρατορία ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποκαλεῖται Ρωμαϊκὴ. Στὸ IV, 66 τοῦ Φρεντεγκάρ διαβάζουμε ὅτι τὸν Ἡράκλειο «διαδέχτηκε ὁ γιὸς τοῦ Κωνσταντῖνος, στὴ βασιλεία τοῦ ὁποῖο ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία λεηλατήθηκε ἄγρια ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς». Πουθενὰ στὸ Χρονικὸ τοῦ Φρεντεγκάρ ἢ τῶν Συνεχιστῶν τοῦ (ποὺ ἔγραψαν μέχρι τὸ 760) δὲν ὑπάρχει ἔστω καὶ μία φορᾶ ἡ λέξη «Γραικοί» γιὰ τοὺς «βυζαντινοὺς». Εἶναι φανερό ὅτι μέχρι τὸ 760 οἱ Φράγκοι δὲν εἶχαν ἀκόμη ἀποφασίσει νὰ διαστρέψουν τὴν Ἱστορία ὀνομάζοντας Γραικοὺς τοὺς ἐλεύθερους Ρωμαίους τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀντίθετα δέχονταν ὅτι ἡ Αὐτοκρατορία ἦταν μία καὶ ὅτι ἡ Ρώμη ἀνῆκε σ' αὐτήν, ὅπως φαίνεται στὸ Συνεχιστὴ τοῦ Φρεντεγκάρ (παράγραφος 37) ὅπου περιγράφονται οἱ πόλεμοι Φράγκων – Λογγοβάρδων τὸ 754, μετὰ τὴν ἐκδηλὴ του Πάπα Στεφάνου πρὸς τοὺς Φράγκους γιὰ βοήθεια, (Λεπτομέρειες γιὰ αὐτὰ τὰ γεγονότα θὰ ἀναφέρουμε στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο). Σὲ ὅλο τὸ Χρονικὸ ὑπάρχει ἀκόμη ἓνας σεβασμὸς καὶ ἓνα φιλικὸ κλίμα στὶς ἀναφορὲς στὴν Αὐτοκρατορία.

Ἐνῶ οἱ Συνεχιστὲς τοῦ Φρεντεγκάρ δὲν ἀναφέρουν ποτὲ τὴ λέξη Graeci, εἴκοσι χρόνια ἀργότερα, τὸ 780, τὰ πράγματα ἀρχίζουν νὰ ἀλλάζουν. Οἱ Φράγκοι μὲ τὸν Καρλομάγνο ἔχουν ὑποτάξει τοὺς Λογγοβάρδους καὶ ἔχουν δημιουργήσει ἓνα βασίλειο ποὺ ἀπλώνεται στὴ σημερινὴ Γαλλία, Γερμανία, Ἑλβετία, Αὐστρία καὶ Β. Ἰταλία. Στὴν «Ἱστορία τῶν Λογγοβάρδων» τοῦ Παύλου Διακόνου, ὁ ὁποῖος ζεῖ στὴν αὐλὴ τοῦ Καρλομάγνου, χρησιμοποιοῦνται κάποιοι περιέργοι νεολογισμοί. Οἱ ἐλεύθεροι Ρωμαῖοι ἀρχίζουν ἀνεξήγητα νὰ ἀποκαλοῦνται Γραικοί. Στὴ διήγηση μέχρι τὸν Ἡράκλειο δὲν ὑπάρχει κανένα πρόβλημα: «Ὁ Ἡράκλειος, γιὸς τοῦ Ἡρακλειῶνα ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησι τῶν Ρωμαϊκοῦ κράτους». Μάλιστα τὸν Τιβέριο ποὺ ἀνέβηκε στὸ θρόνο τὸ 578 τὸν ὀνομάζει ξεκάθαρα «πεντηκοστὸ αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων», σὲ ἀδιατάρακτη συνέχεια ἀπὸ τὸν Ὀκταβιανὸ Αὐγουστο. Ἐαφνικὰ γύρω στὸ 650 ἐμφανίζονται οἱ «Γραικοί»: «Ὅταν ἦρθαν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ οἱ Γραικοὶ νὰ λεηλατήσουν τὸ ἱερὸ τοῦ ἀγίου ἀρχαγγέλου (Μιχαήλ) ποὺ βρισκόταν στὸ βουνὸ Γκαργκάνους, ὁ Γριμουάλτ (δούκας τῶν Λογγοβάρδων) ἔπεσε πάνω τοὺς μὲ τὸ στρατὸ του καὶ τοὺς κατέσφαξε». Λίγο ἀργότερα ὁμως, ἀναφερόμενος στὸν Κωνσταντῖνο τὸ Δ' γράφει πὼς «ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησι τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ρωμαίων ὁ Κωνσταντῖνος, γιὸς τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίου, καὶ βασίλευσε τοὺς Ρωμαίους γιὰ δεκαεπτὰ χρόνια». Τὸ ἴδιο ἐπαναλαμ-

βάνει για τὸ διάδοχο τοῦ Κωνσταντίνου Δ', Ἰουστινιανὸ Β', ὁ ὁποῖος «ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία τῶν Ρωμαίων καὶ τὴν κράτησε γιὰ δέκα χρόνια». Ἐννοεῖται ὅτι σὲ ὅλες τὶς ἀναφορὲς στοὺς Ρωμαίους τῆς Ἰταλίας ὁ Παῦλος Διάκονος διατηρεῖ τὸ ἀληθινὸ τους ὄνομα, εἴτε εἶναι ὑπόδουλοι τῶν Λογγοβάρδων ποὺ ἐπαναστατοῦν (π.χ. ἡ Πάντοβα τὸ 599) εἴτε ἐλεύθεροι ποὺ διατηροῦν τὶς περιοχὲς τοὺς (π.χ. ἡ Κλάσις τὸ 724 ποὺ «μὲ ἐντολὴ τοῦ Λιούτπραντ ἀποδόθηκε πάλι στοὺς Ρωμαίους»).

Ἡ «Ἱστορία τῶν Λογγοβάρδων» τοῦ Παύλου Διακόνου περιέχει ὀρισμένες κραυγαλέες ἀντιφάσεις, οἱ ὁποῖες χρησιμοποιήθηκαν ἐπὶ αἰῶνες ἀπὸ τὴ δυτικὴ προπαγάνδα. Ἔτσι, ὅταν ὁ αὐτοκράτορας Κώνστας πηγαίνει στὴν Ἰταλία (662) καὶ ἀρχίζει νέο ἀπελευθερωτικὸ πόλεμο κατὰ τῶν Λογγοβάρδων, ὁ Παῦλος Διάκονος γράφει ὅτι οἱ τελευταῖοι ἔστειλαν κάποιον ἀγγελιαφόρο τὸν ὁποῖο «συνέλαβαν οἱ Γραικοὶ καὶ τὸν ἔφεραν στὸν αὐτοκράτορα». Ἐαφνικὰ δηλαδὴ οἱ Ρωμαῖοι μετατρέπονται σὲ Γραικοὺς. Παραμένουν «Γραικοὶ» ὅσο βρίσκονται στὴν Ἰταλία, ὅπου ὁ συγγραφέας περιγράφει σκηνὲς μεγάλων δεινῶν γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς Ρώμης καὶ τῆς Νότιας Ἰταλίας. «Ἀκόμη καὶ τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ τοὺς θησαυροὺς τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ μετέφερε μακριά, μὲ αὐτοκρατορικὴ διαταγή, ἡ φιλαργυρία τῶν Γραικῶν». Καὶ πρὸ κάτω: «ὁ βασιλιὰς Γριμουάλτ, ὅταν οἱ Μπενεβεντῖνοι καὶ οἱ ἐπαρχίες τοὺς ἀπαλλάχτηκαν ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς ἀποφάσισε νὰ ἐπιστρέψει στὸ παλάτι τοῦ στὸ Τίκινουμ».

Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι, μετὰ ἀπὸ αὐτὰ, ἡ ἀφήγηση συνεχίζεται μιλώντας γιὰ Ρωμαίους καὶ αὐτοκράτορα Ρωμαίων στὴν Κωνσταντινούπολη μέχρι καὶ τὸν Λέοντα Β' τὸ 695. Ὅσο, δηλαδὴ, ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα Κώνστα πολεμáει τοὺς Λογγοβάρδους καὶ ἐλευθερώνει τοὺς ὑπόδουλους Ρωμαίους, δὲν εἶναι (γιὰ τὸν Παῦλο Διάκονο) ρωμαϊκός, ἀλλὰ γραικικός. Μόλις ὁ αὐτοκράτορας ἐπιστρέφει στὴν Κωνσταντινούπολη ξαναγίνεται Ρωμαῖος. Ὅλα αὐτὰ θὰ ἦταν ἀρκετὰ κωμικά, ἂν δὲν γράφονταν συνειδητὰ καί, τὸ χειρότερο, ἂν δὲν γίνονταν ἀποδεκτὰ ἀπὸ τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν δυτικῶν ἱστορικῶν. Ἐπειδὴ ὁμως γράφονταν συνειδητὰ, καὶ ἐπειδὴ, ὅπως γνωρίζουμε σήμερα, ἡ υἱοθέτηση πλαστῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων ἐξυπηρετεῖ πάντοτε βαθύτερους σκοποὺς, χρειάζεται νὰ δοθεῖ καὶ κάποια ἐρμηνεία.

Κατὰ τὴ γνώμη μας ὑπάρχει μόνο μία δυνατὴ ἐρμηνεία γιὰ αὐτὴ τὴν ἀντίφαση. Εἶναι αὐτὴ ποὺ προτείνει ὁ Ρωμανίδης. Κάποια στιγμή μετὰ τὸ 750, οἱ Φράγκοι συνέλαβαν ἓνα κολοσσιαῖο ἱμπεριαλιστικὸ σχέδιο, τὴ δημιουργία μίας αὐτοκρατορίας ποὺ θὰ περιλάμβανε τὴν Ἰταλία καί, βέβαια, τὴν πόλη-θρύλο, τὴ Ρώμη. Γιὰ νὰ ἐλαχιστοποιήσουν τὰ ἐμπόδια, ἔπρεπε νὰ ἀποκόψουν τοὺς Ρωμαίους τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὴν πρωτεύουσά τους, τὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ ἀπὸ τοὺς ὁμοεθνεῖς τους στὴν ὑπόλοιπη Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία. Ἄρχισαν λοιπὸν σταδιακὰ, ἀλλὰ συστηματικὰ νὰ χρησιμοποιοῦν τὴ λέξη «Graeci» γιὰ νὰ διαφοροποιήσουν τοὺς ἑλληνόφωνους Ρωμαίους ἀπὸ τοὺς λατινόφωνους Ρωμαίους. Αὐτὸ ποὺ ἦταν ἓνα ὄργανο τοῦ φραγκικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ κατέληξε νὰ γίνῃ κοινῶς ἀποδεκτὴ ἱστορικὴ «ἀλήθεια», σὲ σημεῖο ποὺ σήμερα πολλὲς φορὲς ἡ χριστιανικὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἀποκαλεῖται «Greek Empire» στὶς δυτικὲς ἱστορίες – καὶ βέβαια οἱ ἀπόγονοι τῶν ἑλληνόφωνων Ρωμαίων ὀνομάζονται παντοῦ «Γραικοί».

Σαράντα χρόνια μετὰ τὸν Παῦλο Διάκονο, ἡ παραποίηση εἶχε ὀλοκληρωθεῖ. Ὁ Einhard ποὺ ἔγραψε τὴ βιογραφία τοῦ Καρλομάγνου γύρω στὰ 830, δὲ δι-

στάζει να αποκαλεῖ τὸν Κωνσταντῖνο ΣΤ' ἄπλῶ «αὐτοκράτορα τῶν Γραικῶν». Ἄλλὰ καὶ γενικότερα ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία δὲν εἶναι παρὰ γραικικὴ γιὰ τὸν Einhard. Στὴν περιγραφή τῶν ὁρίων τῆς Φραγκίας μετὰ τὶς κατακτήσεις τοῦ Καρλομάγνου γράφει ὅτι «πρόσθεσε ὅλη τὴν Ἰταλία ποὺ ἐκτείνεται ... ἀπὸ τὴν Ἀόστα ὡς τὴ νότια Καλαβρία, στὸ σημεῖο ὅπου βρίσκονται τὰ σύνορα ἀνάμεσα στοὺς Γραικοὺς καὶ στοὺς Μπενεβεντίνους». Ἀπὸ κεῖ καὶ ὕστερα, κάθε δυτικὴ πηγὴ ὀνομάζει «Γραικοὺς» τοὺς ἑλληνόφωνους Ρωμηοὺς μέχρι τὶς μέρες μας.

Μετὰ τὰ ὅσα ἐκθέσαμε στὸ 3ο κεφάλαιο καὶ ἐδῶ, πρέπει νὰ ἔχουν γίνῃ σαφεῖς οἱ πολιτικὲς σκοπιμότητες ποὺ ὑπαγόρευσαν τὴν ἐφεύρεση διαφορῶν ὀνομασιῶν ἀπὸ τοὺς δυτικοὺς γιὰ τοὺς Ρωμηοὺς. Τὸν 8ο αἰῶνα χρειαζόταν νὰ ἀποκόψουν τοὺς λατινόφωνους Ρωμαίους ἀπὸ τοὺς ἑλληνόφωνους ὥστε νὰ κατακτήσουν ἀνενόχλητοι τὴν Ἰταλία. Ἔτσι ἐπινόησαν τὸ ὄνομα «Γραικοί». Τὸ 16ο μὲ 19ο αἰῶνα ἔπρεπε νὰ μὴν ἐπιτρέψουν στοὺς Ρωμαίους νὰ ἀνασυστήσουν τὴν Αὐτοκρατορία τους. Ἔτσι τὴν ὀνόμασαν «βυζαντινὴ» καί, βέβαια, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε καὶ κανεὶς ποὺ νὰ ἀπαιτοῦσε τὴν ἀνασύστασή της. Γι' αὐτὸ καὶ τονίσαμε στὴν εἰσαγωγὴ ὅτι τὰ ἔθνικα ὀνόματα ἐπινοήθηκαν συνειδητὰ ἀπὸ τοὺς δυτικοευρωπαίους ὡς ἰδεολογικὰ μέσα ἐξόντωσης τῆς Ρωμηοσύνης.

Στὸ κεφάλαιο ποὺ ἀκολουθεῖ θὰ παρακολουθήσουμε τὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ γεγονότα τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 8ου αἰῶνα κατὰ τὸν ὅποιο συντελεῖται ἡ μεγάλη ρήξη ἀνάμεσα στὴ Δύση καὶ τὴ Ρωμηοσύνη. Πρόκειται γιὰ μίαν ἰδιαίτερα σημαντικὴ περίοδο ποὺ ὅμως δὲν ἔχει καλυφθεῖ ἐπαρκῶς στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία. Γι' αὐτὸ θὰ χρειαστῆ νὰ εἰσέρθουμε σὲ περισσότερες λεπτομέρειες ἀπ' ὅ,τι στὰ προηγούμενα κεφάλαια ὥστε νὰ μελετήσουμε ἀναλυτικὰ τὸ πῶς οἱ Φράγκοι ἔκοψαν ὅλους τοὺς δεσμοὺς μὲ τὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία καὶ ἐπινόησαν τὴν πλαστὴ ἐρμηνεία τῆς Ἱστορίας ποὺ ἐπικρατεῖ μέχρι σήμερα στὴν Εὐρώπη.

Κεφάλαιο 8

Ὁ Καρλομάγνος καὶ ἡ αὐτονόμηση τῆς Δύσης ἀπὸ τὴ Ρωμηοσύνη

Τὸν 8ο αἰῶνα συντελεῖται ἡ ὀριστικὴ ρήξη ἀνάμεσα στὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία καὶ τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη. Οἱ Φράγκοι αἰσθάνονται πλέον ἀρκετὰ ἰσχυροὶ ὥστε νὰ ἀπαιτήσουν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τοὺς τὴν ἀρχηγία τῆς «Χριστιανικῆς Οἰκουμένης». Σύμφωνα ὅμως μὲ τὶς μεσαιωνικὲς πεποιθήσεις, ποὺ φαίνεται πῶς ἦταν βαθύτατα ριζωμένες στὸν πολὺ κόσμον, στὴν κορυφὴ τῆς Οἰκουμένης βρίσκεται ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτορας. Ἔτσι, ὁ πιὸ ἐνδοξος βασιλιάς τῶν Φράγκων, ὁ Καρλομάγνος, θὰ χρειαστῆ νὰ στεφθεῖ αὐτοκράτορας τῶν Ρωμαίων τὸ 800, ὥστε νὰ νομιμοποιήσει τὴν ἐξουσία του. Στὶς σελίδες ποὺ ἀκολουθοῦν θὰ παρακολουθήσουμε λίγο πιὸ προσεκτικὰ τὰ γεγονότα ποὺ ὀδήγησαν στὸν ὀριστικὸ χωρισμὸ Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἀπὸ τὸ 750 ὡς τὸ 800. Κατὰ τὴν προσωπικὴ μας ἄποψη, αὐτὴ ἡ περίοδος εἶναι ἰδιαίτερα ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴ γένεση τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς συνείδησης καὶ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ἦταν μέσα σ' αὐτὰ τὰ 50 χρόνια ποὺ ἡ Δύση ἐπέλεξε τὴ σύγκρουση μὲ τὴ Ρωμηοσύνη, σύγκρουση ποὺ δὲ σταμάτησε ποτὲ μέχρι τὶς μέρες μας. Καὶ ἦταν ἐπὶ βασιλείας τοῦ Καρλομάγνου ποὺ ἡ Δύση ἐνώθηκε σ' ἓνα ἰσχυρὸ κράτος τὸ ὅποιο ἀποτέλεσε ἀπὸ τότε τὸ ὄραμα τῶν δυτικοευρωπαίων καὶ ταυτόχρονα τὴν ἀπόδειξη τῆς κοινῆς πο-

λιτιστικής τους ρίζας την οποία επικαλούνται μέχρι σήμερα. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι η πρώτη προσπάθεια επανένωσης των δυτικοευρωπαίων, η ΕΟΚ των έξι, πραγματοποιήθηκε από τις χώρες τα έδάφη των οποίων αντιστοιχοῦσαν ακριβῶς στην επικράτεια τοῦ Καρλομάγνου....

Οἱ ἀρχές τοῦ 8ου αἰῶνα βρῆκαν τὴν Ἰταλία διαιρεμένη ἀνάμεσα στοὺς Λογγοβάρδους καὶ στοὺς ἐλεύθερους Ρωμαίους ποὺ εἶχαν πρωτεύουσα τὴν Κωνσταντινούπολη. Διοικητικὸ κέντρο τῆς ρωμαϊκῆς Ἰταλίας ἦταν ἡ Ραβέννα καὶ οἱ ἐλεύθερες περιοχὲς περιελάμβαναν τὴ Ν. Ἰταλία μὲ τὴ Σικελία, τὴ Νάπολη, καὶ τὸ διάδρομο Ραβέννας-Ρώμης μὲ τὴ λεγόμενη . Ρωμαϊκὴ παρέμενε καὶ ἡ Βενετία μὲ τὴν Ἰστρία.

Οἱ πόλεμοι Ρωμαίων καὶ Λογγοβάρδων ἦταν ἀδιάκοποι, καὶ ἡ Αὐτοκρατορία ἔστελνε κατὰ καιροὺς στρατὸ γιὰ νὰ ὑπερασπίσει τὰ έδάφη της, ἀλλὰ εἶναι γεγονός ὅτι ἀπὸ τὸ 580 καὶ μετὰ, ὅταν Ἄβαραι, Πέρσες καὶ Ἄραβες ἄρχισαν νὰ φτάνουν ὡς τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινούπολης, ἡ βαρὺτητα τῆς ἀμυνας στράφηκε πρὸς τὰ ἀνατολικά. Ἐπομένως, γιὰ καθαρὰ γεωπολιτικούς λόγους, οἱ δυτικὲς ἐπαρχίες παραμελήθηκαν σὲ κάποιο βαθμὸ.

Τὸ κενὸ ἐξουσίας ποὺ δημιουργήθηκε στὴ Δύση ἐπέτρεψε (ἂν ὄχι ὑποχρέωσε) τὴν ἀνάδειξη τῆς Ἐκκλησίας σὲ πόλο στήριξης τῶν δοκιμαζόμενων Ρωμαίων. Ὁ Πάπας ἀνέλαβε πρωτοβουλίες καὶ ἀναμίχτηκε στὸ πολιτικὸ παιχνίδι προσπαθώντας νὰ διασφαλίσει τὴν ἐπιβίωση τῶν ὁμοεθνῶν του. Ἔτσι, ὁ Πάπας Γρηγόριος Α' ζήτησε τὸ 594 ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα νὰ κλείσει ὁ ἴδιος συνθήκη εἰρήνης μὲ τοὺς Λογγοβάρδους, παρὰ τὴν ἀντίθετη πολιτικὴ βούληση τῆς Κωνσταντινούπολης ποὺ προέκρινε τὴ στρατιωτικὴ ἥττα τῶν βαρβάρων. Ὁ ἔβδομος αἰῶνας μας δίνει καὶ ἄλλα τέτοια παραδείγματα πρωτοβουλιῶν τοῦ Πάπα.

Γιὰ τοὺς δυτικούς καὶ δυτικόφρονες ἱστορικούς, αὐτὲς οἱ πρωτοβουλίες δηλώνουν τὴν ἀρχὴ τῆς διάστασης ἀνάμεσα στὴν Αὐτοκρατορία καὶ τὸν Πάπα. Διάσταση ποὺ θὰ καταλήξει τελικὰ στὸ Σχίσμα καὶ στὴν ἀνοιχτὴ ἔχθρα Αὐτοκρατορίας καὶ Δύσης. Ἡ πραγματικότητα, ὡστόσο, εἶναι πολὺ διαφορετικὴ. Γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε τὸ ρόλο τοῦ Πάπα κατὰ τὸν 7ο καὶ 8ο αἰῶνα δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ προσφύγουμε σὲ παραδείγματα μὲ Ρωμηοὺς Πατριάρχες καὶ ἀρχιεπισκόπους τῆς πρόσφατης Ἰστορίας. Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν Τουρκοκρατία εἶναι ἓνα τέτοιο παράδειγμα. Ὁ ρόλος του, ἐκτὸς ἀπὸ θρησκευτικός, ἦταν καὶ ἔθνικός. Ἦταν ὁ Ἐθνάρχης ὅλων τῶν ὑπόδουλων Ρωμηῶν καὶ φρόντιζε, μὲ ὅ,τι μέσα εἶχε στὴ διάθεσή του, γιὰ τὴν καλύτερευση τῆς τύχης ὅλου τοῦ Γένους. Ἐνα δεύτερο παράδειγμα εἶναι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βρετανικῆς κατοχῆς, πρὶν τὸ 1960. Κάπως ἔτσι, πρέπει νὰ ἐκτιμήσουμε τὸ ρόλο τοῦ Πάπα κατὰ τοὺς δύσκολους ἐκείνους χρόνους ποὺ οἱ βάρβαροι περιέβαλαν ἀπὸ παντοῦ τοὺς Ρωμηοὺς τῆς Ἰταλίας. Οἱ κοσμικὲς βλέψεις καὶ οἱ ἑδαφικὲς διεκδικήσεις ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν παπικὴ ἱστορία σὲ κατοπινούς αἰῶνες εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς κατάληψης τοῦ παπικοῦ θρόνου ἀπὸ τοὺς Φράγκους τὸν 11ο αἰῶνα καὶ δὲν πρέπει μὲ κανένα τρόπο νὰ τὶς μεταφέρουμε στοὺς Ρωμηοὺς Πάπες τοῦ 8ου αἰῶνα.

Οἱ ἐξελίξεις στὴν Ἰταλία πῆραν δυσάρεστη τροπὴ στὰ μέσα τοῦ 8ου αἰῶνα. Τὸ 751 οἱ Λογγοβάρδοι ὑπέταξαν τὴ Ραβέννα καὶ τὸν ἐπόμενο χρόνο ἔφτασαν ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς Ρώμης. Ὁ Πάπας Στέφανος (752-757) προσπάθησε νὰ κλείσει συμφωνία μαζί τους, ὅπως εἶχαν κάνει οἱ προκάτοχοί του καί, ὅταν ἀπέτυχε, ζήτησε βοήθεια τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου τοῦ Ε'. Ἡ βοήθεια, σὲ μία τόσο

κρίσιμη στιγμή όπου απειλοῦνταν ἡ ἴδια ἡ ὑπαρξη τῆς Ρώμης, ἀργοῦσε νὰ ἔρθει. Σύμφωνα μὲ τὸ Liber Pontificalis (Βιβλίο τῶν Παπῶν), «ὅταν ὁ Στέφανος κατάλαβε ὅτι δὲν θὰ ἐρχόταν βοήθεια ἀπὸ τὸν αὐτοκρατορικό θρόνο, θυμῆθηκε τὶς ἐνέργειες τῶν προκατόχων τοῦ Γρηγορίου Α΄, Γρηγορίου Γ΄ καὶ Ζαχαρία» καὶ «φωτισμένος ἀπὸ τὴ Θεία Χάρη» ἔστειλε μήνυμα στὸ βασιλιά τῶν Φράγκων Πιπίνο.

Ὁ Πιπίνος ἀνταποκρίθηκε θετικά καὶ προσκάλεσε τὸν Πάπα ἐπίσημα στὴ Φραγκία. Στὴ συνάντηση, πού ἔγινε τὸ 754, ὁ Πιπίνος ὑποσχέθηκε νὰ βοηθήσει καὶ νὰ προστατέψει τὴν Ἁγία Ἐδρα, ἐνῶ ἀπὸ τὴ μεριὰ τοῦ ὁ Πάπας εὐλόγησε τὸν Πιπίνο ὡς βασιλιά, καὶ ἔδωσε στοὺς γιους τοῦ τὸν τίτλο τοῦ πατρικίου. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ τίτλος τοῦ πατρικίου δὲν εἶχε ιδιαίτερη σπουδαιότητα καὶ εἶχε ἀπονεμηθεῖ κατὰ καιροὺς σὲ διάφορους βαρβάρους.

Τὸν ἐπόμενο χρόνο ὁ Πιπίνος κατέβηκε πράγματι στὴν Ἰταλία καὶ συνέτριψε τοὺς Λογγοβάρδους. Μὲ τὴν ἀναχώρησή του ὁμως, οἱ τελευταῖοι παρέβηκαν τὶς συμφωνίες καὶ ἄρχισαν πάλι νὰ πολιορκοῦν τὴ Ρώμη. Ὁ Πάπας ἔστειλε νέες ἀπεγνωσμένες ἐκκλήσεις στὸν Πιπίνο. Αὐτὸς ξανακατέβηκε στὴν Ἰταλία, διέλυσε τοὺς Λογγοβάρδους καὶ ἀπέδωσε τὰ ρωμαϊκὰ ἐδάφη στὸν Πάπα. Ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος Ε΄ ἔστειλε ἀμέσως πρεσβευτὲς ζητώντας τὴν ἀπόδοση τῶν περιοχῶν στὴν Αὐτοκρατορία. Ὁ Πιπίνος ἀρνήθηκε, τονίζοντας ὅτι – σὲ ἀντίθεση μὲ παλιότερους Φράγκους ἡγεμόνες – δὲν ἐνεργεῖ γιὰ λογαριασμὸ τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἔτσι τὰ ἐδάφη τοῦ πρώην ἐξαρχάτου παρέμειναν ὑπὸ τὴν πολιτικὴ δικαιοδοσία τοῦ Πάπα.

Γιὰ τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη αὐτὴ εἶναι μία ἀποφασιστικὴ στιγμὴ τῆς Ἱστορίας της, καθὼς μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο δημιουργήθηκε τὸ Παπικὸ κράτος πού, μὲ διάφορες μορφές, διατηρήθηκε ὡς τὶς μέρες μας, παίζοντας πρωταγωνιστικὸ ρόλο στὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις τῆς ἡπείρου. Ἡ ἴδρυση τοῦ Παπικοῦ κράτους περιγράφεται συνήθως μὲ ἐκφράσεις ὅπως «ἡ ἐπανάσταση τῆς Ἰταλίας τὸν 8ο αἰῶνα». Οἱ ἱστορικοὶ συμφωνοῦν ὅτι ἡ Ρώμη, βαθύτατα ἀπογοητευμένη ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀποφάσισε ὀριστικά νὰ ἀποσκιρτήσῃ ἀπὸ τὴν Ἀνατολή.

Εἶναι πολὺ ἀμφίβολο ἂν οἱ Ρωμαῖοι τοῦ 755 ἔβλεπαν τὰ πράγματα μὲ τὸν τρόπο πού τὰ βλέπουμε ἐμεῖς. Γι' αὐτούς, ἀπλῶς, μέσα στὴν ἀπελπισία τῆς πολιορκουμένης ἀπὸ τοὺς Λογγοβάρδους πόλης, ὁ Πάπας, ὡς γνήσιος Ρωμηὸς Ἐθνάρχης, ἔκανε ὅ,τι μποροῦσε γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν Ὀρθόδοξων Ρωμαίων. Στράφηκε πρὸς τὸν ὀρθόδοξο λαὸ τῶν Φράγκων γιὰ νὰ ἀπαλλάξῃ τὴ Ρώμη ἀπὸ τὴν ὑποδούλωση. Μάλιστα ὄχι μόνο τὴ Ρώμη, ἀλλὰ καὶ ὅλο τὸ ἐξαρχάτο, νὰ ἐλευθερώσῃ δηλαδὴ καὶ τοὺς Ρωμαίους πού εἶχαν ἤδη κατακτηθεῖ ἀπὸ τοὺς Λογγοβάρδους. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε, ἄλλωστε, πὼς Φράγκοι καὶ Ρωμαῖοι εἶχαν συμμαχήσει καὶ παλιότερα, τὸν 6ο αἰῶνα, ὅταν οἱ Φράγκοι εἶχαν βοηθήσει τοὺς Ρωμαίους τόσο ἐναντίον τῶν Γότθων, ὅσο καὶ ἐναντίον τῶν Λογγοβάρδων. Ἦταν ἀπόλυτα φυσιολογικὸ γιὰ τὸν Πάπα νὰ προσφύγῃ σ' αὐτούς ὅταν εἶδε ὅτι δὲν ἐρχόταν βοήθεια ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Σ' αὐτὴ τὴν ὀπτικὴ γωνία δὲν ὑπάρχουν οὔτε κοσμικὲς φιλοδοξίες τοῦ Πάπα, οὔτε ἱμπεριαλιστικὰ σχέδια ἡγεμονίας πάνω στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη, ὅπως ἰσχυρίζονται συνήθως οἱ δυτικοὶ ἱστορικοί. Ὅλα αὐτὰ ἦρθαν πολὺ ἀργότερα, μετὰ τὸν 11ο αἰῶνα, καὶ θὰ ἦταν σφάλμα νὰ τὰ μεταφέρουμε στὰ μέσα τοῦ 8ου αἰῶνα.

Εἶναι ἐπίσης φανερό, καὶ αὐτὸ τὸ δέχονται ὅλοι οἱ ἱστορικοί, πὼς ἡ Κωνσταντινούπολη δὲν ἀνησύχησε ιδιαίτερα γιὰ τὶς ἐξελίξεις στὴν Ἰταλία. Ἡ κατάλη-

ψη τῆς Ραβέννας ἀντιμετωπίστηκε μᾶλλον ὡς πρόσκαιρο γεγονός τὸ ὁποῖο σύντομα θὰ ἀνατρεπόταν. Ἡ διαμάχη Ρωμαίων καὶ Λογγοβάρδων ἦταν γεμάτη τέτοια ἐπεισόδια τὸν 7ο καὶ 8ο αἰῶνα. Ἡ ἀπόδοση ἀπὸ τὸν Πιπίνο τοῦ πρώην ἐξαρχάτου στὸν Πάπα καὶ ὄχι στὴν Αὐτοκρατορία σίγουρα πάντως ἐνόηθη, ὅπως ὑποδηλώνουν οἱ ἀλλεπάλληλες πρεσβεῖες πρὸς τὸν Πιπίνο ἐκείνη τὴν περίοδο.

Ἡ ἀπόφαση τοῦ αὐτοκράτορα ἦταν νὰ συσφίξει τὶς σχέσεις μὲ τοὺς Φράγκους, ὥστε νὰ ἐξουδετερώσει τυχὸν ἐξτρεμιστικὲς τάσεις ἐπεκτατισμοῦ τους. Ἔτσι τὸ 757 ἔστειλε τὸν πρωτοασηκρήτη Γεώργιο στὸν Πιπίνο, καὶ μαζί ἕνα μεγάλο ἐκκλησιαστικὸ ὄργανο ὡς δῶρο. Ἦταν ἡ πρώτη φορᾶ πού ἡ Φραγκία ἔβλεπε ὄργανο καὶ ἡ ἐντύπωση πού προκάλεσε ἔμεινε ἱστορική. Ταυτόχρονα πρότεινε γάμο ἀνάμεσα στὸ γιὸ τοῦ αὐτοκράτορα Λέοντα καὶ τὴν κόρη τοῦ Πιπίνου Γκιζέλα, ἂν καὶ τελικὰ ἡ πρόταση δὲν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Κρίνοντας ἐκ τῶν ὑστέρων, μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἡ πολιτικὴ αὐτὴ εἶχε πολὺ περιορισμένα ἀποτελέσματα, ἀφοῦ οἱ Φράγκοι συνέχισαν τὴν ἐπέκτασή τους καὶ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Πιπίνου.

Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ὅτι στὴ βασικὴ ρωμαϊκὴ πηγὴ γιὰ τὴν περίοδο, τὴ «Χρονογραφία» τοῦ Θεοφάνη, ὑπάρχει ἀμυδρὴ μόνο γνώση τῶν ὄσων διαδραματίζονται στὴ Δύση σὲ ὅλη τὴ δεκαετία τοῦ 750 (καὶ σ' αὐτὰ ὑπάρχει χρονολογικὴ σύγχυση, ἀφοῦ ὁ Θεοφάνης τοποθετεῖ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Πάπα Στεφάνου στὸν Πιπίνο στὸ 723-724). Πάντως, αὐτὰ τὰ λίγα ὑποστηρίζουν τὴν ἄποψη πού διατυπώσαμε παραπάνω. Ὁ Θεοφάνης ἀποκαλεῖ τὸν Στέφανο «ἀοίδιμο» καὶ δικαιολογεῖ τὴν πράξη του.

Πέρα ἀπὸ τὸ Θεοφάνη, δὲν ὑπάρχει καμιά ἐλληνόφωνη πηγὴ γιὰ τὰ γεγονότα τῆς Ἰταλίας, ὅπως ἔχει διαπιστώσει ὁ D. H. Miller πού ἐρευνᾷ συστηματικὰ αὐτὴ τὴν περίοδο. Ἔτσι, λεπτομέρειες γιὰ αὐτὲς τὶς ἐνέργειες ἀντλοῦμε ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὸ Liber Pontificalis καὶ τὸ φραγκικὸ Codex Carolinus πού διασώζει τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Πάπα μὲ τὸ Φράγκο βασιλιά. Τὸ τελευταῖο, ὅμως, εἶναι ἀμφίβολης γνησιότητας. Γιὰ παράδειγμα, ἀναφέρει μίαν ἐπιστολὴ τοῦ Πάπα Στεφάνου πρὸς τὸν Πιπίνο ὅπου ὁ πρῶτος ζητάει ἀπὸ τὸν Πιπίνο νὰ τὸν ἀπαλλάξει τώρα καὶ ἀπὸ τοὺς «Γραικοὺς», ὥστε ἡ ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ νὰ ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τὴ μολυσματικὴ δολιότητα τῶν Γραικῶν.

Τὸ γιατί ὁ Ρωμαῖος Πάπας, πού πρὶν λίγο ζητοῦσε βοήθεια ἀπὸ τὸ Ρωμαῖο αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο Ε' καὶ πού συνέχιζε νὰ χρονολογεῖ τὰ ἔγγραφα του σύμφωνα μὲ τὸ χρόνο βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορα, θὰ ἐκφραζόταν τόσο βίαια ἐναντίον τῶν «Γραικῶν» εἶναι ἄξιο ἀπορίας. Ὅπως θὰ δοῦμε, ὅμως, παρακάτω, ὑπάρχουν πολλὰ περίεργα στὶς φραγκικὲς πηγὲς αὐτῆς τῆς περιόδου. Παύουν νὰ εἶναι περίεργα, μόλις ἀντιληφθοῦμε τὶς ἀπανωτὲς πλαστογραφίες πού ἔγιναν ἐκ τῶν ὑστέρων στὶς πηγὲς ἀπὸ τὴ ἀδίστακτὴ φραγκικὴ διπλωματία.

Τὸ 757 τὸν Στέφανο διαδέχτηκε ὁ ἀδελφός του Παῦλος Α'. Ἡ ἐνορχηστρωμένη προπαγάνδα τοῦ Codex Carolinus συνεχίζεται. Σὲ γράμμα πρὸς τὸν Πιπίνο, ὁ νέος Πάπας καταδικάζει τοὺς «Γραικοὺς» ὡς αἰρετικούς, ἂν καὶ χωρὶς νὰ ἐξηγεῖ ποῖα εἶναι ἡ αἵρεσή τους. Τοὺς ὀνομάζει nefandissimi, odibiles, perversi. Στὶς ρωμαϊκὲς πηγὲς ἀγνοεῖται ἡ ὁποιαδήποτε τέτοια στάση τοῦ Πάπα. Πρέπει νὰ θυμόμαστε ὅτι αὐτὴ τὴν περίοδο ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος Ε' εἶχε ἐξαπολύσει νέους διωγμοὺς ἐναντίον τῶν εἰκονόφιλων καί, μὲ τὴ Σύνοδο τῆς Ἱερείας τὸ 754, εἶχε προσδώσει γιὰ πρώτη φορᾶ τὸ χαρακτῆρα ἐπίσημου δόγματος στὴν εἰκο-

νομαχία. Μοναχοί από την Ανατολή είχαν φτάσει ως την Ρώμη ζητώντας καταφύγιο στον Πάπα που παρέμενε σταθερά Ορθόδοξος και εικονόφιλος. Νά ήταν αυτός ο λόγος για τις καταδίκες των «Γραικών»;

Μοιάζει δυσκολοπίστευτο. Αν ήταν έτσι, ο Πάπας δε θα καταδίκαιζε συνολικά τους «Γραικούς», αλλά μόνο τις συγκεκριμένες αίρετικές απόψεις του αυτοκράτορα. Διαφωνίες μεταξύ Πάπα και αυτοκράτορα υπήρξαν αρκετές στους αιώνες πριν το 750, και η Ορθόδοξη Ιστορία αναγνωρίζει ότι πολλές φορές ο Πάπας είχε δίκιο. Κορυφαίο παράδειγμα, ο Πάπας Μαρτίνος Α' που βασανίστηκε και εξορίστηκε, αλλά δεν υπέκυψε στο Μονοθελητισμό της Κωνσταντινούπολης κατά τον 7ο αιώνα. Ο Μαρτίνος ανακηρύχτηκε άγιος από την Ορθόδοξη Εκκλησία και η μνήμη του τιμάται μέχρι σήμερα. Ποτέ όμως ο Πάπας δεν είχε εκφραστεί έτσι για το σύνολο των Ρωμαίων της Ανατολής.

Έπειτα, στη Ρώμη του 8ου αιώνα υπήρχαν 10 «γραικικά» (δηλαδή ελληνόφωνα) μοναστήρια, σε σύνολο 38 μοναστηριών στην πόλη, όπου κατέφευγαν από τον άραβικό ζυγό ή από τις διώξεις των εικονομάχων. Είναι δυνατόν ο Πάπας να καταδίκαιζε συνολικά τους «Γραικούς», τη στιγμή που είχε υπό τη δικαιοδοσία του τόσους «Γραικούς» μοναχούς. Ίδιαίτερα μάλιστα όταν είναι γνωστό ότι το 761 ο ίδιος ο Παῦλος Α' δώρησε το πατρικό του σπίτι στους «Γραικούς» κατοίκους της Ρώμης και επικύρωσε τη δωρεά με συνοδική βούλα που υπέγραψαν όλοι οι καρδινάλιοι και η οποία έγραφε με ελληνικούς χαρακτήρες το όνομα του δωρητή. Και τέλος, ο Πάπας Παῦλος καταγόταν από παλιά, έπιφανή οικογένεια της Ρώμης. Δε θα ήταν δυνατό να αρχίσει να αποκαλεί «Γραικούς» τους όμοιοθνήτες του Ρωμαίους της Κωνσταντινούπολης, σε μία εποχή που κάθε Ρωμαίος γνώριζε πώς δεν υπήρχε κανένα γραικικό έθνος στην Ανατολή.

Με λίγα λόγια, για να συνοψίσουμε, δεν υπάρχει καμιά λογική εξήγηση για αυτές τις εκφράσεις του Πάπα Παύλου Α'. Καθώς δεν επιβεβαιώνονται από άλλη πηγή, μπορούμε κατά τη γνώμη μας να τις θεωρήσουμε μεταγενέστερα κατασκευάσματα της φραγκικής βιομηχανίας πλαστογραφήσεων. Αυτό φυσικά είναι μία υπόθεση που θα πρέπει να ελεγχθεί από τους ειδικούς. Πάντως πρέπει να θυμίσουμε, παρενθετικά, ότι η ιστορία των Φράγκων βρίθεται πλαστογραφήσεων αυτή την περίοδο.

Είναι γνωστές, για παράδειγμα, οι λεγόμενες «ψευδοϊσιδώρειες διατάξεις», συλλογή κανόνων και παπικών δεκρεταλίων τις οποίες κυκλοφόρησαν οι Φράγκοι στις αρχές του 9ου αιώνα. Αυτές περιλαμβάνουν, ούτε λίγο ούτε πολύ, 94 νόθα παπικά δεκρετάλια καθώς και την περιβόητη «Κωνσταντίνεια Δωρεά». Όπως σημειώνει ο Β. Στεφανίδης, «οὐδεμία άλλη νοθεία εν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορία συντελέσθη μετὰ τῆς τέχνης καὶ οὐδεμία ἄλλη εἶχε τόσο μεγάλα ἀποτελέσματα. Τὰ μνημονευθέντα νόθα δὲν εἶναι ἀπλὰ πλάσματα τῆς φαντασίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπισταμένης μελέτης τῶν θεολογικῶν καὶ κανονικῶν πηγῶν ἐλήφθησαν στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὀλίγον παραμορφωθέντα καὶ συνδυασθέντα ἔλαβον τὸ ποθοῦμενον ἀποτελεσμα».

Επίσης, λίγες δεκαετίες αργότερα, έχει παρατηρηθεί ότι από το Βιβλίο των Παπών (Liber Pontificalis) έχουν αφαιρεθεί οι βίοι των παπών Ιωάννη Η', Μαρίνου Α' και Αδριανού Γ' (872-885), «μία παράλειψη μοναδική στο είδος της», όπως σημειώνει ο Λουγγής. Προφανώς οι πάπες αυτοί δεν είχαν θέση στην παραποιημένη από τους Φράγκους Ιστορία, αφού έστειλαν συγχαρητήρια στον αυτο-

κρατορικό στρατό που έδιωξε τους Άραβες από τη Ν. Ίταλία. Μάλιστα ο πάπας Ίωάννης Η' προέτρεψε τους διοικητές του στρατού να πάνε στη Ρώμη για να υπερασπίσουν τους εκεί Ρωμαίους. Έπομένως δεν είναι καθόλου περιεργό που οι Φράγκοι έσβησαν έκ των ύστέρων τη βιογραφία του, στην οποία προφανώς υπήρχαν και άλλα στοιχεία που αποκαλύπτουν τις φραγκικές πλαστογραφήσεις.

Πάντως ή συνολική εξέταση των φραγκικών πλαστογραφήσεων θα άπαιτούσε μία ιδιαίτερα όγκώδη μελέτη και θα άφηνε άφωνο τὸ σημερινὸ αναγνώστη. Έχοντας αυτά υπόψη, δεν πρέπει να ψάχνουμε για πολὺ να βρούμε τὸ γιατί οί Ρωμαίοι της Ανατολής αρχίζουν, χωρίς καμιά εξήγηση, να αποκαλούνται «Γραικοί» τὴν ἴδια περίπου ἔποχή στο Codex Carolinus και στην «Historiae Langobardorum» του Παύλου Διάκονου. Ύπάρχει άσφαλῶς ένσυνείδητη πολιτική γραμμὴ που υπαγορεύει μία τέτοια παραποίηση.

Ο Πιπίνος πέθανε τὸ 768 και τὸ βασίλειό του μοιράστηκε, κατὰ τὸ γερμανικό ἔθιμο, στους γιους του Κάρολο και Καρλομάνο. Ο δεύτερος πέθανε τρία χρόνια άργότερα, αλλά ὁ πρώτος βασίλευσε ἐπὶ 46 χρόνια και πέρασε στην Ίστορία ὡς Κάρολος ὁ Μέγας ἢ Καρλομάγνος.

Τὸν πρώτο κίόλας χρόνο τῆς βασιλείας των δύο άδελφών, ὁ νέος Πάπας Στέφανος ὁ Γ' συγκάλεσε τὴ Σύνοδο του Λατερανού (769) για να λύσει κυρίως τὸ πρόβλημα τῆς παρουσίας ἑνὸς διεκδικητῆ του παπικοῦ θρόνου. Ἡ Σύνοδος αὐτή, ὅμως, απέκτησε ιδιαίτερο ένδιαφέρον ὑπὸ τὸ πρίσμα μεταγενέστερων εξελίξεων. Κατ' αρχήν, ἦταν ἡ πρώτη σύνοδος στη Ρώμη στην ὁποία πῆραν μέρος Φράγκοι ἐπίσκοποι, 12 τὸν αριθμό, μαζί με 39 Ρωμαίους ἐπισκόπους (στοιχείο που, παρεπιπτόντως, δηλώνει ὅτι ἡ διάκριση Ρωμαίων και Φράγκων παρέμενε ξεκάθαρη στὰ 769).

Με τὴ σύνοδο του Λατερανού ὁ Πάπας προσπάθησε ταυτόχρονα να ένσωματώσει τους Φράγκους στο Ὁρθόδοξο στρατόπεδο. Προσφέροντάς τους τὴν τιμὴ τῆς συμμετοχῆς για πρώτη φορά, ἤλπιζε να τους διατηρήσει πιὸ στενά δεμένους μαζί του, ἀπέναντι σὲ μελλοντικές λογγοβαρδικές βλέψεις. Ἡ Ίστορία τὸν διέψευσσε, άφου οί Φράγκοι έξαπέλυσαν σύντομα ἑπεκτατικούς πολέμους χωρίς να σεβαστοῦν οὔτε τὴν Ὁρθοδοξία οὔτε τους Ρωμαίους.

Ἡ σύνοδος αὐτή, πάντως, ἔχει και μία δεύτερη σπουδαιότητα. Μία ἀπὸ τις σημαντικές ἀποφάσεις τῆς ἦταν ἡ άνευ ὄρων ὑποστήριξη τῆς προσκύνησης των εικόνων (διαβάστηκαν μάλιστα ἐπιστολές ἀπὸ τὰ Πατριαρχεία Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας και Ἱεροσολύμων που τάσσονταν ὑπὲρ των εικόνων). Ταυτόχρονα, ὅπως συνέβαινε σὲ κάθε σύνοδο, ἔπαναλήφθηκε ἡ ὁμολογία ἀποδοχῆς των ἀποφάσεων των μέχρι τότε Οίκουμενικῶν Συνόδων. Ύπογραμμίστηκε ὅτι ἡ ὀρθὴ πίστη ὀρίζεται μόνο με Οίκουμενικές Συνόδους και αναγνώστηκε τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως. Οί Φράγκοι ἐπίσκοποι συμφώνησαν ὁμόφωνα με ὄλες αὐτές τις ἀποφάσεις και διακηρύξεις. Ἡ χριστιανική Ἐκκλησία παρέμενε μία και άδιαίρετη ἀκόμη τὸ 770, με έξαιρέση τὴν εικονομαχική στάση τῆς Κωνσταντινούπολης.

Πρὶν ὅμως περάσουν εἴκοσι χρόνια, οί Φράγκοι θα άλλαζαν έντελῶς στάση και θα ἀπέρριπταν αὐτά που εἶχαν δεχθεῖ στο Λατερανό. Θα ἀπέρριπταν τὸ ἀναλλοιώτό του Συμβόλου τῆς Πίστεως, προσθέτοντας τὸ «filioque». Θα ἀπέρριπταν τὴν ἀποκλειστικότητα των Οίκουμενικῶν Συνόδων στὸν καθορισμό του δόγματος, θεσμοθετώντας τὴν αὐθαίρεσία του κάθε κοσμικοῦ ἡγεμόνα ἢ Πάπα, πράγμα που ὀδήγησε τὴ Λατινική Ἐκκλησία σὲ ἀπολυταρχικές περιπέτειες κατὰ τους

επόμενους αιώνες. Θα απέρριπταν ακόμη και την προσκύνηση τῶν εικόνων, μόλις ἡ Κωνσταντινούπολη στράφηκε ὑπὲρ τῶν εικόνων. Καί, ἔχοντας προβεῖ σ' αὐτὲς τὶς ἐνέργειες, ἄρχισαν νὰ ὑποστηρίζουν ἀπὸ τότε (μέχρι καὶ σήμερα) ὅτι αὐτοὶ διατήρησαν τὴν ὀρθὴ χριστιανικὴ πίστη σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς Ρωμηοὺς τοὺς ὁποίους ἄρχισαν νὰ συκοφαντοῦν ἐπὶ αἰῶνες μὲ τὰ *Contra errors Graecorum*. Ἄς δοῦμε ἀπὸ κοντὰ τί ἀκριβῶς συνέβηκε.

Παρὰ τὴν ἀντίθετη ἄποψη ποὺ υἰοθετοῦν ὀρισμένοι ἱστορικοί, δὲν ἦταν ἡ εἰκονομαχία ποὺ δημιούργησε τὴ θρησκευτικὴ ἀντίθεση Φράγκων καὶ Αὐτοκρατορίας. Λίγα χρόνια μετὰ τὴ σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ, ἡ κατάσταση ἄλλαξε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ μία εἰκονόφιλη αὐτοκράτειρα, ἡ Εἰρήνη, συγκάλεσε τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (Νίκαια, 787). Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ Σύνοδος αὐτὴ ἀποκατέστησε πλήρως τὴν προσκύνηση τῶν εικόνων. Ποιὰ ἦταν ἡ ἀντίδραση τῶν Φράγκων; Ἀντὶ νὰ χαιρετήσουν τὴν ἐπιστροφή τῶν «αἰρετικῶν Γραικῶν» στὴν ὀρθὴ πίστη, συνέταξαν μία ἀπάντηση, τὴν «*Capitulare adversus synodum*», ἡ ὁποία ἀπέρριπτε τὶς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τῆς Νίκαιας.

Ἦταν πλέον ἡ ἐποχὴ ποὺ οἱ στρατιωτικὲς ἐπιτυχίες τοῦ Καρλομάγνου γεννοῦσαν ὄνειρα κοσμοκρατορίας στὴ φραγκικὴ αὐλὴ. Ἔτσι οἱ Φράγκοι αἰσθάνονταν ἀρκετὰ δυνατοὶ ὥστε νὰ ρίξουν τὰ προσχήματα: δὲν τοὺς ἐνδιέφερε καμιά ὀρθὴ πίστη – καὶ ἡ καταδίκη τῆς εἰκονομαχίας τὸ 769 ἦταν γι' αὐτοὺς μόνον ἓνα μέσο γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας. Δὲν τοὺς ἐνδιέφερε οὔτε κἀν ὁ Πάπας, ὅσο εἶχε διαφορετικὴ γνώμη: ὅταν ὁ Πάπας Ἀδριανὸς ἔλαβε τὴν *Capitulare*, πρέπει νὰ ἔπαθε σόκ. Δὲν περίμενε τέτοια ἀντίδραση, τὴ στιγμὴ ποὺ ἀντιπρόσωποί του εἶχαν συμμετάσχει στὴν Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, ἐπιστολὲς τοῦ εἶχαν καταχωρηθεῖ στὰ πρακτικά της, καὶ ὁ Πατριάρχης Ταράσιος εἶχε ἐξάρει, στὴ διάρκεια τῆς Συνόδου, τὴν προσήλωση τοῦ Ἀδριανοῦ στὶς ἀρχαῖες παραδόσεις τῆς Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Συνέταξε ἀμέσως μὴν ἀπάντηση, γνωστὴ ὡς «*Hadrianum*», καὶ τὴν ἔστειλε στὸν Καρλομάγνο. Σ' αὐτὴν ἀντέκρουε, σημεῖο πρὸς σημεῖο, τὶς θέσεις τῶν Φράγκων, ἐμμένοντας στὶς ὀρθόδοξες ἀποφάσεις τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὁ Καρλομάγνος ὅμως εἶχε ἤδη πάρει τὶς ἀποφάσεις του. Ἀντὶ νὰ δεχτεῖ τὶς ἐπεξηγήσεις τοῦ Πάπα καὶ νὰ πανηγυρίσει, ὅπως κάνουν ὅλοι οἱ Ὀρθόδοξοι μέχρι σήμερα, γιὰ τὴ νίκη τῶν εικόνων τὴν ὁποία ὑπέγραψαν καὶ τὰ πέντε Πατριαρχεῖα, ἀνέθεσε στοὺς συμβούλους του νὰ συνθέσουν μία νέα θεολογία. Ἔτσι προέκυψαν τὰ περίφημα *Libri Carolini* ποὺ ἐκφράζουν τὶς φραγκικὲς θεολογικὲς θέσεις σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὲς τῶν Ὀρθοδόξων σὲ Ρώμη καὶ Κωνσταντινούπολη.

Οἱ ρήξεις καὶ οἱ ἐπαναστατικὲς τομὲς συμβαίνουν πολὺ σπάνια στὴν παγκόσμια Ἱστορία. Συνήθως ἡ ροὴ τῶν γεγονότων εἶναι τόσο συνεχῆς ὥστε δὲν μπορεῖ κάποιος νὰ διακρίνει τὸ τέλος μίας ἐποχῆς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μίας νέας. Στὰ *Libri Carolini*, ὅμως, δικαιούται, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὁ ἱστορικὸς νὰ ἀναγνωρίσει τὴ μεγάλη ρήξη στὴν Ἱστορία τῆς Εὐρώπης. Ἄν ὑπάρχει μία στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποία ὀριστικοποιεῖται ὁ χωρισμὸς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ Ρωμοσύνης, αὐτὴ εἶναι ἀκριβῶς ἡ δεκαετία τοῦ 790. Οἱ αἰτίες τοῦ χωρισμοῦ δὲν πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν, ὅπως γίνεται ἀπὸ πολλοὺς, σὲ γεωγραφικοὺς λόγους ἢ σὲ γλωσσικὲς διαφορὲς. Ρωμαῖοι Ἰταλίας καὶ Ρωμαῖοι Ἀνατολῆς παρέμεναν Ρωμαῖοι εἴτε μιλοῦσαν λατινικὰ εἴτε μιλοῦσαν ἑλληνικά. Οὔτε ὑπῆρχαν θρησκευτικὰ αἵτια, ἀφοῦ ἡ διαφορὰ γύρω ἀπὸ τὶς εἰκόνες ἐξέλιπε (ἔστω καὶ προσωρινά) μετὰ τὴ Σύνοδο τοῦ 787. Οὔτε βέβαια πρέπει νὰ ἀναζητᾶται κάποιος τὴν αἰτία στὴ δῆθεν κατάλυση τῆς Δυ-

τικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας τὸ 476, ὅπως ἐξηγήσαμε στὸ 4ο κεφάλαιο. Τέλος-τέλος, ἀκόμη καὶ ἡ «ἰδρυση» τοῦ παπικοῦ κράτους τὸ 756 δὲν ἀποτελέσει ρήξη τῆς Δύσης, τῆς Ρώμης, μὲ τὴν Ἀνατολή.

Εἶναι φανερό, ἀπ' ὅσα περιγράψαμε, ὅτι ἡ διαφορά Ρώμης-Κωνσταντινούπολης ἦταν προσωρινή καὶ ἀποκαταστάθηκε μὲ τὴν Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τοῦ 787. Καὶ εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, παράδοξο τὸ ὅτι ἔγκυροι ἱστορικοί, ὅπως ὁ Καραγιαννόπουλος, διακηρύττουν πὼς μετὰ τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο «οὐδεμία προσέγγις μεταξύ πάπα καὶ Βυζαντίου ἦτο πλέον δυνατὴ καὶ ὁ πάπας ἠναγκάσθη νὰ στραφῆ καὶ πάλιν πρὸς τοὺς Φράγκους». Οἱ ἱστορικοὶ αὐτοὶ δέχονται τὴ δυτικὴ ἄποψη ὅτι «ἡ ἐξάπλωση τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας (μετὰ ἀπὸ μάχες Φράγκων καὶ «βυζαντινῶν» τὸ 787) σὲ ὁλόκληρὴ τὴ Νότια Ἰταλία ἀνησύχησε πολὺ τὸν πάπα Ἀδριανό». Φαίνεται, ὡστόσο, ὅτι τὸ «πολύ» δὲν ἦταν καὶ τόσο «πολύ», ἀφοῦ ὁ Ἀδριανὸς προχώρησε σὲ συμμετοχὴ στὴ Σύνοδο τῆς Νίκαιας – ἐνῶ θὰ μπορούσε νὰ ἀρνηθεῖ τὴν πρόσκληση μὲ τὴν πρόφαση ὅτι ἡ Ρώμη δὲν ἀνήκε πλέον στὴν Αὐτοκρατορία, ἦταν ἀνεξάρτητη. Ἀκόμη, τὸ «πολύ» ἦταν μᾶλλον «λίγο», ἀφοῦ παρὰ τὶς «ἀνησυχίες» του, ὁ Ἀδριανὸς προτίμησε, μὲ τὸ «Hadrianum» ποὺ προαναφέραμε, νὰ ἔρθει σὲ σύγκρουση μὲ αὐτοὺς ποὺ θὰ τὸν προστάτευαν ἀπὸ τὸ «βυζαντινὸ ἐπεκτατισμό», δηλαδὴ τοὺς Φράγκους.

Εἶναι πολὺ πιὸ ἀπλό, ἀντὶ νὰ ἐπαναλαμβάνουμε τὴ φράγκικη προπαγάνδα, νὰ δοῦμε καὶ τὴ ρωμαϊκὴ ἄποψη ἢ ὁποῖα, ἂν ὄχι τίποτα ἄλλο, ἔχει μεγαλύτερη ἐρμηνευτικὴ ἰκανότητα (καὶ λιγότερες λογικὲς ἀντιφάσεις) γιὰ τὰ γεγονότα τῆς περιόδου 750-800. Ἡ εἰκόνα ποὺ θὰ προκύψει ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ ἄποψη δὲν εἶναι πλήρως γνωστὴ. Πάντως ὁ γενικὸς ἄξονας γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο θὰ συμπληρωθοῦν οἱ ψηφίδες αὐτοῦ τοῦ μωσαϊκοῦ εἶναι γνωστὸς καὶ εἶναι αὐτὸς ποὺ περιγράψαμε σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο.

Ἄς δοῦμε τώρα τί ἀκριβῶς συνέβηκε μετὰ ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τοῦ Καρλομάγνου νὰ ἔρθει σὲ ρήξη μὲ τὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία καὶ τὸν Πάπα. Ἦδη τὸ 787, οἱ Φράγκοι ἔχοντας κυριαρχήσει ὀριστικὰ στὴ Β. Ἰταλία καὶ ἔχοντας θέσει ὑπὸ τὴν «προστασία» τοὺς τὴν Κεντρικὴ Ἰταλία ἐπιτέθηκαν στὸ Νότο. Πρῶτος στόχος ἦταν τὸ ἀνεξάρτητο λογγοβαρδικὸ δουκάτο τοῦ Μπενεβέντο, ἀλλὰ φυσικὰ ἀπώτερος σκοπὸς ἦταν ἡ ὁλοκληρωτικὴ προσάρτηση τῆς Ν. Ἰταλίας, ἔτσι ὥστε νὰ ἐξαλειφθεῖ κάθε Ρωμαϊκὴ ἀντίσταση.

Ἡ Κωνσταντινούπολη θορυβήθηκε. Μέχρι ἐκείνη τὴ στιγμὴ παρακολουθοῦσε ἀδύναμὴ τὴ σταδιακὴ ἀπώλεια τοῦ ἐξαρχάτου τῆς Ραβέννας, ἀλλὰ φαίνεται πὼς ἡ Καμπανία καὶ ἡ Ἀπουλία ἀποτελοῦσαν μία ἀδιαπραγμάτευτη γραμμὴ ἄμυνας γιὰ τὴν Αὐτοκρατορία. Ἔτσι, αὐτοκρατορικὲς δυνάμεις ἀποβιβάστηκαν στὴν Καλαβρία καὶ συμμάχησαν μὲ τὸ Μπενεβέντο. Ἀπὸ τὸ 787-788 ἀρχίζουν πλέον οἱ ἀπευθείας συγκρούσεις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ μὲ τοὺς Φράγκους, μὲ ἐπιζηλο ἔπαθλο τὴ Ν. Ἰταλία. Οἱ διπλωματικὲς ἐπαφὲς Κωνσταντινούπολης καὶ Καρλομάγνου διακόπηκαν γιὰ δέκα χρόνια καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ θαύματα τῆς διακοπῆς ὑπῆρξε τὸ διασημότερο προξενιὸ τοῦ μεσαίωνα, αὐτὸ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου ΣΤ' καὶ τῆς Ροτρούδης, κόρης τοῦ Καρλομάγνου.

Τὸ 794 ὁ Καρλομάγνος συγκάλεσε στὴ Φραγκφούρτη μίαν μεγάλη φραγκικὴ σύνοδο ἢ ὁποῖα ἐπισημοποίησε τὶς πρόσφατες θεολογικὲς ἀθαιρεσίες τῆς αὐλῆς του. Σ' αὐτὴ τὴ σύνοδο ἀποδοκιμάστηκε ἡ λατρεία τῶν εἰκόνων ὡς μὴ χριστιανικὴ, ἀπορρίφθηκε ὁ τίτλος «οἰκουμενικὴ» γιὰ τὴ Σύνοδο τῆς Νίκαιας τοῦ

787 καὶ εἰσήχθηκε τὸ filioque στὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως. Ἐπίσης ἀποδοκιμάστηκαν καὶ πολλὲς ἄλλες ἐνέργειες τῆς Κωνσταντινούπολης, ὅπως ἡ ἀξίωση τοῦ αὐτοκράτορα νὰ προεδρεύει στὶς Συνόδους ὡς «ἰσαπόστολος», κλπ

Ἔτσι κι ἀλλιῶς, οἱ πηγὲς στὶς ὁποῖες μποροῦσαν νὰ προσφύγουν οἱ Φράγκοι θεολόγοι ἦταν ἐλάχιστες – ὅ,τι εἶχε ἀπομείνει μετὰ ἀπὸ 300 χρόνια καταστροφῶν καὶ σκοταδιοῦ πὺν περιγράψαμε στὸ 6ο κεφάλαιο. Ἀπ’ ὅ,τι δείχνει ἡ ἐξέταση τῶν παραπομπῶν τους, βασίζονταν κυρίως στὸ ἔργο τοῦ Πάπα Γρηγορίου Α’ καὶ στὶς περιλήψεις ἔργων πὺν εἶχε διασώσει ὁ Ἰσίδωρος Σεβίλλης. Ἀντίθετα, ἡ Σύνοδος τῆς Νίκαιας εἶχε, ὅπως δέχονται καὶ οἱ δυτικοὶ ἱστορικοί, πρόσβαση σὲ ἀμέτρητες πηγές, ἄλλες ἀπὸ τὴν πατριαρχικὴ βιβλιοθήκη καὶ ἄλλες τὶς ὁποῖες εἶχαν φέρει ἀπὸ τὶς μητροπόλεις τοὺς οἱ συνοδικοί. Ἀναφορὲς στὶς πηγές καὶ στὴν ἐντυπωσιακὰ ἐξαντλητικὴ διασταύρωση χωρίων ὑπάρχουν στὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου τῆς Νίκαιας πὺν σώζονται μέχρι σήμερα.

Μία ἀπὸ τὶς καὶ τὶς καινοτομίες τὶς ὁποῖες εἰσήγαγαν οἱ Φράγκοι στὴ Σύνοδο τῆς Φραγκφούρτης ἀποτέλεσε γιὰ τοὺς ἐπόμενους ἔντεκα αἰῶνες τὸ κομβικὸ σημεῖο σύγκρουσης ἀνάμεσα στὴν Ὁρθόδοξη καὶ στὴ Λατινικὴ Ἐκκλησία, τὸ σλόγκαν, θὰ λέγαμε, τῆς θρησκευτικῆς διαμάχης Δύσης καὶ Ὁρθοδοξίας. Πρόκειται γιὰ τὸ «filioque». Γι’ αὐτὴ τὴ μικρὴ προσθήκη τριῶν λέξεων («ἐκ τοῦ Υἱοῦ») στὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως ἔχουν γραφεῖ χιλιάδες σελίδες καὶ ὁ ἐνδιαφερόμενος ἀναγνώστης θὰ πρέπει νὰ προστρέξει σὲ πὺν εἰδικούς ἀπὸ μας γιὰ τὰ θεολογικὰ ἐπιχειρήματα τῶν δύο πλευρῶν. Θὰ ἀναφέρουμε ὅμως ὀρισμένα ἱστορικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ γένεσή του, ἀφοῦ ἀνήκουν στὴν περίοδο τὴν ὁποία ἀναλύουμε.

Κατ’ ἀρχή, καὶ σ’ αὐτὸ τὸ θέμα οἱ Φράγκοι ἔχουν πλάσει ἕνα μῦθο πὺν παραμένει διαδεδομένος ὡς σήμερα, παρ’ ὅτι εἶναι ἀνυπόστατος ἱστορικὰ. Κυριαρχεῖ, δηλαδή, ἡ ἀποψη ὅτι τὸ filioque ἀποτέλεσε πηγὴ διαφορᾶς ἀνάμεσα στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ καὶ τὴν Ἑλληνορθόδοξη Ἐκκλησία.

Ὁ μῦθος αὐτὸς πρέπει ἐπιτέλους κάποτε νὰ ἐκλείψει. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Ρωμαῖοι Πάπες ἀντιτάχθηκαν στὸ filioque μόλις αὐτὸ προστέθηκε στὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως ἀπὸ τοὺς Φράγκους. Μάλιστα, ὁ Πάπας Λέων Γ’ (796-816), ἐπειδὴ γνώρισε ἀπὸ πρῶτο χέρι τὶς πιέσεις τῶν Φράγκων σ’ αὐτὸ τὸ ζήτημα, προχώρησε σὲ μίαν πράξη πὺν φανερώνει τὸ πλῆρες μέγεθος τῆς παπικῆς ἀντίδρασης στὶς φραγκικὲς αὐθαιρεσίες. Φρόντισε ὥστε τὸ ὀρθόδοξο Σύμβολο τῆς Πίστεως (χωρὶς τὸ filioque) νὰ ἀναγραφεῖ σὲ δύο ἀσημένιες πλάκες (μία στὰ λατινικὰ καὶ μία στὰ ἑλληνικὰ) τὶς ὁποῖες ἀνήρτησε σὲ ψηλὸ σημεῖο στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Πέτρου γιὰ νὰ εἶναι εὐανάγνωστες ἀπὸ ὅλους τοὺς πιστούς. Ὁ Λέων ἠλπίζε ὅτι οἱ Φράγκοι δὲ θὰ τολμοῦσαν νὰ προσβάλουν τὸ ἱερότερο κέντρο τῆς δυτικῆς Χριστιανωσύνης.

Τὸ 809 οἱ τελευταῖοι προχώρησαν στὴν ἐπίσημη καθιέρωση τοῦ filioque μετὴ τὴν σύνοδο τοῦ Ἄαχεν. Μιὰ καὶ ὁ Πάπας ἐξακολουθοῦσε νὰ διατηρεῖ τὴν Ὁρθόδοξη παράδοση, ὁ Καρλομάγνος ἔστειλε μίαν ἀντιπροσωπεῖα στὴ Ρώμη ὑπὸ τὸ μοναχὸ Σμάραγδο γιὰ νὰ τὸν μεταπέσει. Στὰ πρακτικὰ τῆς συνάντησης, πὺν διασώζονται μέχρι σήμερα, φαίνεται ξεκάθαρα ὅτι ὁ Λέων ἀρνήθηκε κατηγορηματικὰ.

Οἱ διάδοχοί του συνέχισαν νὰ εἶναι ἀντίθετοι στὸ filioque μέχρις ὅτου οἱ Φράγκοι κατέλαβαν διὰ τῆς βίας τὸ Πατριαρχεῖο Ρώμης καὶ ἐγκατέστησαν ὀριστικὰ δικὸν τους Πάπα (πιθανὸν ἀπὸ τὸ 1009 καὶ μετὰ). Μόνο τότε, ἀφοῦ δηλαδή ἀνέβηκε Φράγκος στὸν παπικὸ θρόνον, ἄρχισαν οἱ Πάπες νὰ ὑποστηρίζουν τὸ filioque καὶ νὰ ἀντιπαρατίθενται στὴν Ὁρθοδοξία τῶν ὑπόλοιπων τεσσάρων Πα-

τριαρχείων. Γι' αυτό και οι Όρθόδοξοι Ρωμαῖοι ἔπαψαν νὰ ὀνομάζουν τὴν ἐκκλησία τῆς Ρώμης «Ρωμαιοκαθολική» μετὰ τὴν κατάληψή της ἀπὸ τοὺς Φράγκους: δὲν ἦταν οὔτε Ρωμαϊκὴ (μὲ τὴν ἐθνικὴ-πολιτιστικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου) οὔτε βέβαια Καθολικὴ (ἀφοῦ εἶχε πλέον ἀποσχιστεῖ ἀπὸ τὸ καθόλου Σῶμα τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας). Ὀνομάστηκε ἀπὸ τότε, καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος σωστὸς ὄρος «Λατινική».

Ἄς ἔρθουμε τώρα στὴν περίφημη στέψη τοῦ Καρλομάγνου ὡς αὐτοκράτορα Ρωμαίων τὰ Χριστούγεννα τοῦ 800 στὴ Ρώμη. Τὰ γεγονότα πρὶν καὶ κατὰ τὴ στέψη ἔχουν ἀποτελέσει τὸ ἀντικείμενο ἐξαντλητικῆς ἔρευνας ἀπὸ τοὺς μεσαιωνολόγους καὶ ἔτσι δὲ χρειάζεται νὰ ἀναφέρουμε παρὰ μόνον περιληπτικά. Ἄλλωστε, μετὰ τὰ ὅσα ἐκτέθηκαν ὡς ἐδῶ, ἡ γνώμη μας εἶναι πὼς ἡ στέψη ἀπέτελε τὴν κατάληξη καὶ ὄχι τὴν ἀρχὴ τῆς ἀντιρωμαϊκῆς πολιτικῆς τῶν Φράγκων.

Ὁ Πάπας Ἀδριανὸς πέθανε τὸ 796 καὶ τὸν διαδέχτηκε ὁ Λέων Γ'. Ὁ Καρλομάγνος φρόντισε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑποταγὴ τοῦ νέου Πάπα στέλλοντάς του μία σειρὰ ἀπὸ ὀδηγίους καὶ ὑποχρεώνοντας τὸν νὰ χρονολογεῖ τὰ ἔγγραφα του ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία τῆς φραγκικῆς κατάληψης τῆς Β. Ἰταλίας. Ὁ Πάπας, θέλοντας καὶ μὴ, ἔστειλε ἐπίσης στὸν Καρλομάγνο τὰ κλειδιά τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ τὸ λάβαρο τῆς πόλης τῆς Ρώμης.

Οἱ δυτικοὶ ἱστορικοὶ πιστεύουν ὅτι αὐτὴ ἡ πράξη εἶναι ἀπόδειξη τῆς προτίμησης τοῦ Πάπα γιὰ τοὺς Φράγκους σὲ σχέση μὲ τὴν Αὐτοκρατορία. Ὁ ἰσχυρισμὸς θὰ εἶχε κάποια βάση ἂν τὸ παπικὸ κράτος ἦταν ἀληθινὰ ἀνεξάρτητο. Μὰ ἡ ἀνεξαρτησία ἦταν ἀνύπαρκτη, ὅταν πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῶν Ρωμηῶν τῆς Ἰταλίας βρίσκονταν οἱ στρατιῆς τοῦ Καρλομάγνου. Ἀκόμα καὶ ὁ Γίββων τὸ εἶχε διαπιστώσει αὐτό, ὅταν ἔγραψε πολὺ εὐστοχα: «ἡ δύναμη καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Καρλομάγνου ἐξόντωσαν ἕναν ἐχθρό (τοὺς Λογγοβάρδους) καὶ ἐπέβαλαν ἕναν κύριο (master) στοὺς Ρωμαίους». Ἄλλωστε οἱ Φράγκοι συμπεριφέρονταν ὡς ἰδιοκτῆτες τοῦ πρώην ἐξαρχάτου. Ὅπως ἀναφέρει τὸ Codex Carolinus, ὁ Καρλομάγνος ξήλωσε τὰ μωσαϊκὰ τοῦ παλατιοῦ τῆς Ραβέννας καὶ τὰ πῆρε στὸ Ἄαχεν γιὰ νὰ διακοσμήσῃ τὸ δικό του παλάτι.

Τὸ 799, συγγενεῖς τοῦ πρώην Πάπα Ἀδριανοῦ ἐπιτέθηκαν, κακοποίησαν καὶ φυλάκισαν τὸ Λέοντα. Μὲ τὴ βοήθεια φίλων, αὐτὸς κατάφερε νὰ ξεφύγῃ καὶ νὰ φτάσῃ ὡς τὴ Σαξονία γιὰ νὰ ζητήσῃ βοήθεια τοῦ Καρλομάγνου. Ὁ τελευταῖος ἀποφάσισε νὰ πάρῃ τὸ μέρος τοῦ Λέοντα. Ταυτόχρονα εἶναι σίγουρο πὼς εἶδε μπροστὰ τοῦ μία μοναδικὴ εὐκαιρία γιὰ νὰ προωθήσῃ παραπέρα τὶς ἐπιδιώξεις του. Ἔτσι, στὶς διαπραγματεύσεις πού ἀκολούθησαν, ὁ Κάρολος πιθανότατα ζήτησε κάποια ἀνταλλάγματα ἀπὸ τὸν Πάπα, ὅσο κι ἂν οἱ δυτικὲς πηγὲς δὲν ἀναφέρουν κάτι σχετικό. Ὁ Λέων, τοῦ ὁποῖου ἡ ἴδια ἡ ζωὴ ἐξαρτιόταν πλέον ἀπὸ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Καρλομάγνου, δὲ θὰ μπορούσε νὰ τοῦ ἀρνηθεῖ τίποτα.

Ἡ συνέχεια εἶναι γνωστὴ. Ὁ Λέων γύρισε στὸ θρόνο του, ἐνῶ ὁ Κάρολος δήλωσε, ἐντελῶς «συμπτωματικά», ὅτι θὰ ἠθελε νὰ γιορτάσῃ τὴν 800ῆ ἐπέτειο τῆς Γέννησης τοῦ Χριστοῦ στὴ Ρώμη. Στὴ διάρκεια τῆς ἀκολουθίας τῶν Χριστουγέννων στὸν Ἅγιο Πέτρο, ὁ Πάπας ἔστειψε τὸν Καρλομάγνο, τὸν ἔχρισε μὲ ἔλαιο καὶ οἱ παριστάμενοι τὸν ἐευφήμησαν ὡς αὐτοκράτορα. Ὁ Κάρολος ἄρχισε νὰ τυπώνει χρυσὰ νομίσματα μὲ τὴν ἀπεικόνιση τοῦ προσώπου του καὶ τὸ μονόγραμμα τοῦ Πάπα. Ἡ 25ῆ Δεκεμβρίου 800 θεωρεῖται στὴ Δύση ὡς ἡ ἡμερομηνία «ἀνασύστασης» (renovation) τῆς δυτικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας». Στὰ φραγκικὰ χρο-

νικά της εποχής, τὸ Ρωμαῖο αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο ΣΤ' ἀκολουθεῖ ἀμέσως ὡς 68ος αὐτοκράτορας ὁ Καρλομάγνος.

Οἱ διάδοχοί του Καρλομάγνου θὰ φέρουν τὸν τίτλο τοῦ αὐτοκράτορα σὲ διάφορα κρατικά μορφώματα, γνωστότερο ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἡ «Ἁγία Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους», ὡς τις ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα. Μάλιστα οἱ Γερμανοὶ συνέχισαν νὰ ἀριθμοῦν τοὺς αὐτοκράτορες τους ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Ὁκταβιανὸ Αὐγουστο μέχρι καὶ τὸν Φραγκίσκο Β' (1806) ποὺ θεωροῦνταν 120ός Ρωμαῖος αὐτοκράτορας. Οἱ Φράγκοι ἀνέπτυξαν μία ὑποτυπώδη θεωρητικὴ ἐρμηνεία γιὰ τὴν αὐθαίρετη ἐνέργεια τοῦ Καρλομάγνου τὴν ὁποία καὶ ἐπέβαλαν ἐπὶ δώδεκα αἰῶνες μέχρι σήμερα. Ἡ διατύπωση αὐτῆς τῆς θεωρίας σώζεται στὸ Χρονικό του Lauresheim (9ος αἰῶνας) καὶ τὴν παραθέτουμε παρακάτω:

«Ἐπειδὴ τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορα ἔπαυσε νὰ ὑπάρχει στοὺς Γραικοὺς, καὶ ἐπειδὴ ἡ Αὐτοκρατορία τοὺς κατεχόταν ἀπὸ μία γυναίκα (ἐννοεῖ τὴν Εἰρήνη), τόσο ὁ Πάπας Λέων ὅσο καὶ οἱ ὑπόλοιποι Πατέρες ποὺ συναθροίστηκαν στὴ Ρώμη καὶ ὅλο τὸ χριστιανικὸ πλήρωμα θεώρησαν ὅτι ὄφειλαν νὰ ἀναγορεύουν αὐτοκράτορα τὸ βασιλιά τῶν Φράγκων Κάρολο, ποὺ ἦταν κύριος τῆς Ρώμης ὅπου ἔδρευαν οἱ Καίσαρες καὶ ὅλων τῶν ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἰταλίας, τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Γερμανίας. Καὶ ἀφοῦ ὁ Θεὸς τοῦ εἶχε ἐμπιστευθεῖ ὅλες τις παραπάνω χῶρες, φάνηκε σωστὸ νὰ ἀναλάβει μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ ἐπίσης καὶ μὲ τις προσευχὲς ὅλων τῶν Χριστιανῶν καὶ τὸν τίτλο τοῦ αὐτοκράτορα».

Στὴν πραγματικότητα, ὁ ἀκριβὴς τίτλος ποὺ ἀπονεμήθηκε στὸν Καρλομάγνο κατὰ τὴ στέψη δὲν μᾶς εἶναι γνωστός. Ὁ ἴδιος πάντως δὲν τόλμησε ποτὲ νὰ ὑπογράψει ὡς «Βασιλεὺς Ρωμαίων» («Imperator Romanorum») ποὺ ἦταν ὁ τίτλος τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἀπλῶς στὸ «rex Francorum» καὶ «rex Langobardorum» πρόσθεσε μετὰ τὸ 800 τὸ «Romanorum gubernans imperium» («διοικητὴς τοῦ βασιλείου τῶν Ρωμαίων»). Αὐτὴ ἡ ἔκφραση εἶναι ἄγνωστη στὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορικὴ παράδοση.

Ἀργότερα οἱ Φράγκοι ὑποστήριξαν ὅτι μὲ τὴν ἐθελοντικὴ του ἐπιλογή νὰ στέψει τὸν Καρλομάγνο, ὁ Πάπας μετέφερε τὸ αὐτοκρατορικὸ στέμμα ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ στὴ Δύση, ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς στοὺς Φράγκους. Ἐπικαλούμενοι αὐτὴ τὴν περίφημη θεωρία τῆς «translatio imperii» μεταγενέστεροι πάπες, ὅπως ὁ Ἰννοκέντιος Γ', προσπάθησαν νὰ ἐπιβάλουν καὶ νὰ ἐπισημοποιήσουν τοὺς θεοκρατικούς σκοποὺς τοὺς πάνω στοὺς αὐτοκράτορες τῆς Δύσης. Ἀλλὰ οἱ θλιβερὲς δυτικὲς ἱστορίες τῶν ἀτέρμονων συγκρούσεων ἀνάμεσα σὲ στρατοκράτες πάπες καὶ σὲ ἀπολυταρχικοὺς Φραγκογερμανοὺς ἡγεμόνες δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ.

Αὐτὸ ποὺ μας ἐνδιαφέρει εἶναι κατὰ πόσο ἡ ἐνέργεια τοῦ Λέοντα Γ' ἦταν ἐθελοντικὴ. Εἶδαμε πῶς πάνω τὴν ἄποψη τοῦ Γίββωνα. Ὁ Θεοφάνης, μὲ τὴ σειρά του, γράφει χαρακτηριστικὰ ὅτι ὁ Λέων γύρισε στὸ θρόνο τοῦ (μετὰ τὰ ἐπεισόδια τοῦ 799) καὶ ἀπὸ τότε ἡ Ρώμη βρίσκεται ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῶν Φράγκων: «ὁ δὲ (Λέων) προσφυγῶν τῷ ρηγὶ τῶν Φράγγων Καρούλω, ἡμύνατο τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ πικρῶς καὶ πάλιν ἀπεκατέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν ἴδιον θρόνον, γενομένης τῆς Ρώμης ἀπ' ἐκείνου καιροῦ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Φράγγων». Γιὰ τὸ Θεοφάνη, δηλαδή, ποὺ ἔγραφε μόλις 14 χρόνια ἀργότερα, τὰ δύο γεγονότα ἔχουν σχέση αἰτίου-ἀποτελέσματος. Ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Λέοντα σήμαινε καὶ τὴν ὑποδούλωση τῆς Ρώμης στοὺς Φράγκους. Τὰ περὶ ἀνεξάρτητης ἀπόφασης ἦταν τόσο ἀφελῆ ποὺ δὲν ἔπειθαν κανένα Ρωμαῖο τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Θεοφάνης καταλήγει: «ὁ δὲ (Λέων)

τὸν Κάρουλον ἀμειβόμενος ἔσπευεν αὐτὸν εἰς βασιλέα Ρωμαίων ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Πέτρου, χρίσας ἐλαίῳ ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ποδῶν καὶ περιβαλῶν βασιλικὴν ἐσθήτα καὶ στέφος». Τὸ ἀπλὸ λογικὸ συμπέρασμα κάθε ἀδέσμευτου ἐρευνητῆ, ὅτι ὁ Λέων ἀντάμειψε τὸν Κάρολο γιὰ τὴν προσωπικὴ βοήθεια τοῦ τελευταίου στέφοντας τὸν στὴ Ρώμη, ὑπάρχει λοιπὸν ἤδη στὸ Θεοφάνη καὶ δὲ χρειάζονται ἀκροβατισμοὶ καὶ πολὺπλοκα σενάρια γιὰ νὰ ἀνακαλύψουμε τὴν ἀλήθεια.

Ἐπίσης ἐνδεικτικὴ εἶναι καὶ μία φράση τοῦ Einhard, συμβούλου τοῦ Καρλομάγνου, στὴν ὁποία θὰ ἐπανέρθουμε καὶ παρακάτω. Γράφει ὁ Einhard γιὰ τὴν περίοδο μετὰ τὸ 800: (παρ' ὅλη τὴ συνθήκη εἰρήνης τοῦ 812) «ἡ δύναμη τῶν Φράγκων ἔμοιαζε πάντα ὑποπτη στὰ μάτια τῶν Γραικῶν καὶ τῶν Ρωμαίων». Παραδέχεται δηλαδὴ ὅτι καὶ αὐτοὶ ποὺ ὀνομάζονταν Ρωμαῖοι ἀπὸ τοὺς Φράγκους (οἱ λατινόφωνοι Ρωμαῖοι) ἔτρεφαν ἐχθρικὰ αἰσθήματα γιὰ τοὺς Φράγκους. Τότε πῶς θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ἀνακηρύξουν τὸν Κάρολο αὐτοκράτορά τους; Γι' αὐτοὺς ὁ Καρλομάγνος δὲν ἦταν παρὰ ἓνας ξένος κατακτητῆς. Οὔτε Ρωμαῖος ἦταν οὔτε τὸν ἠθελαν γιὰ βασιλιὰ τοὺς οἱ Ρωμαῖοι.

Ἀλλὰ φαίνεται πῶς αὐτὰ τὰ αὐταπόδεικτα δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ πείσουν τοὺς δυτικούς ἱστορικούς ὥστε νὰ τελειώνουμε κάποτε μὲ ἐκφράσεις τοῦ τύπου «ἀνα-sύσταση τῆς δυτικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας». Ἐχοντας ζήσει ἐπὶ αἰῶνες πιστεύοντας πῶς εἶναι μέλη τῆς «Ἁγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους», οἱ δυτικοευρωπαῖοι δυσκολεύονται καί, τελικά, ἀρνοῦνται νὰ ἀποκηρύξουν τὴν παραχάραξη τῆς Ἱστορίας ποὺ κατασκεύασαν οἱ πρόγονοί τους. Γι' αὐτὸ τονίσαμε στὴν εἰσαγωγὴ τῆς μελέτης μας ὅτι τὸ ἱστορικὸ ὑπόβαθρο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ξεκινοῦν αὐτοὶ παραμένει ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ δικό μας καὶ ἡ διαφορετικὴ πολιτιστικὴ τους παράδοση δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ ἀποκαταστήσουν, ἔστω καὶ σήμερα, τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια.

Τελειώνοντας τὸ σχολιασμὸ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Lauresheim πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε καὶ τὸ ἀξιοσημεῖωτο λογικὸ σφάλμα στὸ ὁποῖο ὑποπίπτει τὸ ἀπόσπασμα ποὺ παραθέσαμε. Τὸ βασικὸ ἐπιχείρημά του εἶναι ὅτι ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης αὐτοκράτορα στοὺς «Γραικούς» ἀποφασίστηκε νὰ ἀναγορευτεῖ αὐτοκράτορας ὁ Καρλομάγνος. Μὰ τότε θὰ ἔπρεπε ὁ Καρλομάγνος νὰ εἶναι «αὐτοκράτορας τῶν Γραικῶν»! Σὲ τέτοια κωμικὰ λάθη πέφτουν οἱ Φράγκοι ὅταν προσπαθοῦν νὰ πλαστογραφήσουν τὴν Ἱστορία καὶ νὰ ὀνομάσουν «Γραικούς» τοὺς Ρωμαίους τῆς Ἀνατολῆς γιὰ νὰ τοὺς ξεχωρίσουν ἀπὸ τοὺς ὁμοεθνεῖς Ρωμαίους τῆς Ἰταλίας.

Ἡ ἀντίδραση τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας στὴ στέψη τοῦ Καρλομάγνου ἦταν, φυσικά, ἐχθρική. Ὁ Καρλομάγνος θεωρήθηκε σφετεριστῆς ἐνὸς τίτλου ποὺ ἀνήκε μόνο στὸ Ρωμαῖο αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινούπολης. Γιὰ νὰ ἀπαλύνει τὶς ἀντιδράσεις (ἢ γιὰ νὰ ὀλοκληρώσει τὰ ἐπεκτατικά του σχέδια, ἀνάλογα μὲ τὸ πῶς ἐρμηνεύει κάποιος τὰ γεγονότα) ὁ Κάρολος ἔστειλε τὸ 802 ἐπίσημη ἀντιπροσωπεῖα ζητώντας σὲ γάμο τὴν αὐτοκράτειρα Εἰρήνη, ὥστε νὰ ἐνωθοῦν «τὰ ἐῶα καὶ τὰ ἐσπέρια», κατὰ τὴν περίφημη φράση τοῦ Θεοφάνη. Ἡ ἀνατροπὴ ὅμως τῆς Εἰρήνης τὸν Ὀκτώβριο τοῦ ἴδιου χρόνου ματαίωσε κάθε τέτοια προοπτικὴ.

Οἱ μάχες Ρωμαίων καὶ Φράγκων ξανάρχισαν τὸ 804 γύρω ἀπὸ τὶς ρωμαϊκὲς ἐπαρχίες τῆς Βενετίας καὶ τῆς Δαλματίας, ἀφοῦ ὁ φραγκικὸς ἐπεκτατισμὸς ἔφτανε τώρα ὡς τὰ Βαλκάνια. Μετὰ ἀπὸ ἀλλεπάλληλες συγκρούσεις, τὰ δύο μέρη

υπέγραψαν συνθήκη ειρήνης τὸ 812, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ δύο περιοχὲς παρέμεναν ρωμαϊκὲς. Μὲ τὴ σειρά τῆς ἡ Κωνσταντινούπολη ἀναγνώρισε τὶς φραγκικὲς ἀπαιτήσεις στὴν Κροατία καὶ ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς προσφώνησε τὸν Καρλομάγνο ὡς «βασιλέα». Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποφανθοῦμε τί ἀκριβῶς, σήμαινε αὐτὴ ἡ παραχώρηση γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη, ἀφοῦ δὲν διασώζονται σχετικὰ σχόλια στὶς πηγές. Πάντως μὲ τὸ θάνατο τοῦ Καρλομάγνου τοῦ 814, ἡ φραγκικὴ δύναμη ἐξασθενεῖ καὶ τὸ ὅλο ζήτημα τοῦ τίτλου τῶν διαδόχων του δὲν πολυαπασχολεῖ τὴν Κωνσταντινούπολη μέχρι τὸν ἐπόμενο αἰῶνα.

Μετὰ τὸ θάνατό του, ὁ Καρλομάγνος θὰ ἀποτελέσει τὸ μεγαλύτερο θρύλο τῆς μεσαιωνικῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τὰ κατορθώματά του θὰ τροφοδοτήσουν ἀμέτρητα λογοτεχνικὰ ἔργα. Κορυφαῖο ἀνάμεσά τους τὸ μεγάλο ἔπος τοῦ 12ου αἰῶνα μὲ τὸ ὁποῖο ἀρχίζει ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία, τὸ «Chanson de Roland». Γιὰ τοὺς δυτικοευρωπαίους παραμένει μέχρι σήμερα ὁ σπουδαιότερος ἡγεμόνας τῆς Ἱστορίας τους καὶ ἡ βασιλεία τοῦ ἀποτελεῖ τὴν ἀπόδειξη τῆς κοινῆς καταγωγῆς ὅλων τῶν λαῶν ποὺ ὀνομάζονται σήμερα «δυτικοί». Γι' αὐτὸ ἄλλωστε τὸ μεγαλοπρεπὲς κτίριο τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως στὶς Βρυξέλλες φέρει τὸ ὄνομά του. Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ ὅτι ὑπάρχει θεσμοθετημένο καὶ «Βραβεῖο Καρλομάγνου» τὸ ὁποῖο ἀπονέμεται (στὸ Ἰαχεν) σὲ ἄτομα ποὺ συνεισφέρουν στὴν ἰδέα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνοποίησης. Τὸ βραβεῖο αὐτό, ποὺ φέρει τὸ ὄνομα ἐνὸς ἐχθροῦ καὶ κατακτητῆ τῆς Ρωμιοσύνης, ἔχει ἀπονεμηθεῖ, ὡς γνωστόν, καὶ σὲ κορυφαῖο Ἑλληνα πολιτικὸ ποὺ πρωτοστάτησε στὴν εἴσοδό μας στὴν Ε.Ο.Κ. Φαίνεται πὼς ἡ ἱστορικὴ ἀμνησία ποὺ ἀπλώνεται σιγά-σιγά σὲ ὅλον τὸν ἑλληνισμό θὰ ἐπιτρέψει νὰ ἀποδεχθοῦμε ὡς μέλη τῆς «δικῆς μας κληρονομιάς» ὅλους τοὺς ἱστορικοὺς ἐχθροὺς τῆς Ρωμιοσύνης, ἀρκεῖ νὰ μᾶς τὸ ζητοῦν οἱ δυτικοευρωπαῖο ἐταῖροι μας...

Ὁλοκληρώνοντας τὸ τελευταῖο κεφάλαιο τῆς μελέτης μας, θὰ θέλαμε νὰ παρατηρήσουμε πὼς αὐτὸ ποὺ προκαλεῖ ἐντύπωση στὰ γεγονότα τοῦ 750-812 εἶναι ὅτι ρωμαϊκὴ ἀντίδραση στὸ φραγκικὸ ἐπεκτατισμὸ ὑπῆρξε καθαρὰ ἀμυντικὴ, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε παθητικὴ. Δὲν ἦταν οἱ Ρωμηοὶ ποὺ ἀποφάσισαν νὰ διακόψουν τοὺς δεσμοὺς μὲ τὴ Δύση, ἀλλὰ τὸ ἀντίστροφο. Οἱ δυτικοί, οἱ Φράγκοι, θέλησαν μὲ κάθε τρόπο νὰ ξεκόψουν κάθε πολιτικὸ καὶ πολιτιστικὸ δεσμὸ καὶ νὰ συγκρουστοῦν μὲ τὴ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι θρασύτατο ψευδὸς ἡ κατοπινὴ προπαγάνδα τοὺς περὶ συγχώνευσης Ρωμαίων καὶ Φράγκων ποὺ δῆθεν παρήγαγε τὸν δυτικοευρωπαϊκὸ πολιτισμὸ. Ὅλες οἱ ἐπιθετικὲς ἐνέργειες προῆλθαν ἀπὸ τὴ μεριὰ τῶν Φράγκων οἱ ὁποῖοι δὲν δίστασαν νὰ χρησιμοποιοῦσαν κάθε μέσο, στρατιωτικὴ βία, ἐκβιασμοὺς στὸν Πάπα, καταστροφὲς κτισμάτων, πλαστογραφίσεις ἐγγράφων, ἀλλοιώσεις ἐθνικῶν ὀνομασιῶν, γιὰ νὰ ὑποδουλώσουν τοὺς Ρωμηοὺς τῆς Ἰταλίας καὶ ὄχι γιὰ νὰ «συγχωνευθοῦν» μαζί τους. Ἀλλὰ καί, γενικότερα, διαβάζοντας κανεὶς τὶς πηγές τῆς ἐποχῆς σχηματίζει τὴν ἐντύπωση ὅτι τὴν διάσταση τὴν τόνισαν πολὺ περισσότερο οἱ Φράγκοι παρὰ οἱ Ρωμαῖοι. Ὁ Θεοφάνης ἀντιπαρέρχεται τὴ στέψη τοῦ Καρλομάγνου σὲ δύο γραμμὲς γιὰ νὰ ἐπιστρέψει στὰ πιὸ πιεστικὰ προβλήματα τῆς Αὐτοκρατορίας μὲ τοὺς Ἄραβες.

Δικαίωμα τῶν Φράγκων, φυσικὰ, ἦταν νὰ συγκρουστοῦν μὲ τὴν Αὐτοκρατορία. Ἐφόσον ὅμως διάλεξαν νὰ ἀποσχιστοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν τὴν δική τους πολιτιστικὴ παράδοση, ἀποτελεῖ θρασύτατη παραποίηση τῆς Ἱστορίας τὸ νὰ

ἀποκαλοῦν ἀργότερα τὸ κράτος τοὺς «Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία», νὰ ὀνομάζουσαν τοὺς Ρωμαίους «Γραικοὺς», καὶ νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ «Βυζαντινοί» κατέστρεψαν τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ, κληρονόμοι τοῦ ὁποίου εἶναι δῆθεν οἱ δυτικοί.

Ἄν στὸ θεολογικὸ ἐπίπεδο ἡ μεγάλη ρήξη τῆς Δύσης μὲ τὴ Ρωμιοσύνη πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὰ Libri Carolini, στὸ καθημερινὸ ἐπίπεδο πρέπει νὰ τὴν ἐντοπίσουμε στὴ στρατιωτικὴ κατοχὴ τῆς Κεντρικῆς Ἰταλίας, τοῦ Ἐξαρχάτου, καὶ στὶς ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ Νότου. Γνώρισαν τότε οἱ Ρωμηοὶ ἀπὸ πρῶτο χέρι τὶς ἀδίστακτες διαθέσεις τῶν Φράγκων, καὶ αὐτὴ ἡ γνώση σημάδεψε γιὰ πάντα τὸ χαρακτηριστὴρ καὶ τὸν προσανατολισμὸ τῆς Ρωμιοσύνης. Ἦδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 9ου αἰῶνα, ὁ σύμβουλος καὶ βιογράφος τοῦ Καρλομάγνου, Einhard, εἶχε ἀποτυπώσει τὰ αἰσθήματα τῶν Ρωμηῶν μετὰ τὶς ἀλλεπάλληλες ἐπιθετικὲς ἐνέργειες τῶν Φράγκων: «Ὅταν (ὁ Κάρολος) ἀποδέχτηκε τὸν τίτλο τοῦ αὐτοκράτορα, προκάλεσε πολλὰ ὑποψίες (στοὺς αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντινούπολης), διότι θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ σχεδιάζει νὰ τοὺς πάρει τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία (...) Ἡ δύναμη τῶν Φράγκων φαινόταν πάντα ὑποπτὴ στὰ μάτια τῶν Γραικῶν καὶ τῶν Ρωμαίων. Ἀπὸ ἐκεῖ προέρχεται καὶ ἡ γραικικὴ παροιμία πού λέγεται ἀκόμη καὶ σήμερα (τὸ 830): Ἄν ἓνας Φράγκος εἶναι φίλος σου, τότε σίγουρα δὲν εἶναι γείτονός σου».

Αὐτὴ ἡ παροιμία συνοψίζει πολὺ εὐγλωττα τὰ συμπεράσματα τῶν Ρωμηῶν ἀπὸ τὴ «γνωριμία» μὲ τοὺς Φράγκους. Πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸ Σχίσμα καὶ τὶς «Σταυροφορίες», λοιπόν, οἱ Ρωμηοὶ εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ γνωρίσουν τί σήμαινε ἡ πρωτογονικὴ ἀλαζονεία τῶν δυτικῶν. Καὶ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν τουρκοκρατία εἶχαν σχηματίσει οἱ δυτικοὶ τὴν ἐχθρικὴ τους στάση ἀπέναντί μας. Ἡ μεγάλη διάσταση τῆς Δύσης μὲ τὴ Ρωμιοσύνη ὑπῆρξε συνειδητὴ ἀπόφαση τῶν Φράγκων οἱ ὁποῖοι γνώριζαν μάλιστα καὶ τὶς ἐπιπτώσεις τῶν ἐνεργειῶν τους, ὅπως φανερώνει τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα τοῦ Einhard. Ἔτσι, ἡ πρώτη ἐμφάνιση τῆς «εὐρωπαϊκῆς συνείδησης» ταυτίζεται μὲ τὴν ἀπόφαση τῶν Φράγκων νὰ ἀποκοποῦν ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴ Χριστιανικὴ Οἰκουμένη καὶ νὰ συγκρουστοῦν μὲ τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ κόσμον. Ὅπως τονίσαμε καὶ στὴν εἰσαγωγή, ἡ ἔννοια τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης γεννιέται ἀπὸ τὸν 8ο αἰῶνα ἀκριβῶς μέσα ἀπὸ τὴν ἀντίθεση μὲ τὴ Ρωμιοσύνη καὶ ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ἀντίθεσης. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἐντελῶς περιττὲς οἱ συζητήσεις σχετικὰ μὲ τὸ ἂν τὸ «Βυζάντιον» (καὶ ἡ διάδοχός του, ἡ Ἑλλάδα) ἀνήκει στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη ἢ ὄχι.

Πάντως γιὰ ὅσους διατηροῦν ἀκόμη κάποιες ἀμφιβολίες, τὶς ἀληθινὲς διαθέσεις τῶν Φράγκων ἀπέναντι στοὺς Ρωμαίους τὶς διέσωσε γιὰ τὶς ἐπόμενες γενιὲς ὁ Λιουτπράνδος, ἐπίσκοπος Κρεμόνας, πού ἦρθε στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ 969 ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Φραγκογερμανοῦ αὐτοκράτορα Ὁθωνα Α'. Ἡ περιπετειώδης συνάντησή του μὲ τὸν αὐτοκράτορα Νικηφόρο Φωκά, ὑπῆρξε λίαν ἀποκαλυπτικὴ. Ὅταν ὁ Φωκάς παρατήρησε ὅτι ὁ Ὁθωνας δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ παντρευτεῖ (ὅπως τὸ ζητοῦσε) πορφυρογέννητη βασιλοπούλα τῆς Κωνσταντινούπολης διότι «ἐσεῖς δὲν εἶστε Ρωμαῖοι, ἀλλὰ Λογγοβάρδοι», ὁ Λιουτπράνδος ἀντὶ νὰ προσπαθήσει νὰ ἐνισχύσει τὴ θέση του μὲ κάποια ἐπιχειρηματολογία ὑπὲρ τῆς ρωμαϊκότητος τῶν βαρβάρων ξέσπασε σὲ ἓνα ἀντιρωμαϊκὸ ὑβρεολόγιο πού ἔχει μείνει ἱστορικόν. Ἄς παραθέσουμε ἓνα ἐνδεικτικὸ ἀπόσπασμα τῆς ἀπάντησής του:

«Ὁ ἀδελφοκτόνος Ρωμύλος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὀνομάστηκαν οἱ Ρωμαῖοι, ἔγινε γνωστὸς ἀπὸ τὴ χρονογραφία ὡς πορνογέννητος, δηλαδὴ νόθος, καὶ ἵδρυσεν ἄσυλον

(σ.σ. τή Ρώμη) στο όποιο δέχθηκε χρεοφειλέτες, δραπέτες, δούλους, φονιάδες και κακούργους αξιοθάνατους και μάζεψε κοντά του έναν συρφετό τέτοιων ανθρώπων, τούς όποίους όνόμασε Ρωμαίους. Άπ' αυτούς δέ τούς εύγενείς κατάγονται εκείνοι τούς όποίους έσεις όνομάζετε κοσμοκράτορες, δηλαδή αυτοκράτορες. Αυτόους όμως έμεις, δηλαδή οί Λογγοβάρδοι, οί Σάξωνες, οί Φράγκοι, οί Λοθαριγγιοί, οί Βαυαροί, οί Σουηβοί, οί Βουργούνδιοι τούς περιφρονούμε τόσο πολύ, ώστε όταν όργιζόμαστε κατά τών έχθρών μας δέν τούς άπευθύνουμε καμιά άλλη άπό τις ύβρεις παρά μόνο τή λέξη: Ρωμαίε! Καί σ' αυτό μόνο τó όνομα τών Ρωμαίων περιλαμβάνουμε κάθε είδος άγένειας, δειλία, φιλαργυρία, άσωτεία, άπιστία, και γενικά κάθε είδος κακίας».

Άσφαλώς τó κείμενο αυτό του έπίσημου άπεσταλμένου του Φραγκογερμανού αυτοκράτορα μιλάει άπό μόνο του για τά αισθήματα όλων τών δυτικών άπέναντί μας. Μάς παρέχει έπίσης τή χρήσιμη πληροφορία ότι ως τó 969 οί Φράγκοι προφανώς δέν είχάν άποφασίσει άκόμη νά «συγχωνευθοϋν» με τούς Ρωμαίους. Η σχετική παραποίηση τής Ίστορίας άνάγεται λοιπόν σέ μεταγενέστερη εποχή...

Δέν ήταν έπομένως ούτε ή τουρκοκρατία ούτε οί «Σταυροφορίες» ούτε τó Σχίσμα οί αίτίες τής άπομάκρυνσης έλληνισμού και Δύσης. Αυτό άξυναν τήν διαφορά. Η διαφορά όμως προϋπήρχε και όφειλόταν σέ πολύ χειροπιαστούς λόγους τούς όποίους είχάν γνωρίσει άπό τόν 8ο, 9ο και 10ο αιώνα οί πρόγονοί μας. Στο δίλημμα «Ρωμηοσύνη ή βαρβαρότητα» ή δυτική Εϋρώπη είχε διαλέξει ήδη άπό τόν 8ο αιώνα τή βαρβαρότητα, και οί συνέπειες αυτής τής έπιλογής σφράγισαν τήν παγκόσμια Ίστορία άπό τότε μέχρι τις μέρες μας.

Έπίλογος

Η άνοιχτή διάσταση Ρωμηοσύνης και Δύσης, τις άρχές τής όποίας περιγράψαμε στή μελέτη μας, συνεχίστηκε με άμείωτη ένταση στους αιώνες που άκολούθησαν. Η Ρωμηοσύνη γνώρισε τήν Δύση και τις άντιρωμαίικες διαθέσεις της άπό τόν 8ο αιώνα. Στους αιώνες που άκολούθησαν, οί Φράγκοι δέν έκαναν τίποτα για νά διασκεδάσουν τούς φόβους τών Ρωμηών. Αντίθετα, κράτησαν πάντοτε μία άδιάλλακτη στάση, άπαιτώντας τήν ολοκληρωτική ύποταγή μας όποτε τούς δινόταν ή εύκαιρία.

Τις πολεμικές συγκρούσεις διαδέχονταν άνταλλαγές ύβρεων (όπως π.χ. με τήν πρεσβεία του Λιουτπράνδου τής Κρεμόνας) και πάλι πολεμικές συγκρούσεις. Ταυτόχρονα, στο πολιτιστικό έπίπεδο, διάφοροι δυτικοί συγγραφείς άρχισαν (άπό τόν 9ο ήδη αιώνα) νά γράφουν άσταμάτητα συγγράμματα με τόν τίτλο «Contra errores Graecorum» έναντίον τών Ρωμηών. Οί δύο κόσμοι άπομακρύνονταν περισσότερο μέρα με τή μέρα. Τó Σχίσμα του 1054 δέν ήταν παρά μία άκόμη τυπική έπιβεβαίωση τής άρνησης τών Φράγκων νά άποκηρύξουν τις θεολογικές αυθαιρεσίες τους. Λίγο άργότερα, νέα βαρβαρικά φύλα άπό τó Βορρά ολοκλήρωναν τήν ύποδούλωση τών Ρωμηών τής Νότιας Ίταλίας. Μετά άπό 1800 χρόνια λαμπρής παρουσίας, ό έλληνισμός ξεριζωνόταν άμετάκλητα άπό τήν ίταλική χερσόνησο.

Στὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνα οἱ κατακτητικὲς διαθέσεις τῶν Δυτικῶν πῆραν ἀπροκάλυπτη μορφή μὲ τὶς λεγόμενες «Σταυροφορίες». Ἦδη ἀπὸ τὴν πρώτη «Σταυροφορία» ὁ ἀπώτερος σκοπὸς ὀρισμένων Λατίνων ἡγετῶν ἦταν φανερὸς καὶ εἶχε γίνεи ἀντιληπτὸς καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὅπως μας λέει ἡ Ἄννα Κομνηνὴ στὴν «Ἀλεξιάδα» τῆς, ὁ σκοπὸς τῶν δυτικῶν δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς Βασιλεύουσας, πράγμα ποὺ θεωροῦσαν ὡς φυσικὴ κατάληξη τῆς ἐκστρατείας τους. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τῆς «Σταυροφορίας», ὁ Βοημοῦνδος, δὲν ἔκρυβε τὸ θανάσιμο μίσος του γιὰ τὴ Ρωμανία, καὶ εἶχε ἐκφράσει τὴν προσήλωσή του στὸ σκοπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς σὲ μία παθιασμένη ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο, τὴν ὁποία παραθέτει ἡ Ἄννα Κομνηνὴ.

Ἡ κορύφωση τῆς σύγκρουσης ἦρθε τὸ 1204, ὅταν χιλιάδες πεινασμένοι ἀλῆτες ἀπ' ὅλες τὶς γωνιὲς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐγκατέλειψαν τὶς τρῶγλες τους καὶ ξεκίνησαν, ὑποτίθεται, γιὰ τοὺς Ἁγίους Τόπους. Στὸ δρόμο «κάτι» συνέβηκε καὶ ὁ προορισμὸς ἄλλαξε. Οἱ ἐμφύλιες διαμάχες τῶν Ρωμηῶν τῆς ἐποχῆς ἐπέτρεψαν σ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς τρωγλοδύτες νὰ μποῦν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ νὰ τὴ λεηλατήσουν. Σοκαρισμένοι οἱ πρόγονοί μας εἶδαν τοὺς δυτικούς «στρατιῶτες τοῦ Χριστοῦ» νὰ φέρνουν μουλάρια μέσα στὸ ἱερὸ Βῆμα τῆς Ἁγία-Σοφιάς, καὶ αὐτὰ νὰ γλυστῶνε καὶ νὰ ἀφήνουν ἀκαθαρσίες καὶ αἵματα στὴν ἁγία Τράπεζα, ἐνῶ μία πόρνη ποὺ κουβαλοῦσαν μαζί τους οἱ Λατίνοι ἀνέβηκε στὸ θρόνο τοῦ πατριάρχη καὶ ἄρχισε νὰ χορεύει καὶ νὰ ἀσχημονεῖ. Οἱ σφαγὲς καὶ οἱ καταστροφὲς ποὺ ἀκολούθησαν ἀποτελοῦν μία κατάμαυρη σελίδα τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς Ἱστορίας. Ἐνας Θεὸς ξέρει πόσα πολῦτιμα ἔργα, τὰ μοναδικὰ ἀντίγραφα τῶν ὁποίων σώζονταν στὴν Κωνσταντινούπολη, χάθηκαν τότε γιὰ πάντα ἀπὸ τὴν πολιτιστικὴ κληρονομιά τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἡ Φραγκοκρατία ποὺ ἀκολούθησε μετὰ τὸ 1204 προκάλεσε ἓνα ἀγεφύρωτο χάσμα Ρωμαίων καὶ δυτικῶν. Οἱ πρόγονοί μας ἔνωσαν πὰ ἀπὸ πρῶτο χέρι σὲ ὅλη τὴν ἐπικράτεια τὶς διαθέσεις τῶν Λατίνων ποὺ συνοψίζονταν στὴν πλήρη ἐξαφάνιση τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν Τουρκικὴ κατοχὴ ποὺ ἀκολούθησε ἀργότερα καὶ ἡ ὁποία ἐπέτρεψε στοὺς Ρωμηοὺς νὰ διατηρήσουν τὴ γλώσσα καὶ τὴ θρησκεία τους (ἄρα καὶ τὴν ταυτότητά τους), ἡ δυτικὴ κυριαρχία εἶχε ὅλα τὰ γνωρίσματα μίας γενοκτονίας. Ἄλλωστε, ὅπου αὐτὴ ἐπικράτησε ὀριστικά, ἡ ρωμαϊκὴ συνείδηση ξερριζώθηκε μὲ τὸν πιὸ βίαιο τρόπο. Παράδειγμα ἡ ἐλληνικότητα ἐπὶ 1800 χρόνια Νότια Ἰταλία. (Ἡ θλιβερὴ ἱστορία τῆς ἡρωϊκῆς ἀλλὰ μάταιης ἀντίστασης τῶν Ρωμηῶν τῆς Ν. Ἰταλίας ἀπὸ τὸν 11ο ὡς τὸν 16ο αἰῶνα περιμένει δυστυχῶς ἀκόμη τὸ συγγραφέα τῆς).

Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι μόλις οἱ Ρωμηοὶ ἀνέκτησαν τὴν Πόλη, τὸ 1261, ὁ Πάπας ἔσπευσε νὰ προσφέρει σὲ ὅσους πολεμοῦσαν τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Παλαιολόγο τὴν ἴδια ἄφεση ἁμαρτιῶν ὅπως καὶ στοὺς «σταυροφόρους» ποὺ πολεμοῦσαν τοὺς Μουσουλμάνους. Θὰ πρέπει νὰ γίνεи ἀντιληπτὸ ὅτι αὐτὲς τὶς ἀπόψεις δὲν τὶς ἐνστερνιζόταν μόνον ἡ πολιτικό-στρατιωτικὴ ἡγεσία τῆς Δύσης. Τὰ ἴδια αἰσθήματα ἔτρεφαν καὶ οἱ «φωτισμένοι» διανοούμενοι, ὅπως ὁ μεγάλος πρόδρομος τοῦ οὐμανισμοῦ, ὁ Πετράρχης. Ἴδου τί ἔγραφε στὰ μέσα του 14ου αἰῶνα: «Οἱ Τοῦρκοι εἶναι ἐχθροί. Αὐτοὶ ἐδῶ ὅμως, οἱ Γραικοί, εἶναι σχισματικοὶ καὶ χειρότεροι ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, κι ἔτσι εἶναι προτιμότερο νὰ κατέχουν τὰ Ἱεροσόλυμα οἱ Τοῦρκοι παρὰ νὰ τὰ πάρουν οἱ Γραικοί». Καὶ ἄλλοῦ: «ὄσο γιὰ αὐτοὺς τοὺς ἀπατεῶνες καὶ ἄχρηστους Γραικύλους, ... ἀνυπομονῶ νὰ δῶ αὐτὴ τὴν Αὐτοκρατορία,

αὐτὴ τὴν πηγὴ τῶν αἰρέσεων, νὰ καταστρέφεται μὲ τὰ ἴδιά μας τὰ χέρια». Ὅλα αὐτὰ ἀνήκουν ἀσφαλῶς στὴν «κοινὴ εὐρωπαϊκὴ κληρονομιά» πού μας ἐνώνει μὲ τοὺς δυτικοευρωπαίους ἐταίρους μας...

Ἡ λυσσαλέα ἀντίσταση τῶν Ρωμηῶν, πάντως, ματαίωσε τὴ μία μετὰ τὴν ἄλλη τὶς δυτικὲς προσπάθειες ἐξαφάνισης τοῦ ἑλληνορθόδοξου πολιτισμοῦ. Ἔτσι, τὸ 14ο αἰῶνα, οἱ Φράγκοι προχώρησαν στὸ σχεδιασμὸ μία «τελικῆς λύσης» (κατὰ τὴν ἔκφραση γνωστοῦ Γερμανοῦ ἡγεμόνα ἐναντίον τῶν Ἑβραίων). Τὸ σχέδιο, τὸ ὁποῖο εἶχε ὑποβάλλει ὁ Δομηνικανὸς μοναχὸς Μπροκάρντους στὸ βασιλιὰ τῆς Γαλλίας Φίλιππο ΣΤ', προέβλεπε τὴν τελειωτικὴ ἐξαφάνιση τῶν Ρωμηῶν μὲ παιδομάζωμα, βίαιη ἀποκήρυξη τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ὑποχρεωτικὴ προσχώρηση στὸ λατινικὸ δόγμα, κάψιμο ὅλων τῶν βιβλίων πού ὑπερασπίζονταν τὸ ἀνατολικὸ χριστιανικὸ δόγμα, καὶ ἀπαγόρευση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας. Οἱ Ρωμηοὶ ὅμως ἀρνήθηκαν τὴ «βοήθεια» τῶν δυτικῶν καί, ἀνάμεσα σὲ δύο κακὰ, διάλεξαν τὸ μικρότερο, τοὺς Τούρκους. Ἡ Ἱστορία τοὺς δικαίωσε πανηγυρικά, ἀφοῦ 400 χρόνια ἀργότερα ἔδιωξαν τοὺς κατακτητὲς, ἔχοντας διατηρήσει τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ τὴν Ὁρθόδοξη πίστη τους. Δυστυχῶς, δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε σήμερα τὸ ἴδιο γιὰ τὰ ἑκατομμύρια τῶν ὁμοεθνῶν μας Ρωμαίων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας πού χάθηκαν ὀριστικὰ μετὰ τὴν κατάκτησή τους ἀπὸ τοὺς δυτικοὺς βαρβάρους...

Μετὰ τὴν ἀποκοπὴ τῆς ἀπὸ τὴ Ρωμαιοσύνη, ἡ Δύση συνέχισε τὴ δική της πορεία. Εἶναι ἡ γνωστὴ πορεία πού ὀδήγησε στὰ ἐγκλήματα τῆς Ἱερᾶς Ἐξέτασης, στὴ φρίκη τοῦ δουλεμπορίου, τῆς ἀποικιοκρατίας καὶ τοῦ ρατσισμοῦ τὰ ὁποῖα πλήρωσαν ἑκατομμύρια ἀθῶα θύματα σὲ ὅλο τὸν πλανήτη. Οἱ ἐπαγγελίες τοῦ οὐμανισμοῦ γιὰ τὴ «χρυσὴ ἐποχὴ» πού θὰ ἀνέτελε μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης ἔσβησαν τραγικὰ μέσα στὰ Ἰουστινιανὰ καὶ στὶς Χιροσίμες στὰ ὁποῖα μας ὀδήγησαν οἱ πλέον «πολιτισμένες» δυτικὲς χῶρες. Στὶς μέρες μας, ἡ ὀλοκληρωτικὴ οἰκολογικὴ κατάρρευση τοῦ πλανήτη ἔρχεται νὰ διαψεύσει εἰρωνικότερα τὴν ὑπόσχεση τῆς συνεχοῦς αὔξεσης τῆς κατανάλωσης μὲ τὴν ὁποῖα ἡ Δύση ἐκμαύλισε κάθε ἀντίπαλο πολιτισμὸ.

Οἱ Ρωμηοὶ δὲν εἶχαν καμιά συμμετοχὴ καὶ καμιά σχέση μὲ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐγκλήματα τῆς Δύσης. Ἐπομένως, δὲν πρέπει νὰ πέσουν στὴν παγίδα νὰ σβήσουν τὴ διαφορετικὴ ἱστορικὴ τους παράδοση καὶ νὰ δεχθοῦν ἀψήφιστα ὅτι μοιράζονται κι αὐτοὶ τὴν «κοινὴ εὐρωπαϊκὴ κληρονομιά». Ἡ κληρονομιά τῆς συλλογικῆς ἐνοχῆς γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὴν Ἱερὰ Ἐξέταση, τὴ γενοκτονία τῶν λαῶν τῆς Ἀμερικῆς, τὴν ἀποικιοκρατία, τὸ ρατσισμό, τοὺς θαλάμους ἀερίων καὶ τὶς πυρηνικὲς βόμβες, δὲν εἶναι ἡ δική μας κληρονομιά. Καὶ δὲν ἔχουμε τὴν παραμικρὴ διάθεση νὰ μᾶς τὴ φορτώσουν οἱ δυτικοί. Ἡ δική μας κληρονομιά εἶναι, ἐδῶ καὶ τρεῖς χιλιάδες χρόνια, ἡ υπεράσπιση τοῦ πολιτισμοῦ ἐναντίον τῆς βαρβαρότητας, ἡ διάσωση τῆς Ἀλήθειας πού ἀποκαλύφθηκε κάποτε στὸν ἄνθρωπο καὶ ἀποτυπώθηκε στὴ δική μας γλώσσα, ἡ διατήρηση τῆς ἐλπίδας γιὰ μία ὀλοκληρωμένη ἀνθρώπινη ζωὴ, ὅπου «ἐκεῖνου τοῦ πέλαγου ὁ καημὸς» θὰ βρίσκει πόντο τὸ «ζύγισμα τῆς καλωσύνης», κι ὅπου ὁ ὀρθὸς λόγος θὰ ἰσορροπεῖ μὲ τὴν προσδοκία τῆς αἰωνιότητος. Γιατί οἱ Ρωμηοὶ ξέρουν ὅτι προορισμὸς τοὺς εἶναι νὰ ζήσουν στὴν αἰωνιότητα, νὰ συμμετέχουν στὸ ἀτέλειωτο πανηγύρι ὅπου τὰ «πάντα πεπλήρωται φωτός, οὐρανὸς τὲ καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια...». Αὐτὴν τὴν κληρονομιά ἔχουν νὰ προβάλλουν ἀπέναντι στὴν ἀγριότητα τῆς Δύσης. Καὶ αὐτὸς

εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον τὸ δῖλημμα «Ρωμηοσύνη ἢ βαρβαρότητα» παραμένει στὶς μέρες μας τόσο ἐπίκαιρο ὅσο καὶ πρὶν ἀπὸ 1500 χρόνια...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Βιβλιογραφία

(Ἀναφέρονται μόνο τὰ ἔργα στὰ ὁποῖα παραπέμπει τὸ κείμενο)

α) Ἑλληνόγλωσση

Ἀρβελέρ-Γλύκατζη Ἑλένη, «Ἡ πολιτικὴ ἰδεολογία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας», μετάφραση Τ. Δρακοπούλου, Ψυχογιός, 3η ἔκδοση, Ἀθήνα, 1988.

Βαλέτας Γ., «Τῆς Ρωμοσύνης», ἔκδ. Φιλιππότης, 2η ἔκδοση, Ἀθήνα, 1982.

Baynes N. H. and Moss H. St. L. B., «Βυζάντιο: εἰσαγωγή στὸ βυζαντινὸ πολιτισμό», μετάφραση Δ. Σάκκας, ἔκδ. Δ. Παπαδήμα, 3η ἔκδοση, Ἀθήνα, 1986.

Buckler Georgina, (1986), «Ἡ Βυζαντινὴ Ἑκπαίδευση», στὸ Baynes & Moss «Βυζάντιο: εἰσαγωγή στὸ βυζαντινὸ πολιτισμό».

Γιαννακόπουλος Κ., «Βυζαντινὴ Ἀνατολὴ καὶ Λατινικὴ Δύση», μετάφραση Κ. Κυριαζή, Ἑστία, Ἀθήνα, 1966.

Δημαρᾶς Κ. Θ., «Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός», Ἑρμῆς, Ἀθήνα, 1977.

Gregoire Henri, (1986), «Ἡ Βυζαντινὴ Ἐκκλησία», στὸ Baynes & Moss «Βυζάντιο: εἰσαγωγή στὸ βυζαντινὸ πολιτισμό».

Θεοφάνης, «Χρονογραφία», ἔκδ. C. de Boor, Λειψία, 1883, 1885.

Καραγεώργος Βασίλης, «Ἡ Ἁγία Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία: Μεσαιωνικὴ περίοδος», τόμ. Α', ἔκδ. Στ. Βασιλόπουλος, Ἀθήνα, 1987.

Καραγιαννόπουλος Ἰωάννης, «Ἱστορία Βυζαντινοῦ Κράτους», δύο τόμοι, ἔκδ. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1978.

Κακριδῆς Ι. Θ., «Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες στὴ νεοελληνικὴ λαϊκὴ παράδοση», Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τράπεζας, Ἀθήνα, 1979.

Κοραῆς Ἀδαμάντιος, «Ἄπαντα», τόμ. Α1, ἐπιμ. Γ. Βαλέτας, ἔκδ. Δωρικὸς, Ἀθήνα, 1964.

Lemerle Paul, «Ὁ πρῶτος βυζαντινὸς οὐμανισμός», μετάφραση Μ. Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου, Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τράπεζας, Ἀθήνα, 1983.

Λιγνάδης Τάσος, «Καταρρέω», Ἀκρίτας, Ἀθήνα, 1989.

Λουγγῆς Τηλέμαχος, «Ἡ βυζαντινὴ κυριαρχία στὴν Ἰταλία», Ἑστία, Ἀθήνα, 1989.

Obolensky Dimitri, «Ἡ Βυζαντινὴ Κοινοπολιτεία», δύο τόμοι, μετάφραση Γιάννης Τσεβρεμέσ, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1991.

Παπαρηγόπουλος Κωνσταντῖνος, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», ἔξι τόμοι, ἐπιμέλεια Π. Καρολίδη, Ἐλευθερουδάκης, 6η ἔκδοση, Ἀθήνα, 1932.

Πολίτης Λίνος, «Ποιητικὴ Ἀνθολογία», ὄχτῳ τόμοι, Δωδώνη, Ἀθήνα, 1980.

Προκόπιος, «Ὑπὲρ τῶν πολέμων», ἔκδ. Teubner, Λειψία, 1963.

Ράνσιμαν Στῆβεν, «Ἡ Βυζαντινὴ Θεοκρατία», μετάφραση Ι. Ροηλίδης, Δόμος, Ἀθήνα, 1982.

Ράνσιμαν Στῆβεν, «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς», μετάφραση Δέσποινας Δετζώρτζη, Ὁργανισμὸς Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων, Ἀθήνα, 1979.

Ρωμανίδης Ἰωάννης, «Ρωμηοσύνη, Ρωμανία, Ρούμελη», Πουρνάρας, 2η ἔκδοση, Θεσσαλονίκη, 1982.

Σιμόπουλος Κυριάκος, «Ξενοκρατία, Μισελληνισμὸς καὶ Ὑποτέλεια», Ἀθήνα, 1990.

Στεφανίδης Β., «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία», Ἀθήνα, 1948.

Χρήστου Πᾶν., «Οἱ περιπέτειες τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων τῶν Ἑλλήνων», Κυρομάνος, 2η ἔκδοση, Ἀθήνα, 1989.

Χρυσὸς Εὐάγγελος, «Τὸ Βυζάντιο καὶ ἡ διαμόρφωση τῆς Μεσαιωνικῆς Εὐρώπης: ἓνα ἐρευνητικὸ πρόγραμμα» στὸ «Βυζάντιο καὶ Εὐρώπη». Πρακτικὰ Ἀ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικῆς Συνάντησης, Δελφοὶ 20-24 Ἰουλίου 1985, Ἀθήνα, 1987.

β) Ξενόγλωσση

Anna Comnena, «Alexiad», ἀγγλικὴ μετάφραση E.R.A. Sewter, Penguin, Middlesex, England, ἀνατύπωση 1985.

Browning Robert, «The continuity of Hellenism in the Byzantine world: appearance or reality», στὸ «Greece Old and New», ed. By T. Winnifrith and P. Murray, London, Macmillan, 1983, ἀνατύπωση στὸ Browning «History, Language and Literacy in the Byzantine World», Variorum Reprints, Northampton, 1989.

Bury J. B., «History of the Later Roman Empire, from the death of Theodosius I to the death of Justinian», δύο τόμοι, Dover Publications, New York, 1958.

Charanis Peter, «Some remarks on the changes in Byzantium in the seventh century», Recueil des travaux de l' Institut d' Etudes Byzantines, VIII, 1 (Melanges G. Ostrogorsky I), Belgrade, 1963, ἀνατύπωση στὸ Charanis «Studies on the demography of the Byzantine Empire», Variorum Reprints, London, 1972.

Cook W. and Herzman R., «The medieval world view», Oxford University Press, New York, 1983.

Drew Katherine Fischer, «The Lombard Laws», University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1973.

Einhard, «Vita Caroli», ἀγγλικὴ μετάφραση Lewis Thorpe στὸ «Two lives of Charlemagne», Penguin, 9η ἀνατύπωση, Middlesex, England, 1983.

Fredegar, «Chronicorum liber quartus cum continuationibus», ἔκδοση καὶ ἀγγλικὴ μετάφραση J. M. Wallace-Hadrill, Thomas Nelson and Sons Ltd., London, 1960.

Gibbon Edward, «The decline and fall of the Roman Empire», τρεῖς τόμοι, Modern Library, Random House, χ.χ.

Gregory of Tours, «Historiae Francorum», ἀγγλικὴ μετάφραση Lewis Thorpe, Penguin, 3η ἀνατύπωση, Middlesex, England, 1982.

Herrin Judith, «The Formation of Christendom», Princeton University Press, Princeton, 1989.

Mango Cyrill, (1973), «La culture grecque et l' Occident au VIIIe siecle», Settimane di Studio, XX, Spoleto, 1973, ἀνατύπωση στὸ Mango «Byzantium and its Image», Variorum Reprints, London, 1985.

Mango Cyrill, «Byzantium: The Empire of New Rome», Charles Scribaer's Sons, New York, 1980.

Mantouvalou Maria, «Romaïos-Romios-Romiossyni. La notion de Romain avant et apres la chute de Constantinople», Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ΚΗ', 1985.

Miller D. H., «Byzantino-Papal relations during the Pontificate of Paul I: Confirmation and completion of the Roman revolution of the eighth century», Byzantinische Zeitschrift, 1975, σ. 47-62.

Paul de Deacon, «Historia Langobardorum», ἀγγλικὴ μετάφραση William D. Foulke, University of Pennsylvania, Philadelphia, 1907.

Pirenne Henri, «Mohammed and Charlemagne», ἀγγλικὴ μετάφραση Bernard Miall, Barnes & Noble, Totowa, New Jersey, ἀνατύπωση 1980.

Romanides John, «The Filioque», Κληρονομία, 7, Β', Ἰούλιος 1975.

Romanides John, «Franks, Romans, Feudalism, and Doctrine: «an interplay between theology and society», Holy Cross Orthodox Press, Brookline, Massachusetts, 1981.

Theophanes, «The Chronicle of Theophanes», ἔκδοση καὶ ἀγγλικὴ μετάφραση Harry Turtledove, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1982.

Toynbee Arnorld, «A Study of History», revised and abridged by the author, Weathervane Books, New York, 1972.

Toynbee Arnorld, «The Greeks and their heritages», Oxford University Press, Oxford, 1981.

Wallace-Hadrill J. M., «The barbarian West: the early Middle Age A.D. 400-1000», Harper & Row, New York, 2η ἀνατύπωση, 1962.

<https://ellinikosblog.wordpress.com/>